

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Jasna Vrečko

Mentorica: doc. dr. Petra Roter

**STATUT O AVTONOMIJI DEŽELE TRIDENTINSKO-GORNJE
POADIŽJE/JUŽNA TIROLSKA TRI DESETLETJA KASNEJE**

Diplomsko delo

Ljubljana 2005

KAZALO

KAZALO	i
SEZNAM KRATIC	iii
SEZNAM TABEL	iii
UVOD	1
1. MEHANIZMI ZA UREJANJE ETNIČNIH KONFLIKTOV	10
1.1 Varstvo manjšin	10
1.2 Teritorialna avtonomija	13
1.3 Model konsociativne demokracije	16
2. VARSTVO MANJŠIN V OKVIRU JUŽNOTIROLSKE AVTONOMIJE	20
2.1 Varstvo manjšin v Italiji	20
2.1.1 Varstvo manjšin s teritorialno avtonomijo	21
2.2 Teritorialna avtonomija in delitev oblasti na Južnem Tirolskem	22
2.2.1 Široke pristojnosti pokrajine	23
2.2.2 Pokrajinski in deželni organi oblasti	24
2.2.3 Mehanizmi povezave med državo in pokrajino	25
2.2.4 Finančna podpora avtonomiji	26
2.3 Varstvo manjšin na Južnem Tirolskem	27
2.3.1 Enakopravni status nemškega in italijanskega jezika	27
2.3.1.1 Izpit iz dvojezičnosti	28
2.3.2 Načelo sorazmerne etnične zastopanosti	29
2.3.2.1 Izjava o pripadnosti/priključitvi k eni od treh jezikovnih skupnosti	31
2.3.3 Učenje v maternem jeziku	31
2.3.4 Mediji	33
2.4 Južnotirolski model varstva manjšin v luči Okvirne konvencije	34
2.4.1 Določila Okvirne konvencije	34
2.4.2 Ocena južnotirolskega modela manjšinskega varstva	35
3. PRAVNOFORMALNE POMANJKLJIVOSTI STATUTA O AVTONOMIJI	38
3.1 Sistem sorazmerne etnične zastopanosti	38
3.2 Izjava o jezikovni pripadnosti	39
3.2.1 Kršitev individualnih pravic in osebne svobode	39
3.2.2 Ad hoc izjava in nevarnost oportunističnih izjav	40
3.2.3 Neskladnost izjave z določbami o varstvu podatkov	41
3.3 Kolektivne pravice manjšin in individualne pravice	42
3.4 Ovire za državljane Evropske unije	43
3.4.1 Ovire pri zaposlovanju državljanov Evropske unije v državni upravi	44
3.4.2 Južna Tirolska pod drobnogledom Sodišča Evropskih skupnosti	45
4. KRIZA SISTEMA STROGEGA ETNIČNEGA LOČEVANJA NA JUŽNEM TIROLSKEM	48

4.1	»Čim jasneje se ločimo, tem bolje se razumemo.«	48
4.1.1	<i>Zgodba o uspehu Južnotirolske ljudske stranke</i>	51
4.2	Spremenjene potrebe in želje Južnih Tirolcev	53
4.2.1	<i>Upor proti modelu etničnega ločevanja družbe</i>	55
4.2.2	<i>Prelom v kontinuiteti političnih elit italijanske jezikovne skupnosti</i>	56
4.2.3	<i>Problem ločenih šol</i>	57
5.	JUŽNOTIROLSKI MODEL V LUČI SPREMENB IN IZZIVOV NA RAVNI ITALIJANSKE DRŽAVE IN EVROPSKE UNIJE	60
5.1	Južna Tirolska in proces decentralizacije v Italiji	60
5.1.1	<i>Italijanski regionalizem na poti proti federalizmu</i>	61
5.1.2	<i>Spremenjena vloga Rima in dinamična avtonomija</i>	62
5.2	Evropska razsežnost južnotirolskega vprašanja	64
5.2.1	<i>Bruselj kot nevarnost regionalni avtonomiji</i>	64
5.2.2	<i>Bruselj kot nevarnost posebnemu varstvu manjšin</i>	66
5.2.3	<i>Čezmejno sodelovanje ali zapuščina preteklosti?</i>	68
5.2.3.1	<i>Od Evropske regije Tirolske do funkcionalnega sodelovanja</i>	68
5.2.3.2	<i>'Zrelost' avtonomnega sistema kot pogoj za čezmejno sodelovanje</i>	71
6.	ZAKLJUČEK	73
7.	LITERATURA	78
7.1	Sekundarni viri	78
7.2	Primarni viri	86
	PRILOGA: STATUT O AVTONOMIJI DEŽELE TRIDENTINSKO-GORNJE POADIŽJE/JUŽNA TIROLSKA	

SEZNAM KRATIC

ASTAT	– <i>Landesinstitut für Statistik der Autonomen Provinz Bozen-Südtirol/Istituto provinciale di statistica della Provincia Autonoma di Bolzano-Alto Adige</i> (Statistični urad avtonomne pokrajine Bolzano/Bozen)
DC	– <i>Democrazia Cristiana</i> (Krščanska demokracija)
ES	– Evropske skupnosti (kot skupen izraz za Evropsko (gospodarsko) skupnost, Evropsko skupnost za premog in jeklo ter Evropsko skupnost za jedrsko energijo)
EU	– Evropska unija
GS OZN	– Generalna skupščina Organizacije združenih narodov
KVSE	– Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi
NUTS	– <i>Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques</i> (Standardna klasifikacija teritorialnih enot)
OVSE	– Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
OZN	– Organizacija združenih narodov
SE	– Svet Evrope
SVP	– <i>Südtiroler Volkspartei</i> (Južnotirolska ljudska stranka)

SEZNAM TABEL

Tabela 1: Delež italijanskih koalicijskih partnerk med glasovi vseh strank italijanske jezikovne skupnosti na pokrajinskih volitvah 1948–1998	57
---	----

UVOD

Vprašanje nemške manjšine na Južnem Tirolskem se je odprlo po koncu prve svetovne vojne, ko je to območje južno od prelaza Brenner po skoraj šestih stoletjih pod habsburško krono z mirovno pogodbo med Avstrijo in Italijo pripadlo Italiji.¹ Takrat so Nemci predstavljali skoraj 90 odstotkov prebivalstva na Južnem Tirolskem, Ladini slabe štiri odstotke, Italijani pa manj kot tri odstotke (Alcock 2001: 1). Demokratična in liberalna italijanska vlada je sicer izrazila pripravljenost na pravično reševanje manjšinskih vprašanj in Južnih Tirolcev ni nameravala asimilirati, toda dialog med Rimom in Južno Tirolsko je leta 1922 ostro prekinil prihod fašizma na oblast (Alcock 2000: 69).

Fašistični senator Ettore Tolomei, ki je zagovarjal tezo, da je bila velika večina Južnih Tirolcev nekoč italijanska, nato pa so bili germanizirani, zato jih je treba sedaj kulturno in politično osvoboditi, je že leta 1923 predstavil program italianizacije Južne Tirolske – enega najbolj daljnosežnih programov kulturnega genocida doslej (Alcock 2000: 69). Program je predvideval prepoved nemškega imena Južna Tirolska (*Südtirol*) in uvedbo italijanske skovanke Zgornje Poadižje (*Alto Adige*), prepoved nemškega jezika v vseh oblikah javnega življenja, italianizacijo nemških topografskih znakov in družinskih priimkov, ukinitve vseh nemških otroških vrtcev in šol ipd. Temu je sledila še dodatna italianizacija predvsem urbanih središč – ustanavljanje ogromnih industrijskih območij z namenom priseljevanja delavcev iz drugih delov Italije. Italijanski fašisti so uspeli delno italianizirati ozemlje Južne Tirolske, še posebej okrog večjih mest, ne pa tudi tamkajšnjega prebivalstva, med katerim se je, prav nasprotno, krepil občutek pripadnosti nemškemu narodu (Klemenčič 1980: 38–40).

V Nemčiji je leta 1933 oblast prevzel nacionalsocializem, ki se je na Južnem Tirolskem relativno zlahka in hitro uveljavil, saj so številni Južni Tirolci v njem videli rešitev izpod fašističnega nasilja (Baur 2000: 130). Vendar pa Hitler ni imel namena ogroziti dobrih odnosov z Mussolinijem in je dal jasno vedeti, da pristaja na mejo na Brennerju (Baur 2000: 47). Poleti leta 1939 sta diktatorja v Berlinu dosegla dogovor o dokončni rešitvi južnotirolskega vprašanja: v okviru t. i. opcije so se morali prebivalci nemške narodnosti na severu Italije odločiti, ali bodo sprejeli nemško državljanstvo in se preselili v Rajh ali pa bodo ostali na svojih domovih in se prepustili neovirani italianizaciji.

¹ Senžermenska mirovna pogodba med silami antante in Avstrijo (*Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Austria*). Podpisana 10. 9. 1919 v mestu Saint-Germain-en-Laye, v veljavi od 16. julija 1920. Besedilo dostopno na http://www.istrianet.org/istria/history/ww1/1919_treaty-austria.htm#2 (7. 6. 2005). (Peterlini 1997: 87; Alcock 2001: 1)

Kar 86 odstotkov se jih je takrat odločilo za emigracijo, dejansko pa se je do italijanske kapitulacije izselilo le kakih 75.000 od skupno 200.000 'optantov' (Klemenčič 1980: 42–6).

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 je severni del države zavzela nemška vojska in sledili so ukrepi, ki so občutno spremenili razmerja moči na Južnem Tirolskem: fašistične župane so zamenjali nemški, vsi pomembni časniki so bili ukinjeni in pojavil se je 'arijski' dnevnik *Bozner Tagblatt*, nemščina je postala drugi uradni jezik, ponovno so bili uvedeni nemški krajevni napisi, odprle so se nemške šole ipd. Šlo je za *de facto* okupacijo tega območja, za prikrito aneksijo k Rajhu, čeprav je formalno meja ostala na Brennerju. Spomladi 1945 se je vojna končala, upravo na območju Južne Tirolske pa je prevzela nova italijanska oblast. (Baur 2000: 130–4)

Po koncu vojne so pri reševanju južnotirolskega vprašanja ponovno prevladali politično-strateški interesi. Velike zmagovalke so zavrnile zahtevo Avstrije, naj se o prihodnosti Južne Tirolske v skladu z načelom samoodločbe na referendumu odloča prebivalstvo samo, namesto tega pa so Italijo prisilile, da je z Avstrijo sklenila dvostranski sporazum o zaščiti nemške narodnostne skupnosti na Južnem Tirolskem, znan kot De Gasperi-Gruber ali Pariški sporazum (Alcock 2000: 97).² Pariški sporazum je pomemben predvsem zato, ker je južnotirolsko vprašanje z njim dobilo mednarodnopravno osnovo: vsa kasnejša pogajanja o avtonomiji Južne Tirolske in zaščiti nemške jezikovne manjšine so bila torej mednarodnopravno utemeljena (Peterlini 1997: 87; Alcock 2001: 5). Sporazum je nemško govorečim prebivalcem pokrajine Bolzano/Bozen zagotavljal ne le popolno pravno enakost z italijansko govorečim prebivalstvom, ampak je določil tudi posebne ukrepe, s katerimi naj bi zavarovali njihov etnični značaj in kulturni ter gospodarski razvoj. Med drugim jim je zagotavljal pouk v maternem jeziku, enakopravnost nemškega in italijanskega jezika v javnih uradih in dokumentih ter enakopravnost pri zaposlovanju v javnih službah z namenom doseganja sorazmerne zastopanosti obeh etničnih skupnosti v javnem sektorju (Klemenčič 1980: 3). Prebivalstvu Južne Tirolske je podeljeval regionalno zakonodajno in upravno avtonomijo, ki naj bi bila oblikovana v dogovoru z lokalnimi predstavniki nemško govorečega prebivalstva (Alcock 2000: 99).

Leta 1948 je Italija sprejela prvi Statut o avtonomiji,³ ki pa je predstavljal zelo restriktivno interpretacijo Pariškega sporazuma in nikakor ni zadostil interesom nemške

² Pariški sporazum (*The Paris Agreement*) sta 5. 9. 1946 podpisala avstrijski zunanji minister Karl Gruber in italijanski premier Alcide De Gasperi. Dodan kot aneks IV k Mirovni pogodbi z Italijo (*Treaty of Peace with Italy*), podpisani 10. 2. 1947. V veljavo je stopil 15. 9. 1947. Besedilo v Südtirol Handbuch (2005: 28–30).

³ Ustavni zakon št. 5, italijanska ustavodajna skupščina ga je sprejela 31. 1. 1948, v veljavo je stopil 26. 2. 1948. Besedilo zakona v italijanskem in nemškem jeziku v *Bollettino Ufficiale della Regione/Amtsblatt der Autonomen Region* št. 1 z dne 25. 2. 1949. (Peterlini 1997: 293)

manjšine. Največji udarec je predstavljal način interpretacije besede regija s strani Italije: v Statutu je bila kot temeljna enota razširjene avtonomije predvidena na novo oblikovana dežela Tridentinsko-Gornje Poadižje, sestavljena iz pokrajin Bolzano/Bozen (Južna Tirolska) in Trentino, v kateri je bilo nemško govoreče prebivalstvo v manjšini. Ključne zakonodajne pristojnosti so tako pripadle deželi, možnosti za avtonomijo, kakršno je predvidel Pariški sporazum, pa so postale praktično nične. (Alcock 2000: 107–8)

Spričo ne le samih določil Statuta, ampak tudi očitnega zavlačevanja Rima pri uresničevanju teh določil ter vedno novega omejevanja južnotirolske avtonomije s strani italijanske države, so pripadniki nemške manjšine pod sloganom *Los von Trient* (Proč od Trenta) vedno glasneje zahtevali dejansko avtonomijo Južne Tirolske in uresničitev Pariškega sporazuma (Pfanzelter 1997: 81). Etnične napetosti so se zaostrovale in leta 1956 je prišlo do prvih bombnih napadov. Val nasilja je doživel vrhunec s t. i. nočjo ognjev 11. junija 1961, ko je na Južnem Tirolskem odjeknilo kar 37 eksplozij na električnih daljnovodih, kar je pokrajino postavilo v središče pozornosti evropske javnosti (Peterlini 1997: 95–6). V dogajanje je posegla tudi avstrijska vlada, ki je južnotirolski problem sprožila pred Generalno skupščino Organizacije združenih narodov (GS OZN). Ta je v letih 1960 in 1961 sprejela dve resoluciji,⁴ v katerih je potrdila, da ima Avstrija glede južnotirolskega vprašanja pravico posredovati na mednarodni ravni, obe strani pa pozvala, naj obnovita pogajanja in poskušata doseči soglasno rešitev glede uresničevanja Pariškega sporazuma (Peterlini 1997: 97–8).

Pod pritiskom mednarodne skupnosti in v luči nasilja so stekla pogajanja – ne le med Avstrijo in Italijo, temveč tudi med italijansko državo in predstavniki južnotirolske regije. Leta 1969 sta Dunaj in Rim dosegla dogovor glede t. i. Paketa,⁵ ki ga je potrdil tudi SVP kot predstavnik interesov Južnih Tirolcev. Paket je bil sestavljen iz 137 zakonodajnih ukrepov ter 18-stopenjskega operativnega koledarja, nekakšnega urnika za izvajanje teh ukrepov (Alcock 2000: 114). Paketa ne smemo enačiti z drugim Statutom o avtonomiji, saj je slednji predstavljal le en – sicer ključni – del Paketa: gre za tisti del ukrepov Paketa, ki so pomenili

⁴ Resolucija 1497 (XV) – Status nemško govorečega prebivalstva v pokrajini Bolzano/Bozen: uresničevanje Pariškega sporazuma z dne 5. septembra 1946 (*Resolution 1487 (XV) – The status of the German-speaking element in the Province of Bolzano/Bozen: implementation of the Paris agreement of 5 September 1946*). GS OZN jo je sprejela 31. 10. 1960, besedilo v Südtirol Handbuch (2005: 34–6). Resolucija 1661 (XVI) – Status nemško govorečega prebivalstva v pokrajini Bolzano/Bozen (*Resolution 1661 (XVI) – The status of the German-speaking element in the Province of Bolzano/Bozen*). GS OZN jo je sprejela 28. 11. 1961, besedilo v Südtirol Handbuch (2005: 37–8).

⁵ T. i. Paket (*Measures in favour of the inhabitants of South Tyrol/Alto Adige*) sta sklenila zunanja ministra Avstrije in Italije Kurt Waldheim in Aldo Moro v Kopenhavnu 30. 11. 1969, že pred tem pa ga je na izrednem kongresu v Meranu 23. 11. 1969 potrdila Južnotirolska ljudska stranka (SVP – *Südtiroler Volkspartei*). 4. 12. 1969 ga je potrdil italijanski predstavniški dom, 5. 12. 1969 italijanski senat, 16. 12. 1969 pa še avstrijski parlament. (Peterlini 1997: 100–1)

revizijo prvega Statuta o avtonomiji in so zato zahtevali sprejetje ustavnega zakona. Paket kot pravni temelj novega Statuta je stopil v veljavo z odlokom italijanskega predsednika leta 1972,⁶ mnoge določbe pa so se začele izvajati šele po dolgotrajnih pogajanjih (Peterlini 1997: 114–16). Tako je italijanska vlada šele 22. aprila 1992 poslala na Dunaj noto o izpolnitvi vseh obveznosti, ki so izhajale iz Paketa, avstrijska zvezna vlada pa je 11. junija istega leta OZN uradno sporočila, da je problem glede Pariškega sporazuma med državama uspešno rešen (Pfanzer 1997: 82).

S 1. 1. 1995 je Avstrija postala članica Evropske unije (EU, tudi Unija), leta 1998 pa je Schengenski sporazum mejo na Brennerju, ki je nekoč ostro ločevala dve kulturi, jezika in naroda, spremenil v bolj ali manj administrativno črto.⁷ Poleg tega je Italija na Južno Tirolsko tudi po letu 1992 prenesla nove pomembne pristojnosti; bistvena je bila predvsem razširitev južnotirolske avtonomije z ustavno revizijo Statuta o avtonomiji leta 2001, ki bi jo lahko označili celo kot tretji Statut o avtonomiji. (Palermo in Woelk 2004: 11–12)

Statut o avtonomiji kot pravna osnova manjšinskega varstva na Južnem Tirolskem legitimira pozitivno diskriminacijo in daje kolektivnim pravicam manjšine prednost pred individualnimi pravicami posameznih prebivalcev pokrajine (Pallaver 2003: 198). Temelji na ostri ločitvi nemške in italijanske jezikovne skupnosti (Palermo 1999b: 304). Z njim je bil na Južnem Tirolskem po desetletjih politične bitke vzpostavljen pravni okvir, s katerim sta se končala tako etnično nasilje kot tudi diskriminacija nemške manjšine (Kager 1998). Ta je s Statutom dobila praktično vse, kar je zahtevala, tako da jo lahko opišemo kot eno najboljše zaščitene manjšin v Evropi (Czernilofsky 1998: 140; Alcock 2001: 20; Pan 2004: 104). Nobenega dvoma ni, da je bil Statut o avtonomiji prvi in potreben korak k pomiritvi etničnega konflikta na Južnem Tirolskem, vendar pa se pojavlja potreba po naslednjem koraku, ki bi odpravil še vedno obstoječo etnično delitev družbe in omogočil mir in sožitje na višji ravni (Kager 1998; Pallaver 2001b).

⁶ Odlok predsednika št. 670 z dne 31. 8. 1972, objavljen v *Gazzetta Ufficiale* št. 301 z dne 20. 11. 1972 (Peterlini 1997: 293). Za besedilo drugega Statuta o avtonomiji v nemškem jeziku glej priložo.

⁷ Schengenski sporazum (*Schengen Agreement* oz. *Agreement between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders*) je bil podpisan 14. 6. 1985 v mestu Schengen v Luksemburgu, v veljavo je stopil 15. 6. 1985. Objavljen v Uradnem listu EU L 239 z dne 22. 9. 2000. Besedilo dostopno na [http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:42000A0922\(01\):EN:HTML](http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:42000A0922(01):EN:HTML) (22. 4. 2005). Konvencija o implementaciji Schengenskega sporazuma (*Convention implementing the Schengen Agreement*) je bila podpisana v mestu Schengen 19. 6. 1990, v veljavo je stopila 26. 3. 1995. Objavljena v Uradnem listu EU L 239 z dne 22. 9. 2000. Besedilo dostopno na [http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:42000A0922\(02\):EN:HTML](http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:42000A0922(02):EN:HTML) (22. 4. 2005). Italija je Konvencijo o implementaciji Schengenskega sporazuma podpisala 27. 11. 1990, veljati pa je začela 26. 10. 1997. Avstrija je konvencijo podpisala 28. 4. 1995, v veljavo je stopila 1. 12. 1997. Nadzor na italijansko-avstrijski meji na Brennerju sta državi dejansko prenehali izvajati s 1. 4. 1998. (European Union NDC)

Tako pravnoformalni kot tudi družbeni kontekst sta se od sprejetja Paketa močno spremenila, pravni in politični sistem na Južnem Tirolskem pa ostajata skoraj nespremenjena že 30 let (Palermo 1999a, 1999b; Pallaver 2003; Woelk 2003). Mlajši pripadniki nemške in ladinske skupnosti niso nikoli izkusili boleče diskriminacije in v Italijanih ne vidijo grožnje, interakcije med pripadniki različnih jezikovnih skupnosti naraščajo, prav tako število mešanih zakonov in tujih priseljencev, ljudje se vedno težje opredeljujejo kot člani ene same etnične skupnosti (Ermacora 1991: 122; Czernilofsky 1998: 147; Kager 1998). Na ravni italijanske države prihaja do pomembnih premikov v smeri vedno večje decentralizacije, Rim pa vse manj predstavlja grožnjo južnotirolski avtonomiji (Palermo 2003, 2004). Obstoječi sistem avtonomije se sooča z novimi izzivi modernizacije in globalizacije v svetu, še posebej z intenzivnimi procesi integracije v Evropi (Czernilofsky 1998: 147; Rainer 2002: 91; Palermo in Woelk 2004). V sodobnem svetu hitrih sprememb, svobode gibanja, globalizacije kapitala in interneta stoji Južna Tirolska pred novim izzivom – razvojem v smeri modernejši regionalne avtonomije in odprte multikulturne družbe (Palermo 1999b: 310–11; Baur 2000: 331–40; Gismann: 2003; Woelk 2003: 153).

Cilj diplomske naloge je predstaviti in obenem kritično oceniti in analizirati pomanjkljivosti sistema reševanja etničnega konflikta in manjšinskega varstva na Južnem Tirolskem, katerega pravno osnovo predstavlja Statut o avtonomiji.

Pri tem bom pokazala, prvič, da je bil na Južnem Tirolskem s sprejetjem Statuta o avtonomiji vzpostavljen pravni okvir, ki je popravil krivice, ki jih je v preteklosti pretrpela nemška manjšina, jo pravno izenačil z italijansko večino in zavaroval tako njen etnični značaj kot tudi kulturni in gospodarski razvoj. Gre za model manjšinskega varstva, ki popolnoma dosega in celo presega mednarodne standarde na tem področju.

Drugič, da je sistem varstva manjšin na Južnem Tirolskem vprašljiv s formalnopravnega vidika: problematično je predvsem v Statutu o avtonomiji utemeljeno načelo sorazmerne etnične zastopanosti, povezano z obvezno izjavo o pripadnosti določeni jezikovni skupnosti, saj vodi v kršitve individualnih pravic in osebne svobode na račun kolektivne zaščite jezikovnih skupnosti. Do težav prihaja tudi zaradi članstva Italije v EU, saj nekatere določbe, namenjene zaščiti manjšin na Južnem Tirolskem, niso v skladu s pravnim redom Evropskih skupnosti (ES), predvsem s prepovedjo diskriminacije na osnovi državljanstva ter določbami o prostem pretoku oseb, blaga, dela in storitev na območju EU.

In tretjič, da je sistem, katerega pravni okvir predstavlja Statut o avtonomiji, statičen in se ni ustrezno prilagodil družbeno-kulturnim in politično-upravnim spremembam, do

katerih prihaja v vedno dinamičnem družbenem okolju – tako na lokalni in državni kot tudi širši regionalni ravni. Več kot 30 let po sprejetju Statuta kaže južnotirolski model manjšinskega varstva zato vse več pomanjkljivosti in se sooča z različnimi nevarnostmi in izzivi (naraščajoče nezadovoljstvo prebivalcev pokrajine z obstoječim modelom etničnega ločevanja, izzivi, ki jih Južni Tirolski prinaša proces decentralizacije v Italiji, in težave, s katerimi se Južna Tirolska sooča zaradi intenzivnega povezovanja in oblikovanja naddržavnega političnega okvira v Evropi).

Diplomsko delo sestavljajo uvod, osrednji del, ki je razdeljen na pet poglavij, ter zaključek. V prvem poglavju se osrednje teme diplomske naloge – manjšinskega varstva v okviru južnotirolske avtonomije – še ne lotevam, ampak opredelim temeljne koncepte naloge (varstvo manjšin, teritorialna avtonomija kot osnovni mehanizem manjšinskega varstva na Južnem Tirolskem in konsociativna demokracija kot model delitve oblasti in urejanja odnosov med jezikovnimi skupnostmi znotraj južnotirolske avtonomije). Namen poglavja je s konceptualno analizo sekundarnih virov predstaviti teoretični okvir, ki bo olajšal razumevanje tematike, obravnavane v naslednjih poglavjih (npr. kolektivna zaščita manjšin nasproti individualnim pravicam, pomen široke avtonomije, ki jo uživa Južna Tirolska, urejanje odnosov med jezikovnimi skupnostmi v pokrajini).

V drugem poglavju najprej opredelim bistvene značilnosti varstva manjšin v Italiji, nato pa se posvetim Južni Tirolski: najprej sami avtonomiji, ki jo uživa pokrajina (pristojnosti pokrajine, organi oblasti, odnosi z državo, financiranje avtonomije), nato pa manjšinskemu varstvu, ki se uresničuje v okviru te avtonomije. Gre namreč za dva neločljivo povezana vidika, saj se je etnični konflikt na Južnem Tirolskem urejal prav s pomočjo široke samouprave pokrajine. Na koncu poglavja južnotirolski model varstva manjšin ocenim z vidika temeljnega mednarodnopravnega dokumenta s področja manjšinskega varstva, tj. Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin Sveta Evrope (SE), katere določbe obvezujejo tudi Italijo (prva hipoteza).⁸ Ovrednotenje in oceno določb konkretnega modela manjšinskega varstva nam namreč omogoči šele njegova primerjava z mednarodno priznanimi standardi na tem področju. To poglavje temelji na funkcionalni analizi primarnih virov (italijanska ustava, Statut o avtonomiji, Okvirna konvencija, mnenji Svetovalnega odbora⁹) ter analizi sekundarnih virov (o varstvu manjšin v Italiji, o

⁸ Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin (*Framework Convention for the Protection of National Minorities*), ETS No. 157. Odbor ministrov SE jo je sprejel 10. 11. 1994, veljati je pričela 1. 2. 1998. Besedilo dostopno na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm> (11. 1. 2005). Italija jo je podpisala 1. 2. 1995, ratificirala pa jo je 3. 11. 1997. V nadaljevanju Okvirna konvencija.

⁹ Svetovalni odbor o Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin: mnenje o Italiji (*Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: Opinion on Italy*), sprejeto 14. 9. 2001.

južnotirolski avtonomiji in sistemu manjšinskega varstva v pokrajini ter o bistvenih elementih Okvirne konvencije).¹⁰

V tretjem poglavju s pomočjo primarnih virov in sekundarne literature analiziram pravnoformalne pomanjkljivosti Statuta o avtonomiji in izvedbenih določil k Statutu (druga hipoteza). Pri tem gre predvsem za problem diskriminacije in kršitev individualnih pravic in svoboščin, do katerih prihaja zaradi sistema sorazmerne etnične zastopanosti in z njim povezane izjave o pripadnosti oz. priključitvi k eni od treh v Statutu priznanih jezikovnih skupnosti. Do dodatnih težav s pravnoformalnega vidika prihaja zaradi članstva Italije v EU, saj nekatere določbe manjšinskega varstva na Južnem Tirolskem niso v skladu s pravnim redom ES: pri tem si pomagam tudi z analizo sodne prakse Sodišča ES (tako primarnih kot tudi sekundarnih virov o delu sodišča).

Tako četrto kot tudi peto poglavje se navezujeta na tretjo hipotezo. Četrto poglavje je sestavljeno iz dveh delov: v obeh prevladuje kritična analiza in interpretacija sekundarnih virov, ki obravnavajo družbeno in družbenopolitično življenje na Južnem Tirolskem (z vidika strogega ločevanja jezikovnih skupnosti), v manjši meri pa tudi analiza uradnih statistik, javnomnenjskih raziskav in primarnih virov (dokumenti SVP). Najprej prikažem strogo etnično ločevanje, ki prežema praktično vse vidike življenja na Južnem Tirolskem in je ena bistvenih značilnosti južnotirolske avtonomije. Ob tem podrobneje predstavim SVP, ki je bil (in je še vedno) v obdobju po drugi svetovni vojni nesporen center politične moči v pokrajini in je s svojo politiko bistveno prispeval k oblikovanju etnično razklane južnotirolske družbe. V drugem delu analiziram družbeno-kulturne spremembe, do katerih prihaja na ravni pokrajine, in zaradi katerih narašča nezadovoljstvo z obstoječim modelom etničnega ločevanja.

V petem poglavju najprej z zgodovinsko in funkcionalno analizo primarnih virov (reforma italijanske ustave in Statuta o avtonomiji leta 2001) ter s pomočjo sekundarne literature prikažem politično-upravne spremembe, do katerih prihaja na ravni italijanske

Besedilo dostopno na [http://www.coe.int/T/E/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/2._Monitoring_mechanism/4._Opinions_of_the_Advisory_Committee/1._Country_specific_opinions/1._First_cycle/1st_OP_Italy.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/E/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2._Monitoring_mechanism/4._Opinions_of_the_Advisory_Committee/1._Country_specific_opinions/1._First_cycle/1st_OP_Italy.asp#TopOfPage) (20. 2. 2005). Svetovalni odbor o Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin: drugo mnenje o Italiji (*Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: Second Opinion on Italy*), sprejeto 24. 2. 2005. Besedilo dostopno na http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_%28MONITORING%29/2._Monitoring_mechanism/4._Opinions_of_the_Advisory_Committee/1._Country_specific_opinions/2._Second_cycle/2nd_OP_Italy_ang.asp#TopOfPage (30. 11. 2005).

¹⁰ Pri tem si v veliki meri pomagam s knjigo *Südtirols Autonomie* (Južnotirolska avtonomija) avtorjev Lukasa Bonella in Iva Winklerja, ki jo je leta 2002 izdala južnotirolska pokrajinska vlada. Gre za že sedmo, posodobljeno izdajo te obširne in podrobne predstavitve drugega Statuta o avtonomiji in od leta 1972 sprejetih izvedbenih določil. Glede na to, da v ostalih virih, ki sem jih imela na razpolago, zakonska podlaga južnotirolske avtonomije ni tako podrobno in celovito predstavljena, sem se osredotočila predvsem na to delo.

države (proces decentralizacije). Ob tem se za južnotirolsko avtonomijo odpirajo nove možnosti za razvoj, toda če jih želi zares izkoristiti, se mora najprej spremeniti (dajanje poudarka teritorialni razsežnosti avtonomije v smislu učinkovitejšega upravljanja ozemlja v dobro vseh prebivalcev pokrajine, razumevanje Rima ne kot sovražnika, ampak kot partnerja in potencialnega zaveznika nasproti EU). V drugem delu poglavja predstavim težave, s katerimi se Južna Tirolska sooča zaradi sprememb na evropski ravni. Intenzivno povezovanje in oblikovanje naddržavnega političnega okvira, na katerega države prenašajo vse več pristojnosti, prinašata pokrajini nove izzive: kako nasproti EU zaščititi široko avtonomijo, ki jo pokrajina uživa v okviru italijanske države, kako posebno manjšinsko varstvo uskladiti z načeli EU ter kako čim bolj uspešno izkoristiti možnosti, ki jih ponuja čezmejno sodelovanje.

Osnovni cilj moje naloge je predstaviti in kritično oceniti južnotirolsko avtonomijo in sistem varstva manjšin, ki se uresničuje znotraj nje, ter izzive, s katerimi se pokrajina sooča tri desetletja po sprejetju Statuta o avtonomiji: gre za precej široko in kompleksno temo, zato se – predvsem zaradi prostorskih omejitev – v podrobno zgodovinskorazvojno analizo južnotirolskega vprašanja ne spuščam, ampak zgodovinsko ozadje prikažem le na kratko v samem uvodu. Pri pisanju diplomske naloge se osredotočam na zaščito nemške manjšine na Južnem Tirolskem, ki ji je bil Statut o avtonomiji tudi v osnovi namenjen, in se s položajem ostalih manjšin – pri tem mislim predvsem na ladinsko jezikovno manjšino – ne ukvarjam.¹¹ Pri ovrednotenju manjšinskega varstva na Južnem Tirolskem z vidika mednarodnih standardov sem se omejila na Okvirno konvencijo kot doslej edini pravno zavezujoči multilateralni instrument, posvečen izključno manjšinskemu varstvu, ki ga je Italija ratificirala. Glede na to, da Italija pravno gledano na svojem ozemlju priznava le jezikovne manjšine, bi bila zanimiva tudi primerjava z Evropsko listino o regionalnih in manjšinskih jezikih,¹² ki pa je ne analiziram predvsem iz dveh razlogov: Italija Listine zaenkrat še ni ratificirala, poleg tega pa se v nalogi ne ukvarjam zgolj z zaščito in razvojem nemškega jezika na Južnem Tirolskem, ampak me zanimajo vsi vidiki manjšinskega varstva v pokrajini (široka avtonomija pokrajine, sistem sorazmerne etnične zastopanosti itd.). Kot eno od omejitev diplomske naloge naj navedem še to, da teritorialne avtonomije ne

¹¹ Pripadniki ladinske skupnosti so retoromanskega porekla in območje Južne Tirolske in sosednjih pokrajin poseljujejo že stoletja; na Južnem Tirolskem predstavljajo približno štiri odstotke prebivalstva in živijo precej izolirano v nekaj relativno zaprtih dolinah v Dolomitih na jugovzhodu pokrajine (Autonome Provinz Bozen – Südtirol NDČ). Več o tem v Europa Ethnica (1992: 91–5), Peterlini (1997), Pizzinini (2003: 95–8).

¹² Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih (*European Charter for Regional or Minority Languages*), ETS No. 148. Odbor ministrov SE jo je sprejel 25. 6. 1992, veljati je pričela 1. 3. 1998. Besedilo dostopno na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm> (11. 1. 2005). Italija jo je podpisala 27. 6. 2000, a je do decembra 2005 še ni ratificirala.

obravnavam kot izraz (notranje) samoodločbe nemške jezikovne manjšine na Južnem Tirolskem, ampak kot mehanizem zaščite te manjšine v okviru italijanske države: z vprašanji, kot so npr. kakšna je vsebina pravice do samoodločbe in kdo so nosilci te pravice ter ali je nemška manjšina na Južnem Tirolskem nosilec pravice do (notranje ali zunanje) samoodločbe in ali je to pravico že izkoristila, se torej nisem ukvarjala. Prav tako me ni zanimalo, ali je južnotirolska avtonomija zagotovljena v mednarodnem pravu (na osnovi Pariškega sporazuma, Paketa, resolucij OZN) in kakšna je bila vloga Avstrije kot t. i. 'matične države' in države 'zaščitnice' pri oblikovanju južnotirolske avtonomije in sistema manjšinskega varstva znotraj nje.

1. MEHANIZMI ZA UREJANJE ETNIČNIH KONFLIKTOV

Namen poglavja je predstaviti različne mehanizme za upravljanje etničnih konfliktov oz. za preprečevanje njihovega zaostrovanja. Predstavljeni mehanizmi – učinkovito manjšinsko varstvo, regionalna avtonomija in konsociativna demokracija – naj bi pomagali razreševati oz. zmanjševati napetosti vzdolž etničnih linij ter prispevali k zagotavljanju miru, demokratičnega razvoja in stabilnosti v večetničnih regijah in državah. Gre za mehanizme, ki vsak na svoj način prispevajo k urejanju etničnih konfliktov in si med seboj ne nasprotujejo, ampak se (lahko), kot dokazuje tudi primer Južne Tirolske, medsebojno dopolnjujejo.

1.1 Varstvo manjšin

»Sodoben koncept pojmovanja človekovih pravic opredeljuje zavest o prirojenem dostojanstvu vsakega posameznika, bogastvu različnosti, pravici do izbire in solidarnosti med ljudmi. To so tisti temelji, ki so vsebinsko pomembni tudi za varstvo narodnih manjšin in sožitje med različnimi skupnostmi,« piše Klopčičeva (1999: 4). Spoštovanje pravic pripadnikov narodnih manjšin je »bistven faktor miru, pravičnosti, stabilnosti in demokracije«. ¹³ Temeljni cilj manjšinskega varstva je zavarovati obstoj – tako fizični kot tudi narodnostni, etnični in kulturni – manjšinske skupnosti, zagotoviti torej njeno ohranitev in razvoj njene samobitnosti. Po drugi strani pa je namen varstva manjšin tudi zagotoviti resnično enakopravno uživanje človekovih pravic in preprečiti diskriminacijo posameznih pripadnikov manjšine (Petrič 1977: 100).

Različne oblike manjšinskih pravic je mogoče razporediti v nekakšno 'hierarhijo' (Brunner in Küpper 2002: 17): na dnu hierarhije je načelo nediskriminacije in enakih pravic, naslednja stopnica pa so posebne pravice manjšin, ¹⁴ ki jih lahko spremlja pozitivna diskriminacija. ¹⁵ Posebne pravice, ki upoštevajo drugačnost pripadnikov manjšin od

¹³ Dokument Kopenhavnskega srečanja Konference o človekovi razsežnosti KVSE (Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi) (*Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*), 129 International Legal Materials 1305 (1990), sprejet v Kopenhavnu 29. 6. 1990. Besedilo dostopno na http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf (8. 6. 2005), tretji odstavek 30. člena.

¹⁴ Kot piše Petrič (1977: 105), varstvo manjšin pomeni in zahteva enakopravno uživanje splošnih človekovih pravic, obenem pa tudi uživanje posebnih pravic, ki pripadajo bodisi manjšini kot celoti, bodisi njenim pripadnikom. Prve se pogosto označuje kot 'negativne', druge pa kot 'pozitivne' pravice.

¹⁵ Pozitivna diskriminacija ne predstavlja posebne kategorije manjšinskih pravic, ampak določen odnos države do manjšin, ki živijo na njenem ozemlju. Kot piše Petrič (1977: 113–14), lahko država oz. večina zagotavlja vse potrebno, da bi bilo posebne manjšinske pravice dejansko mogoče uresničevati, lahko pa zgolj dopušča, da manjšina sama, z lastnimi napori in sredstvi, uresničuje te pravice. O dejanskem priznavanju posebnih

večinskega prebivalstva, so lahko priznane kot individualne ali kot kolektivne pravice. Na samem vrhu hierarhije je avtonomija kot maksimalni pravni status, ki ga manjšina znotraj neke države lahko doseže. Sestavni element avtonomije je tudi določena stopnja samoodločbe: o avtonomiji lahko govorimo takrat, ko prizna država neki manjšini tako široke (kulturne, politične in druge) kolektivne pravice, da te predstavljajo že neko obliko (notranje) samoodločbe (*ibid.*).¹⁶ Hurst Hannum¹⁷ je avtonomijo opisal kot »korak za polno samoodločbo, toda korak pred manjšinskimi pravicami.«

Varstvo manjšin pomeni in zahteva enakopravno uživanje splošnih človekovih pravic, obenem pa tudi uživanje posebnih pravic, ki pripadajo bodisi manjšini kot celoti, bodisi njenim pripadnikom (Petrič 1977: 105). Zgolj nediskriminacija in enake pravice ponavadi niso dovolj, da bi lahko manjšina ohranila svojo posebno kolektivno identiteto. Pripadniki manjšin so namreč v državi, kjer je dominantna druga etnična skupnost, pogosto strukturno zapostavljeni in diskriminirani; izpostavljeni so asimilaciji na eni in diskriminaciji na drugi strani. Posebne manjšinske pravice torej izhajajo iz doslednega uveljavljanja samega načela enakosti (Brunner in Küpper 2002: 18; Woelk 2003: 159).¹⁸

Kot piše Polzer Srienzova (2000: 231), posebna obravnava manjšin oz. njihovih pripadnikov ni neupravičena, ampak je nujno potrebna – če kot merilo primerjave vzamemo *de facto* enakost skupnosti; šele z uresničitvijo posebnih manjšinskih pravic lahko manjšina doseže enako izhodišče, kot ga imajo pripadniki večinskega naroda, kar ji omogoča dejansko enakopravno udeležbo v družbenih in državnih strukturah. Tudi Odbor za človekove pravice pri GS OZN je v svoji uradni razlagi 27. člena Mednarodnega pakta o

manjšinskih pravic je mogoče govoriti le takrat, ko država oz. večina prevzame dolžnost, da bo skupaj z manjšino aktivno zagotavljala njihovo dejansko uresničevanje.

¹⁶ Koncept samoodločbe narodov sestavlja notranja in zunanja samoodločba. Zunanja ali 'polna' samoodločba pomeni pravico naroda, da svobodno izbira svoj politični status in svoje mesto v mednarodni skupnosti, vključno s pravico do odcepitve od obstoječe države in oblikovanjem nove neodvisne države. Pravica do notranje samoodločbe pa je v bistvu pravica do t. i. participativne demokracije: pravica celotnega prebivalstva neke države, da svobodno izbira politično ureditev in vodstvo svoje države, in pa pravica skupine prebivalstva znotraj države, da sodeluje pri sprejemanju odločitev na državni ravni. Notranja samoodločba lahko pomeni tudi pravico manjšine do kulturne, jezikovne, verske ali (teritorialne) politične avtonomije znotraj meja obstoječe države. (Unrepresented Nations and Peoples Organisation 1998)

¹⁷ V svojem govoru na Nordijskem simpoziju o človekovih pravicah (*Nordic Human Rights Symposium*) na Inštitutu za človekove pravice Åbo Akademi (*Åbo Akademi Institute for Human Rights*) dne 19. 10. 1996. V Hannikainen (1998: 86).

¹⁸ Pri obravnavanju manjšin se lahko država odloči za doseganje načela enakosti v smislu formalne enakosti in nevtralne obravnave svojih državljanov: formalna enakost temelji na načelu, da je pravičnost abstrakten univerzalen pojem, ki se ne spreminja in ne odraža različnih vzorcev privilegiranosti v določeni družbi. Po drugi strani se lahko država odloči za doseganje vsebinske enakosti, ki zavrača abstraktno pojmovanje pravičnosti: ker je družbena realnost takšna, kakršna pač je, je potrebno sprejeti ukrepe, ki bodo 'sanirali' stanje v družbi, ne pa vztrajati na izhodišču, da so v družbi vsi *a priori* enaki. (Trop 2002: 434–5)

državljanjskih in političnih pravicah¹⁹ zapisal, da so lahko za dejansko zaščito identitete neke manjšine in pravic njenih pripadnikov, da skupaj z ostalimi pripadniki manjšine ohranjajo in razvijajo svojo kulturo in jezik ter izpovedujejo svojo vero, potrebni tudi posebni ukrepi s strani držav. Ti posebni ukrepi predstavljajo – če so namenjeni odpravi oz. nevtralizaciji pogojev, ki preprečujejo ali ovirajo uživanje manjšinskih pravic, zapisanih v 27. členu Pakta, in temeljijo na razumnih in objektivnih kriterijih – »legitimno razlikovanje«, ki je v skladu z ostalimi določbami Pakta.²⁰

Osnovna oblika posebnih manjšinskih pravic so individualne pravice: subjekt teh pravic je vsak pripadnik manjšine kot posameznik, mednje pa spadata npr. pravica do rabe maternega jezika v zasebni, javni in uradni komunikaciji ter pravica do izobraževanja v maternem jeziku (Brunner in Küpper 2002: 18). Ker individualne pravice ne upoštevajo osnovnega dejstva, da je mogoče manjšinsko identiteto uresničevati in ohranjati le v skupnosti, manjšine poleg individualnih praviloma zahtevajo tudi pravice, ki se nanašajo na manjšino kot celoto. Nosilec teh kolektivnih pravic ni več posameznik, sam ali skupaj z drugimi, ampak manjšina kot taka oz. neka pravna entiteta, ki manjšino predstavlja (Brunner in Küpper 2002: 19). Kymlicka (1995/1999: 6–7) loči tri vrste kolektivnih pravic:²¹ pravice do samouprave, polietnične (*polyethnic*) pravice in pravice do posebnega predstavnštva. Pri prvih gre za to, da se narodnim manjšinam podeli določena stopnja politične avtonomije ali teritorialne jurisdikcije, osnovni namen polietničnih pravic je pomagati etničnim manjšinam izraziti njihovo kulturno svojstvenost,²² pravice do posebnega predstavnštva²³ pa so namenjene odpravljanju morebitnega zatiranja in sistematične diskriminacije v družbi in so ponavadi časovno omejene (Kymlicka 1995/1999: 26–33).

Države so pri priznavanju in podeljevanju kolektivnih manjšinskih pravic zelo previdne in zadržane (Benoit-Rohmer 1996: 19; Polzer Srienz 2000: 232): glavni argument

¹⁹ Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (*International Covenant on Civil and Political Rights*), sprejet z resolucijo GS OZN 2200A (XXI) dne 16. 12. 1966. V veljavo je stopil 23. 3. 1976. Besedilo dostopno na <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm> (10. 6. 2005).

²⁰ Splošni komentar št. 23: Pravice manjšin, 27. člen (*General Comment No. 23: The rights of minorities, Art. 27*), CCPR/C/21/Rev.1/Add.5. Odbor za človekove pravice pri GS OZN ga je sprejel 8. 4. 1994. Besedilo dostopno na [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument) (10. 6. 2005), 6.2. odstavek. Z 'ostalimi določbami Pakta' sta mišljeni predvsem prepoved kakršnegakoli razlikovanja na osnovi porekla, barve kože, spola, jezika, vere itn. ter določba, da morajo biti pred zakonom vsi enaki (2.1. in 26. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah).

²¹ Kymlicka (1995/1999: 45–6) jih sicer ne imenuje kolektivne ampak skupinsko-specifične (*group-differentiated*) pravice. Gre namreč za pravice, ki so podeljene na osnovi pripadnosti določeni kulturi, to, ali jih uresničujejo posamezni pripadniki te kulture ali skupnost kot celota, pa zanj ni toliko pomembno. Poleg tega se mu zdi izraz 'kolektivne' problematičen, ker namiguje na obstoj zmotne dihotomije z individualnimi pravicami. Izraza 'kultura' Kymlicka (1995/1999: 18) ne uporablja v ne-etničnem smislu (za označevanje skupin, kot so npr. homoseksualci, ženske, komunisti), ampak se nanaša na narodno in etnično pripadnost.

²² Pri polietničnih pravicah gre predvsem za (državno) finančno podporo določenih dejavnosti, povezanih s posebnimi etničnimi skupnostmi, kot so manjšinske šole, vrtci, društva, časopisi (Kymlicka 1995/1999: 31).

²³ Kot sta npr. proporcionalni volilni sistem in zagotovljeni sedeži v parlamentu (Kymlicka 1999/1995: 32).

proti kolektivnim pravicam je, da bi s tem v družbi nastale skupnosti, ki bi imele drugačne, dodatne pravice, kar bi pomenilo kršitev načela enakosti in nediskriminacije. Dejansko gre predvsem za strah, da bi priznanje kolektivnih manjšinskih pravic okrepilo odcepitvene težnje in tako ogrozilo enotnost in celovitost države (Polzer Srienz 2000: 232–3). Zaradi teh strahov je bilo doslej nemogoče doseči dogovor glede kolektivnih manjšinskih pravic na mednarodni ravni. Čeprav nekatere države na podlagi dvostranskih pogodb in notranjih predpisov manjšinam priznavajo tudi kolektivne pravice, mednarodno pravo tega ne odraža (Benôit-Rohmer 1996: 19; Roter 1999: 256–7; Polzer Srienz 2000: 228).

Vse manjšinske pravice, ki so priznane v mednarodnem pravu, so torej individualne pravice, vendarle pa je bil glede kolektivnih vidikov posebnih manjšinskih pravic v mednarodnem pravu dosežen kompromis: te pravice lahko uresničujejo pripadniki manjšin sami ali v skupnosti z drugimi pripadniki manjšine, ki ji pripadajo.²⁴ Seveda pa npr. pravice vsakega pripadnika narodne manjšine, da voli, ni mogoče primerjati s kolektivno pravico narodne manjšine do zastopstva v zakonodajnem telesu (Roter 1999: 256). Tudi Thornberry (1998: 121) piše, da se je v mednarodnem pravu na področju manjšinskega varstva sicer uveljavilo razlikovanje na ravni skupnosti (*group-differentiation*), vendar pa je za države še vedno bistvenega pomena, kdo je nosilec manjšinskih pravic: glede tega v mednarodnem pravu nedvoumno vlada »jezik individualnih pravic« (ibid.).

1.2 Teritorialna avtonomija

Teritorialna avtonomija predstavlja enega od načinov urejanja medetničnih odnosov znotraj države, in sicer na podlagi njene ozemeljske delitve.²⁵ Država je lahko urejena po načelu centralizma, ki ozemeljske delitve države ne upošteva,²⁶ v nasprotnem primeru pa lahko odnos države do njenih ozemeljskih enot temelji na regionalizmu, federalizmu,

²⁴ Tako npr. določajo drugi odstavek tretjega člena Okvirne konvencije, tretji člen Deklaracije o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin ter 27. člen Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah. Deklaracija o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin (*Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*). GS OZN jo je sprejela z resolucijo A/RES/47/135 dne 18. 12. 1992. Besedilo dostopno na <http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm> (10. 6. 2005).

²⁵ Petrič (1977: 316–19) ločuje dva temeljna tipa avtonomije – personalno in teritorialno. Pri prvi gre za priznanje avtonomije določeni manjšini, ki se nanaša na vse pripadnike te manjšine, ne glede na to, kje živijo, dokler seveda živijo v okviru meja določene države. Bolj pogosto in učinkovito sredstvo za uveljavljanje posebnih manjšinskih pravic pa so različne oblike teritorialne avtonomije, pri katerih država avtonomijo prizna določenemu delu svojega ozemlja, nanaša pa se na vse prebivalce, ki na tem območju živijo.

²⁶ Za centralizem je značilno, da državna oblast ali zanika obstoj manjšin na svojem ozemlju ali pa poišče drugačne načine manjšinskega varstva, ki niso zasnovani na ozemeljskem načelu (Murgel 1997: 22).

konfederalizmu ali na asimetrični avtonomiji (Murgel 1997: 23).²⁷ Kot piše Coakley,²⁸ je za slednjo značilno, da osrednja oblast določenim ozemeljskim enotam podeli več pristojnosti kot drugim. Gre za precej pogost pojav, ki temelji na ideji, da je potrebno ozemljem, ki jih naseljujejo narodne manjšine, zagotoviti drugačen položaj in večji obseg pristojnosti, kot jih imajo 'navadne' regije.

V primerih, ko dana raven enakosti in manjšinskega varstva ne zadovoljuje zahtev določene skupnosti, obenem pa tej skupnosti polne samoodločbe, tj. pravice do odcepitve, ni mogoče priznati, je lahko avtonomija dober način reševanja ali vsaj zmanjševanja etničnih konfliktov (Heintze 1998: 11). Avtonomijo, kot se uveljavlja v pravnih in demokratičnih državah, gre razumeti predvsem kot ureditev v okviru neke države, ki dovoljuje manjšini uresničevanje pravic in ohranjanje kulturne identitete, obenem pa predstavlja določeno jamstvo enotnosti, suverenosti in ozemeljski celovitosti te države.²⁹ Za Pernthalerja³⁰ je avtonomija edini instrument, sposoben zagotavljati pravno zaščito narodom in manjšinam v neki državi, Brems³¹ pa jo označuje kot 'kraljico' mehanizmov varstva človekovih pravic.

Pravica do (regionalne) avtonomije ni del občega mednarodnega prava: dokler država ne prevzame specifičnih mednarodnih obveznosti in izrecno privoli v avtonomno ureditev na svojem ozemlju, je – mednarodnopravno gledano – od države same odvisno, ali jo bo uvedla ali ne (Hannikainen 1998: 87–8; Heintze 1998: 13; Vizi 2002: 51). Ob tem je potrebno poudariti, da ima koncept avtonomije tudi negativno konotacijo, saj naj bi avtonomija predstavljala grožnjo ozemeljski celovitosti države in prvi korak na poti k odcepitvi – čeprav obstaja ponavadi le malo dejanskih dokazov, ki bi tovrstne pomisleke potrjevali.³² Države ponavadi zelo nerade podeljujejo avtonomni status posameznim delom svojega ozemlja, saj se bojijo, da bo to škodilo določenim nacionalnim interesom in vrednotam, vodilo v odcepitev ali izzvalo posredovanje tuje države, ki je s prebivalci

²⁷ Regionalizem je ureditev, kjer država postopoma prenaša svoje pristojnosti na sebi podrejene enote, medtem ko gre pri federalizmu kot višji obliki avtonomije za z ustavo določeno delitev oblasti med dvema ravnema. Za konfederalizem je značilno, da so sestavne enote konfederacije, tj. na mednarodni pogodbi zasnovane skupnosti držav, samostojni subjekti mednarodnega prava. (Murgel 1997: 22–3)

²⁸ Coakley, John (1993) Introduction: The Territorial Management of Ethnic Conflict. V John Coakley (ur.) *Regional Politics and Policy. An international Journal. Special Issue on the Territorial Management of Ethnic Conflict* 3(1), 1–22. V Murgel (1997: 23).

²⁹ Resolucija 1334: Pozitivne izkušnje avtonomnih regij kot vir navdiha za reševanje konfliktov v Evropi (*Resolution 1334: Positive experiences of autonomous regions as a source of inspiration for conflict resolution in Europe*), Parlamentarna skupščina SE jo je sprejela 24. 6. 2003. Besedilo dostopno na <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA03/ERES1334.htm> (8. 10. 2005), deseti odstavek.

³⁰ Pernthaler, Peter (1975) *Land, Volk und Heimat als Kategorien des österreichischen Verfassungsrechts*. Wien: Braumüller, str. 19. V Heintze (1998: 10).

³¹ Brems, Michael (1995) *Die politische Integration ethnischer Minderheiten*. Frankfurt am Main: Lang, str. 142. V Heintze (1998: 10).

³² Resolucija 1334, deveti odstavek.

avtonomne regije etnično ali kako drugače povezana.³³ Kljub temu je avtonomija v mednarodnem reševanju konfliktov odigrala pomembno vlogo (Hannikainen 1998: 87).

Avtonomija predstavlja enega od načinov zagotavljanja učinkovitega sodelovanja manjšine pri političnem odločanju v državi. Blumenwitz³⁴ ob tem poudarja, da se avtonomija kot sposobnost sam sebi določati norme razlikuje od samouprave: slednja pomeni le pristojnost v izvršilno-upravni sferi, medtem ko pojem avtonomije praviloma vključuje tudi samostojno določanje predpisov. Da bi bila avtonomija zares pomemben izraz notranje samoodločbe, morajo avtonomne regije dobiti določen status in pravice (Hannikainen 1998: 91). Status avtonomije mora biti utemeljen v ustavi ali v nekem drugem pravnem aktu, ki je po hierarhiji nad navadnimi zakoni države (npr. v mednarodni pogodbi), zakonodajne pristojnosti avtonomije morajo biti natančno določene, za reševanje morebitnih sporov pa naj bo oblikovan poseben organ, sestavljen iz predstavnikov avtonomne regije in države. Avtonomna regija mora imeti demokratično izvoljeno zakonodajno telo in regionalno vlado, ki uživa zaupanje zakonodajnega telesa (*ibid.*).

Delitev pristojnosti med osrednjo vlado in avtonomnimi enotami se sicer razlikuje od primera do primera, kljub temu pa so pristojnosti na področju financ (monetarna politika, davki, nadzor bančnega sektorja ipd.), mednarodne trgovine, zunanje varnosti, v manjši meri pa tudi notranje varnosti, še posebej boja proti terorizmu, in mednarodnih odnosov (sklepanje mednarodnih pogodb, odpiranje diplomatskih predstavništev v tujini, vključevanje v mednarodne organizacije ipd.) praviloma v rokah države.³⁵ Hannikainen (1998: 90) naštetemu dodaja še kazensko pravo in nadzor države nad avtonomno enoto, da ta ne prekorači svojih pristojnosti. Avtonomne oblasti imajo praviloma pristojnosti na kulturnem, izobraževalnem (upravljanje šol), jezikovnem, gospodarskem (urbanistično načrtovanje, razvoj podeželja, nadzor nad naravnimi viri, promet), zdravstvenem in socialnem področju.³⁶ Jezik avtonomne regije, če se seveda razlikuje od dominantnega uradnega jezika države, mora imeti v regiji uradni status. Avtonomna regija bi morala imeti možnost, da sodeluje pri sprejemanju odločitev na državni ravni pri vseh tistih zadevah, ki

³³ Pozitivne izkušnje avtonomnih regij kot vir navdiha za reševanje konfliktov v Evropi (*Positive experiences of autonomous regions as a source of inspiration for conflict resolution in Europe*), Doc. 9824. Poročilo, ki ga je Odbor za politične zadeve pri Parlamentarni skupščini SE je sprejel 3. 6. 2003, pred Parlamentarno skupščino SE ga je 24. 6. 2003 predstavil član Odbora za politične zadeve Andi Gross iz Švice. Besedilo dostopno na http://www.andigross.ch/html/auton_coe.pdf#search='parliamentary%20assembly%20positive%20experience%20autonomous' (7. 6. 2005), 221. odstavek. V nadaljevanju Pozitivne izkušnje avtonomnih regij.

³⁴ Blumenwitz, Dieter (1995) *Volksgruppen und Minderheiten. Politische Vertretung und Kulturautonomie*. Berlin: Gebr. Mann Verlag, str. 95. V Murgel (1997: 21).

³⁵ Pozitivne izkušnje avtonomnih regij, 161. in 163. odstavek.

³⁶ Pozitivne izkušnje avtonomnih regij, 164. odstavek.

vplivajo na interese te regije, pravico sodelovati z regijami in entitetami v sosednjih državah, še posebej na področju gospodarstva in kulture, njeno vodstvo pa mora imeti tudi pravico razpolagati z denarjem, ki ga prejme regija – prek lastnih davkov ali od države. Najvišja sodna oblast praviloma ostaja v rokah države. (Hannikainen 1998: 92–3)³⁷

Pravice, ki jih prinaša teritorialna avtonomija, pripadajo vsem prebivalcem določenega ozemlja: avtonomna teritorialna enota obstaja za vse svoje prebivalce in svojo legitimnost črpa iz lokalne skupnosti kot celote (Brunner in Küpper 2002: 21). Glede na to, da si v Evropi ni mogoče predstavljati drugačne oblike vladavine, kot je večinska demokracija, je teritorialna avtonomija (kot instrument manjšinskega varstva) smiselna le, če določena manjšina na območju, ki uživa poseben status, predstavlja večino (Brunner in Küpper 2002: 22). Vendar pa je meje avtonomnega območja nemogoče določiti tako, da ne bi na njem živelo tudi vsaj nekaj pripadnikov večinske populacije in/ali neke druge manjšine (*ibid.*). Ob tem se postavlja vprašanje organizacije sobivanja različnih skupnosti na istem območju: na pluralizmu in pravico do različnosti se nima pravice sklicevati le manjšina v odnosu do države, ampak mora to načelo nujno obveljati tudi v odnosih znotraj avtonomne enote. Pri oblikovanju notranjega pluralizma je treba, kot poudarja Woelk (2003: 151), zahtevo po enakosti vseh državljanov – ponovno – uravnotežiti z zaščito etnične in kulturne samobitnosti manjšine. Avtonomni sistem ne sme postati oblika diktature regionalnih večin nad skupnostmi, ki so v regiji v manjšinskem položaju (Hannikainen 1998: 90).

1.3 Model konsociativne demokracije

Južna Tirolska je primer teritorialne avtonomije – asimetrične posebne pravne ureditve znotraj celotne državne strukture Italije –, znotraj katere so bili odnosi med pripadniki manjšine in večinskega naroda urejeni v skladu z modelom t. i. konsociativne demokracije (Palermo 2003: 122). Model konsociativne demokracije, ki ga je razvil Arend Lijphart (1977), ne označuje le specifičnega načina vladanja v skladu z načelom delitve oblasti (*shared-rule, power-sharing*)³⁸ in sodelovanja elit, ampak tudi poseben tip družbe –

³⁷ Glej tudi dodatek k Helsinški deklaraciji o regionalni samoupravi, v katerem so opredeljena temeljna načela regionalne samouprave. Helsinška deklaracija o regionalni samoupravi (*Helsinki Declaration on Regional Self-Government*), Konferenca evropskih ministrov za lokalno in regionalno samoupravo (*Conference of European ministers responsible for local and regional government*) jo je sprejela 28. 6. 2002. Besedilo dostopno na http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Local_and_Regional_Democracy/Conference_of_Specialised_Ministers/2002_Helsinki/2002HelsinkiDeclaration.asp#TopOfPage (10. 6. 2005).

³⁸ V najširšem pomenu besede delitev oblasti pomeni, da so vse etnične skupnosti zastopane v vseh političnih telesih in sodelujejo pri sprejemanju odločitev na vseh ravneh – državni, regionalni in lokalni (Schneckenner 2002: 351).

pluralne segmentirane družbe (Schneckener 2002: 352).³⁹ Gre za družbo, ki jo sestavljajo med seboj relativno ostro razmejeni podsistemi, imenovani segmenti, med katerimi poteka le zelo omejena komunikacija, njihova skupna identiteta pa skorajda ne obstaja (Pelinka 2003: 205). Ločnice znotraj takšne družbe so lahko verske, ideološke, jezikovne, regionalne, kulturne, rasne ali etnične narave, praviloma pa so vzdolž teh ločnic organizirani tudi interesne skupine, mediji, šole, prostovoljna združenja in politične stranke (Lijphart 1977: 4). V pluralnih družbah se glavne cepitvene linije na družbeni ravni s svobodnimi volitvami prenesejo na politično raven v obliki segmentarnih strank. Stranke so praviloma politični predstavniki posameznih segmentov in predstavljajo dobro metodo selekcije segmentarnih voditeljev, ki nato sodelujejo v velikih koalicijah (Lijphart 1977: 65). Ker cepitvene linije delujejo razdruževalno, so za takšno družbo značilne močne centrifugalne tendence, ki so v konsociativni demokraciji uravnotežene z načelom delitve oblasti in s sodelovanjem med voditelji različnih segmentov populacije (Lijphart 1977: 1).

Temeljna značilnost konsociativne demokracije je v tem, da politični voditelji vseh pomembnih segmentov pluralne družbe sodelujejo v veliki koaliciji, ki tvori vlado (Lijphart 1977: 25). Velika koalicija onemogoča oblikovanje t. i. minimalne zmagovite koalicije, ki bi v pluralnih družbah vodila v poglobljanje konfliktov in v nestabilnost političnega sistema (Lukšič 1991: 32). Veliko koalicijo kot najpomembnejšo metodo konsociativnega upravljanja dopolnjujejo trije sekundarni instrumenti – vzajemni veto, proporcionalnost in avtonomija segmentov. Vsi štirje so med seboj tesno povezani, vsak od njih pa predstavlja določen odstop od večinskega pravila. Sodelovanje v veliki koaliciji nudi manjšinskim segmentom sicer pomembno, ne pa tudi absolutne politične zaščite: odločitve v veliki koaliciji se namreč sprejemajo z večino glasov, kar pomeni, da lahko večina manjšino preglasuje. Če zadevajo s 'preglasovanjem' sprejete odločitve vitalne interese manjšinske skupnosti, je ta poraz nesprejemljiv in lahko ogrozi sodelovanje med segmenti, zato je načelo velike koalicije v modelu konsociativne demokracije dodano načelo manjšinskega veta (Lijphart 1977: 36–7).⁴⁰

Načelo proporcionalnosti ima dve osnovni funkciji: po eni strani gre za metodo razdeljevanja civilnih služb in finančnih sredstev v obliki vladne pomoči različnim segmentom, po drugi strani pa je povezano s samim procesom odločanja. Proporcionalnost podrobneje opredeljuje koncept velike koalicije: ne le da morajo biti v organih odločanja

³⁹ Pomembni predstavniki konsociativne šole so še Hans Daalder, Gerhard Lehmbruch, Kenneth D. McRae, Eric Nordlinger, Ian Lustick itn. (Lukšič 1991: 52–3).

⁴⁰ Veto sicer hkrati predstavlja nevarnost 'manjšinske tiranije' in lahko resno ogrozi stabilnost sistema in delo velike koalicije (Lukšič 1991: 33; Schneckener 2002: 361).

zastopani vsi segmenti družbe, ampak morajo biti zastopani sorazmerno glede na svojo številčno moč, v primerih, ko je nek segment pluralne družbe zelo šibek in je razlika v velikosti segmentov zelo velika, pa je potrebno upoštevati tudi načelo prezastopanosti manjšine (Lijphart 1977: 38–9). Pri načelu avtonomije segmentov gre za samoupravo/samovlado manjšine: o vseh zadevah skupnega interesa odločajo vsi segmenti skupaj po proporcionalnem načelu, pri drugih zadevah pa je tako sprejemanje kot tudi izvrševanje odločitev v rokah posameznih segmentov. Področja, ki zadevajo izključno manjšino, so torej v pristojnosti te manjšine, ki tako na nek način vlada sama sebi (Lijphart 1977: 41).

Segmentarna izolacija kot bistven element konsociativne demokracije temelji na ideji zmanjševanja napetosti v družbi s pomočjo ločevanja: jasne meje med posameznimi segmenti imajo po Lijphartu (1977: 88) to prednost, da omejujejo medsebojne stike med pripadniki različnih segmentov in tako zmanjšujejo možnosti, da bi nasprotja med njimi prerasla v dejansko sovražnost. Ta argument je sicer, kot priznava Lijphart (*ibid.*) sam, v nasprotju s široko sprejetim mnenjem, da stiki med različnimi ljudmi in skupnostmi prispevajo k medsebojnemu razumevanju in sprejemanju, kar pa naj ne bi veljalo v pluralnih družbah.⁴¹ Nasprotno pa načelo delitve oblasti pospešuje sodelovanje med večino in manjšino, saj sta obe strani prisiljeni delati skupaj, iskati kompromise in dosegati soglasje. Osnovni cilj konsociativizma je torej spreminjati potencialne nasprotnike v koalicijske partnerje in tako blažiti napetosti med segmenti (Schneckener 2002: 351).⁴²

Konsociativna teorija je predvsem teorija stabilnosti političnega sistema v pluralnih družbah, medtem ko je bil problem demokracije za konsociativiste precej nepomemben in se z njim niso posebej ukvarjali (Lukšič 1991: 78). Očitek, da Lijphartova koncepcija konsociativne demokracije ni (dovolj) demokratična, je izrazilo več avtorjev:⁴³

⁴¹ Horowitz kot predstavnik t. i. integrativnega pristopa nasprotno trdi, da so za zmanjševanje konfliktov v etnično razdeljenih družbah bistvene predvsem tiste institucije in prakse, ki ustvarjajo spodbude za pospeševanje medetničnega sodelovanja (npr. volilna zakonodaja, ki pospešuje oblikovanje predvolilnih medetničnih koalicij in celo večetničnih strank, ter politike, ki poudarjajo prečne delitve in pripadnosti, tj. tiste cepitvene linije, ki sekajo etnično linijo, kot je npr. razredna linija) (Horowitz, Donald L. (1985) *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley in Los Angeles: University of California Press. V Sisk (1996).).

⁴² Za konsociativiste je sodelovanje na ravni elit nujen in zadosten pogoj za obvladovanje konflikta in ohranjanje politične stabilnosti, saj predvidevajo, da množice sledijo svojim voditeljem in jih ubogajo. Vendar pri tem zanemarjajo dejanski vpliv ljudskih množic na proces odločanja in njihovo vlogo tako pri ustvarjanju in upravljanju kot tudi rušenju stabilne družbe (European Centre for Minority Issues ND). Lukšič (1991: 76) glede tega piše, da so elite sicer pomemben faktor pri zagotavljanju stabilnosti vsakega političnega sistema, vendar pri svojem obnašanju nikoli nimajo popolne svobode, zato pri razlagi stabilnosti ne morejo predstavljati neodvisne spremenljivke.

⁴³ Npr. van Schendelen, M. P. C. M. (1984) The Views of Arend Lijphart and Collected Criticisms. *Acta Politica* 19(1), 19–55. Huntington, Samuel P. (1991) *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press. Lawson, Stephanie (1993) Conceptual Issues in the Comparative Study of Regime Change and Democratization. *Comparative Politics* 25(2), 183–205. Lustick,

konsociativnim demokracijam očitajo predvsem odsotnost prave opozicije (opozicija v zakonodajni veji oblasti je relativno majhna in šibka ali pa je sploh ni), strukturalno prevlado elit (konsociativna oligarhija namesto konsociativna demokracija) ter pasivno vlogo in politično apatičnost neelitnih skupin (Andeweg 2000: 530; Seaver 2000: 251–3).

Tudi Lijphart (1977: 49) sam priznava, da je mogoče modelu konsociativne demokracije očitati neskladnost z demokratično 'trojico' svobode, enakosti in bratstva. Med posameznikom na eni in družbo kot celoto ter njeno vlado na drugi strani stoji segment, ki mu posameznik pripada, in ki lahko posameznika s svojo homogenostjo zatira in omejuje njegovo svobodo. Ločevanje različnih segmentov in njihova avtonomija vsaj na dva načina vplivata tudi na ideal enakosti: prvič, v konsociativni demokraciji je enaka oz. proporcionalna obravnava skupnosti pomembnejša od individualne enakosti⁴⁴ in drugič, izolacija in avtonomija segmentov lahko ovirata doseganje enakosti znotraj celotne družbe. Konsociativizem ima pomanjkljivosti tudi s stališča tretjega elementa demokratične 'trojice': bratstvo pomeni 'pozitivni' mir v smislu resničnega sožitja in preseganja delitev v družbi, v primerjavi s katerim 'negativni' mir konsociativne demokracije – kot zgolj mirno, nenasilno sobivanje ločenih delov družbe – enostavno zbledi. Vendar pa demokratičnega in nenasilnega sobivanja po Lijphartovem (1977: 49) mnenju ne smemo podcenjevati, saj je še vedno neizmerno bolj zaželeno od nedemokratičnega miru ali nestabilne demokracije, ki jo pretresajo notranji boji.⁴⁵

Ian S. (1997) Lijphart, Lakatos, and Consociationalism. *World Politics* 50(1), 88–117. V Andeweg (2000: 530) in Seaver (2000: 251–3).

⁴⁴ Na Južnem Tirolskem do tega npr. prihaja pri zaposlovanju javnih uslužbencev po načelu sorazmerne etnične zastopanosti. Glej poglavje 3.1.

⁴⁵ Barry nasprotno poudarja, da konsociativizem ohranja, legitimira in krepi zahteve posameznih segmentov *vis-à-vis* državi ter prenaša družbene ločnice v politični sistem, s čimer naredi segmente še močnejše in bolj kohezivne ter spodbuja konflikte med njimi. Ker meje med segmenti 'zamrzne' v političnem sistemu (npr. s tem da so nekatere funkcije z zakonom rezervirane za predstavnike določenih etničnih skupnosti), je konsociativni sistem delitve oblasti po njegovem mnenju nedinamičen model reševanja konfliktov. (Barry, Brian (1975) The Consociational Model and its Dangers. *European Journal of Political Research* (3), 393–413. V Sisk (1996).)

2. VARSTVO MANJŠIN V OKVIRU JUŽNOTIROLSKE AVTONOMIJE

Po analizi različnih mehanizmov za urejanje etničnih konfliktov v prvem poglavju bom v drugem poglavju predstavila manjšinsko varstvo, ki se uresničuje v okviru južnotirolske avtonomije. Poglavje je razdeljeno na štiri podpoglavja: najprej na kratko opredelim varstvo manjšin v Italiji, sledi predstavitev avtonomije, ki jo znotraj italijanske države uživa Južna Tirolska, in pokrajinskih organov oblasti, v tretjem podpoglavju obravnavam zaščito nemške jezikovne manjšine na Južnem Tirolskem, na koncu pa južnotirolski model manjšinskega varstva primerjam z mednarodnopravnimi standardi na tem področju, tj. z Okvirno konvencijo SE.

2.1 Varstvo manjšin v Italiji

Ko govorimo o varstvu manjšin v Italiji, je potrebno izpostaviti tri bistvena načela (Palermo 2000: 1): prvič, pravno gledano obstajajo v Italiji le jezikovne manjšine. Drugič, pravni pogoj za zaščito določene manjšine je njeno uradno priznanje. Z vidika italijanskega ustavnega prava je torej pravilno govoriti o 'zaščitenih jezikovnih manjšinah', za vse ostale veljata le načelo enakosti in nediskriminacije. In tretjič, manjšinsko varstvo temelji na načelu teritorialnosti (ne personalnosti): pripadniki priznanih jezikovnih manjšin lahko svoje posebne pravice uresničujejo le na določenem ozemlju.

Italijanska ustava iz leta 1947 pri varstvu manjšin razlikuje med negativnimi in pozitivnimi zaščitnimi ukrepi:⁴⁶ pri prvih gre v prvi vrsti za prepoved diskriminacije (tretji člen), drugi pa temeljijo na določbi, da Italija jezikovne manjšine ščiti s posebnimi zakoni (šesti člen). Ustava tudi razlikuje med formalno in dejansko enakostjo: italijanska država je dolžna aktivno zagotavljati dejansko enakost svojih državljanov (drugi odstavek tretjega člena), kar pomeni izrecno priznavanje razlike, ki je zgolj formalna nediskriminacija ne more odpraviti (Woelk 2003: 149). Koncept manjšine je v italijanskem pravnem sistemu vezan izključno na jezik, vsi ostali kriteriji razlikovanja manjšine od večinskega prebivalstva, kot so npr. etnična pripadnost, vera ali rasa, so zajeti v drugih členih ustave:

⁴⁶ Ustava Republike Italije (*Costituzione della Repubblica Italiana*). Objavljena v *Gazzetta Ufficiale* št. 298 z dne 27. 12. 1947, v veljavo je stopila 1. 1. 1948. Besedilo v angleščini dostopno na http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/it00000_.html (15. 10. 2004).

prepoved diskriminacije, spoštovanje človekovih pravic (drugi člen), pravica do zborovanja (17. člen), pravica do združevanja (18. člen) in svoboda vesti (19. člen).⁴⁷

Šesti člen ustave ne določa, ali mora posebna zaščita jezikovnih manjšin v Italiji temeljiti na splošnih zakonskih predpisih, ki veljajo za vse manjšine, ali se lahko uresničuje z različnimi ukrepi za vsako manjšino posebej. Italijanski parlament je okvirni zakon – Zakon za varstvo zgodovinskih jezikovnih manjšin⁴⁸ – sprejel šele konec leta 1999, do takrat pa je vsaka manjšina uživala drugačno varstvo.⁴⁹ To bi lahko razumeli kot kršitev načela enakosti, ki vključuje tudi enako obravnavo različnih družbenih skupin z istim pravnim statusom, poudarja Palermo (2000: 2). Tovrstno neenakost sicer lahko zasledimo v številnih državah, vendar pa je bila v Italiji – vsaj pred sprejetjem omenjenega zakona – še posebej očitna: Italija je bila na področju manjšinskega varstva istočasno po eni strani ena najbolj razvitih držav, po drugi strani pa država, v kateri je številnim manjšinam grozila skorajšnja dokončna asimilacija (*ibid.*). S sprejetjem okvirnega zakona se je tako izboljšal predvsem položaj številčno šibkejših manjšin, ki do takrat niso uživale nobene zaščite ali pa so uživale le zelo omejeno in nezadostno pravno varstvo (Woelk 2003: 149).⁵⁰

2.1.1 Varstvo manjšin s teritorialno avtonomijo

Ustava Italijo označuje kot nedeljivo, obenem pa priznava obstoj lokalnih avtonomij (peti člen): uresničevanje teh že vse od sprejetja ustave leta 1947 spremlja postopna decentralizacija države, leta 2001 pa je z obsežno revizijo petega poglavja ustave prišlo do pomembnega koraka v smeri k federalizmu (Woelk 2003: 148–9).⁵¹ Italija je razdeljena 20 dežel, od katerih jih pet zaradi specifičnih razmer – predvsem etničnih posebnosti in

⁴⁷ Poročilo Italije v skladu s prvim odstavkom 25. člena Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin (*Report submitted by Italy pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*), SE ga je prejel 3. 5. 1999. Besedilo dostopno na [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/2._Monitoring_mechanism/3._State_reports/1._First_cycle/1st_SR_Italy.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2._Monitoring_mechanism/3._State_reports/1._First_cycle/1st_SR_Italy.asp#TopOfPage) (20. 2. 2005), prvi del, poglavje Politika Italije glede zaščite narodnih manjšin (*Italy's policy concerning the protection of national minorities*).

⁴⁸ Zakon za varstvo zgodovinskih jezikovnih manjšin (*Legge quadro sulla tutela delle minoranze linguistiche storiche*). Zakon št. 482, sprejet 15. 12. 1999, objavljen v *Gazzetta Ufficiale* št. 297 z dne 20. 12. 1999. Besedilo v Brezigar (1999: 313–18).

⁴⁹ Zakon za zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin določa, da Italija »ščiti jezik in kulturo albanskih, katalonskih, germanskih, grških, slovenskih in hrvaških prebivalcev ter tistih prebivalcev, ki govorijo francoski, franko-provansalski, furlanski, ladinski, okcitanski in sardinski jezik« (drugi člen). Pravna zaščita ostalih manjšin ostaja tudi po sprejetju zakona nedorečena. Določbe zakona se ne nanašajo na tiste dežele oz. manjšine, ki v njih živijo, ki na osnovi posebnih statutov uživajo višjo stopnjo avtonomije: nemško govorečega prebivalstva na Južnem Tirolskem zakon torej ne zajema, izraz 'germanski' se nanaša na manjše nemško govoreče skupnosti v drugih italijanskih pokrajinah in deželah. (Palermo 2000: 5)

⁵⁰ Npr. franko-provansalska manjšina v Liguriji, albanska manjšina v deželah Abruci, Kampanija in Apulija ter grška in franko-provansalska manjšina v Apuliji (Palermo 2000: 3).

⁵¹ Več o tem v poglavju 5.1.1.

drugačnega zgodovinskega razvoja – na osnovi posebnih statutow, ki so na ravni ustavnih zakonov, uživa širšo avtonomijo. Pravno jamstvo posebne avtonomije dežel Dolina Aoste, Furlanija-Juljska krajina, Tridentinsko-Gornje Poadižje/Južna Tirolska, Sicilija in Sardinija predstavlja 116. člen ustave (Kravos 2002: 27).⁵²

Teritorialna avtonomija je za dežele, v katerih manjšine živijo, najpomembnejši instrument manjšinskega varstva v italijanski ustavi: bolj kot je razvita lokalna samouprava, lažja sta priznanje in učinkovita zaščita manjšin na lokalni ravni (Palermo 2000: 3). Teritorialna avtonomija je izredno učinkovit instrument manjšinskega varstva predvsem takrat, ko gre za večje manjšine, ki naseljujejo strnjeno območje, v primeru manjših in bolj razpršenih manjšin pa se pogosto izkaže kot nezadostna: v Italiji so tako najbolj zaščitene večje jezikovne skupnosti, ki živijo na severu države (nemška ob meji z Avstrijo, francoska ob meji s Francijo in slovenska ob meji s Slovenijo), medtem ko nekatere italijanske dežele, v katerih živijo (manjše) jezikovne manjšine, niso sprejele nobenih posebnih določb za zaščito manjšin,⁵³ tako da do sprejetja zakona št. 482 teh manjšin ni ščitil noben pravni instrument (*ibid.*).⁵⁴

2.2 Teritorialna avtonomija in delitev oblasti na Južnem Tirolskem

Odločitev italijanske ustavodajne skupščine leta 1947 za regionalizem je ustvarila možnost, da se tako manjšinska zaščita kot tudi sobivanje različnih jezikovnih skupnosti na Južnem Tirolskem uredi na temelju samouprave: ta je bila predvidena tako v prvem kot tudi v drugem Statutu o avtonomiji, le da je bila leta 1948 osnovna enota samouprave dežela Tridentinsko-Gornje Poadižje, po letu 1972 pa sta to avtonomni pokrajini Trentino in Bolzano/Bozen (Autonome Provinz Bozen – Südtirol NDa). Ustavni zakon št. 2/2001 z dne 31. 1. 2001 je predstavljal še dodaten korak v tej smeri: če je bila pred tem dežela razdeljena na dve pokrajini, sta sedaj pokrajini temeljni enoti, na katerih je utemeljena dežela (Südtirol Handbuch 2005: 125).⁵⁵

Statut ima torej dvojno pravno naravo: po eni strani zagotavlja teritorialno avtonomijo dežele oz. obeh avtonomnih pokrajin, po drugi strani pa vsebuje vrsto določb

⁵² V nadaljevanju naloge pet italijanskih dežel, ki na osnovi posebnih statutow uživajo širšo avtonomijo, imenujem tudi 'posebne' ali 'avtonomne' dežele, ostalih 15 dežel pa 'navadne' dežele.

⁵³ Glej opombo 50.

⁵⁴ Obstoj posebnih dežel z vidika manjšinskega varstva ni pomemben le zato, ker uživajo te dežele širšo avtonomijo v smislu pristojnosti, ampak obstaja še en razlog: v posebnih deželah – še posebej v deželah Tridentinsko-Gornje Poadižje/Južna Tirolska in Dolina Aoste – so v veljavi posebne pravice manjšin, ki odstopajo od v ustavi zapisanega načela enakosti, zato morajo biti sprejete na ravni ustave, tj. s posebnimi statuti, ki so na ravni ustavnih zakonov (Palermo 2004: 120–1).

⁵⁵ Več o tem v poglavju 5.1.2.

glede zaščite manjšin, ki se nanašajo predvsem na Južno Tirolsko (Rainer 2002: 93). Gre za vzpostavitev ravnotežja med avtonomijo pokrajine, ki pripada vsem prebivalcem in temelji na enakosti in individualnih pravicah, ter ohranjanjem etničnih in kulturnih posebnosti nemške (in ladinske) manjšine s pomočjo razlikovanja in priznavanja kolektivnih pravic (Palermo 1999a: 13).

2.2.1 Široke pristojnosti pokrajine

Z drugim Statutom o avtonomiji iz leta 1972 je Južna Tirolska dobila primarne zakonodajne pristojnosti na praktično vseh najpomembnejših gospodarskih, socialnih in kulturnih področjih (Alcock 2001: 11).⁵⁶ To so vodenje pokrajinskih uradov in pripadajočega osebja, krajevna imena, zaščita in skrb za zgodovinsko, kulturno in narodnostno dediščino, kulturne ustanove pokrajinskega značaja ter lokalne umetniške, kulturne in izobraževalne prireditve in dejavnosti, prostorsko urejanje in načrtovanje, varovanje krajine, obrt, sejmi in tržnice, ceste, vodovodi in javna dela, ki so v interesni sferi pokrajine, komunikacije in promet, ki so v interesni sferi pokrajine, turizem in gostinstvo, kmetijstvo in gozdarstvo, socialno skrbstvo, otroški vrtci, gradnja šol, poklicno izobraževanje in vaještvo (osmi člen Statuta o avtonomiji). Poleg tega ima pokrajina na določenih področjih sekundarne zakonodajne pristojnosti.⁵⁷ gre predvsem za lokalno policijo, učbenike in pouk v osnovnih in srednjih šolah, trgovino, pospeševanje industrijske proizvodnje, zdravstvo in higieno ter šport in prosti čas (deveti člen Statuta o avtonomiji).⁵⁸

Ustavni zakon št. 3/2001 z dne 18. 10. 2001 je sicer spremenil sistem, po katerem so bile pristojnosti pokrajine v Statutu izrecno našteje, vsa ostala področja pa so bila v pristojnosti države; z zakonom se je to razmerje obrnilo, tako da rezidualna pristojnost po novem pripada pokrajini. Kjer ima pokrajina v skladu s Statutom širše pristojnosti, kot bi jih imela glede na italijansko ustavo, še vedno veljajo določila Statuta.⁵⁹ (Südtirol Handbuch 2005: 94–5)

⁵⁶ Gre za področja, na katerih ima pokrajina izključne zakonodajne pristojnosti in na katerih jo – vsaj po reformi ustave iz leta 2001 – omejujejo le še italijanska ustava, pravni red ES in druge mednarodne obveznosti Italije (Südtirol Handbuch 2005: 51).

⁵⁷ Gre za pristojnosti, ki so – prav tako po reformi ustave leta 2001 – omejene s temeljnimi načeli državne zakonodaje: to v bistvu pomeni, da država na teh področjih določa bistvene smernice, makropolitike, medtem ko so mikropolitike in konkretno izvrševanje v rokah pokrajine (Südtirol Handbuch 2005: 53).

⁵⁸ Deželi so ostale le skromne zakonodajne pristojnosti na področjih, kot so vodenje deželnih uradov in pripadajočega osebja, urejanje in določanje meja krajevnih skupnosti, vodenje zemljiških knjig, gasilstvo, razvoj in nadzor nad zadružništvom (četrti člen Statuta o avtonomiji).

⁵⁹ Več o tem v poglavju 5.1.

2.2.2 Pokrajinski in deželni organi oblasti

Poleg širokih pristojnosti za pokrajino Bolzano/Bozen znotraj dežele Tridentinsko-Južna Tirolska in podrobno izdelanih ukrepov manjšinskega varstva vsebuje Statut tudi natančna pravila o delitvi oblasti v pokrajinskih in deželnih institucijah, in sicer skladno z modelom konsociativne demokracije. (Pallaver 2003: 180).⁶⁰ Elementi, značilni za konsociativni model demokracije, so na Južnem Tirolskem prisotni tako znotraj same pokrajine, kjer prihaja do delitve oblasti med elitami nemške in italijanske (pa tudi ladinske) jezikovne skupnosti, kot tudi v odnosu med pokrajino in državo Italijo (Schneckener 2002: 369; Pallaver 2003: 181; Pelinka 2003: 205).⁶¹

Južnotirolski organi oblasti so pokrajinski zbor, pokrajinska vlada in predsednik pokrajine. Zakonodajni organ je pokrajinski zbor, ki ga sestavlja 35 poslancev. Volitve južnotirolskega pokrajinskega zbora potekajo skupaj z volitvami pokrajinskega zbora Trentina, poslanci obeh zborov pa nato avtomatično postanejo člani deželnega sveta. (Südtirol Handbuch 2005: 93).⁶² Poslanci so izbrani po proporcionalnem volilnem sistemu na splošnih, tajnih in neposrednih volitvah. Vsi, ki želijo na volitvah v pokrajini Bolzano/Bozen uveljavljati svojo aktivno volilno pravico (pravico voliti), morajo imeti pred tem neprekinjeno najmanj štiri leta stalno prebivališče na območju dežele Tridentinsko-Gornje Poadižje/Južna Tirolska (25. člen Statuta o avtonomiji).⁶³

Poslanci pokrajinskega zbora izberejo iz svoje sredine predsedstvo pokrajinskega zbora. V prvi polovici mandatnega obdobja je predsednik pripadnik nemške jezikovne skupnosti, v drugi polovici pa italijanske jezikovne skupnosti;⁶⁴ podpredsednika sta dva in ne smeta pripadati isti jezikovni skupnosti kot predsednik. (48/ter. člen Statuta o avtonomiji)

Posebnost v zakonodajnem postopku na Južnem Tirolskem predstavlja možnost ločenega glasovanja po jezikovnih skupnostih (56. člen Statuta o avtonomiji): če večina poslancev ene od jezikovnih skupnosti v pokrajinskem zboru meni, da predlog zakona ni v skladu z načelom enakih pravic pripadnikov različnih jezikovnih skupnosti ali ogroža

⁶⁰ Več o konsociativni demokraciji v poglavju 1.3.

⁶¹ Po drugi svetovni vojni je konsociativizem predstavljal predvsem antitezo negativnim izkušnjam s fašističnim in nacionalsocialističnim režimom: kljub nasprotujočim si političnim ciljem – Italijani so hoteli ohraniti mejo na Brennerju, nemško govoreči Južni Tirolci pa so si želeli vrnitve v Avstrijo – so se voditelji obeh strani strinjali, da je prihodnost pokrajine mogoča le ob sodelovanju in skupnem reševanju problemov (Pallaver 2003: 181).

⁶² Glej poglavje 5.1.2.

⁶³ Gre za ukrep, ki je bil v času sprejemanja Statuta namenjen zaščiti nemške in ladinske manjšine, saj naj bi preprečil obsežno priseljevanje v času pred volitvami, ki bi porušilo etnično ravnotežje v pokrajini (Bonell in Winkler 2002: 29–30).

⁶⁴ Večina poslancev ene ali druge jezikovne skupnosti se lahko tudi odloči, da mesto predsednika prepusti poslancu Ladinov (48/ter. člen Statuta o avtonomiji).

kulturne oz. etnične posebnosti neke jezikovne skupnosti, lahko zahteva ločeno glasovanje posameznih jezikovnih skupnosti. Če je zakon sprejet, kljub temu da sta proti njemu glasovali vsaj dve tretjini poslancev ene od jezikovnih skupnosti, lahko ta jezikovna skupnost zakon spodbija pred ustavnim sodiščem. Gre za nekakšen zavlačevalni veto, katerega namen je predvsem odložiti dokončno odločitev in ponovno premisliti določeno zadevo (Schneckener 2002: 361). Statut o avtonomiji daje posameznim jezikovnim skupnostim še eno možnost veta, in sicer v okviru sprejemanja letnega proračuna pokrajine (84. člen Statuta o avtonomiji): večina poslancev ene jezikovne skupnosti lahko zahteva, da se o posameznih poglavjih predloga proračuna glasuje ločeno po jezikovnih skupnostih; tista poglavja, ki ne prejmejo večine glasov v obeh jezikovnih skupnostih, obravnava poseben odbor; če odbor ne najde kompromisne rešitve, sprejme končno odločitev upravno sodišče v Bolzanu/Boznu.

Izvršno vejo oblasti v pokrajini predstavlja pokrajinska vlada, katere sestava mora ustrezati deležem, ki jih v pokrajinskem zboru zasedajo poslanci posameznih jezikovnih skupnosti. Absolutna večina v parlamentu, če ta pripada eni sami jezikovni skupnosti ali celo eni sami stranki, torej še ni dovolj za sestavo vlade, ampak je v vsakem primeru potrebno oblikovanje koalicije (Schneckener 2002: 359). Vlado sestavljajo predsednik vlade, ki je obenem predsednik pokrajine, dva namestnika in ostali člani vlade; en namestnik pripada nemški, drugi pa italijanski skupnosti (50. člen Statuta o avtonomiji).

Deželni organi oblasti so deželni svet, ki ga sestavljajo poslanci obeh pokrajinskih zborov, deželna vlada in predsednik dežele, ki je obenem predsednik deželne vlade. Izvršilna organa sta, za razliko od deželnega sveta, izbrana posebej in ločena od pokrajinskih (Bartole 1998: 189). Sestava deželne vlade mora biti sorazmerna s številčno močjo posameznih jezikovnih skupnosti, kot so zastopane v deželnem svetu (36. člen Statuta o avtonomiji).

2.2.3 Mehanizmi povezave med državo in pokrajino

Stalna povezava avtonomije z osrednjo oblastjo v državi – praviloma s sodelovanjem predstavnikov avtonomije v okviru državnih organov oblasti ali z oblikovanjem posebnih teles, v katerih sta enakovredno zastopani tako avtonomija kot država – je izrednega pomena, saj avtonomnim enotam omogoča, da pred državo branijo svojo avtonomijo (Schneckener 2002: 364–5). Konkreten primer takšnega sodelovanja je pravica predsednika Južne Tirolske, da sodeluje na sejah vlade v Rimu, ko so na dnevnem redu vprašanja, ki zadevajo pokrajino (Schneckener 2002: 366). V skladu z določbami Paketa (137. določba)

je bila leta 1992 ustanovljena tudi stalna komisija, ki zastopa interese Južne Tirolske pri italijanski vladi. Komisija je sicer posvetovalnega značaja, vendar brez njenega poročila Statuta o avtonomiji ni mogoče spremeniti. Sestavlja jo sedem članov (imenuje jih južnotirolski pokrajinski zbor): štirje predstavniki nemške, dva italijanske in en predstavnik ladinske jezikovne skupnosti (Peterlini 1997: 226–7; Alcock 2001: 18).

Na Južnem Tirolskem deluje tudi stalna paritetna Komisija šestih, ki predstavlja temeljni okvir za pogajanja med pokrajinsko in državno vlado ter služi kot mehanizem za zgodnje posvetovanje in izmenjavo informacij (Schneckener 2002: 366). Komisijo sestavljajo trije predstavniki države (vsaj eden mora pripadati nemški jezikovni skupnosti) in trije predstavniki pokrajine (vsaj eden mora pripadati italijanski jezikovni skupnosti), vse odločitve pa morajo biti sprejete soglasno (107. člen Statuta o avtonomiji).⁶⁵ Država lahko izvedbena določila k Statutu izda šele po pridobitvi mnenja paritetnih komisij; čeprav ta mnenja načeloma niso obvezujoča, jih je vlada v Rimu doslej praviloma upoštevala. Predstavniki glavnih lokalnih in jezikovnih skupnosti so lahko torej preko paritetnih komisij učinkovito vplivali na vsedržavno politiko v zvezi z Južno Tirolsko (*ibid.*).⁶⁶

2.2.4 Finančna podpora avtonomiji

Jedro vsake avtonomne ureditve je zadostno finančno kritje zanjo: tudi najlepše obljube in zagotovila o avtonomiji ne pomagajo, če ni sredstev, s katerimi bi bilo mogoče avtonomijo zagotavljati in izgrajevati v praksi (Bonell in Winkler 2002: 60). Kljub temu je velika večina avtonomnih ureditev prav na področju financ še vedno v veliki meri odvisna od države: praviloma nimajo samostojnih finančnih sredstev, ampak prejemajo redne transferje s strani osrednjih državnih institucij (Schneckener 2002: 364).⁶⁷ Velikodušnega finančnega kritja, ki ga Južna Tirolska uživa, torej ne smemo enačiti s finančno avtonomijo (Rainer 2002: 1000): o finančni avtonomiji lahko govorimo takrat, ko ima teritorialna enota pravico, da po eni strani svobodno odloča o porabi svojih finančnih sredstev in po drugi strani vodi lastno politiko na strani prihodkov. Južna Tirolska ima popolno avtonomijo pri razdeljevanju in porabi sredstev, ne more pa razpisovati in pobirati davkov.

⁶⁵ Na ravni dežele deluje podobna Komisija dvanajstih, ki jo sestavlja enako število predstavnikov države in dežele (najmanj trije člani morajo pripadati nemški jezikovni skupnosti), v okviru nje pa potekajo pogajanja glede zadev, ki spadajo pod okrilje dežele (Casonato 2004: 348–9).

⁶⁶ Poleg tega v pokrajini deluje tudi vladni komisar: komisar je predstavnik države v pokrajini, njegovi temeljni nalogi sta koordinacija izvrševanja pristojnosti države v pokrajini (v skladu z navodili vlade v Rimu) in nadzor nad uresničevanjem pristojnosti, ki jih je država prenesla na pokrajino in druge javnopravne teritorialne enote (87. člen Statuta o avtonomiji).

⁶⁷ V nekaterih primerih so položaj avtonomnih režimov občutno izboljšali s sprejetjem zakonov, v katerih so trdno določene smernice, na osnovi katerih morajo biti izračunani vsakoletni finančni transferji države. Tak primer je po letu 1989 tudi Južna Tirolska. (Schneckener 2002: 371)

Finančni transferji države se delijo na fiksne (s temi se pokrije približno 85 odstotkov tekočih stroškov pokrajine) in variabilne (ti predstavljajo ostalih 15 odstotkov); glede slednjih se vsako leto znova pogajata južnotirolska vlada in vlada v Rimu. Glavni del fiksnih prihodkov pokrajine predstavlja devet desetlin vseh neposrednih davkov (davki na premoženje in na dohodek), ki jih država pobere na območju pokrajine; država si obdrži le slabih deset odstotkov, s čimer si komajda pokrije stroške samega pobiranja davkov (Peterlini 1997: 145; Alcock 2001: 15).⁶⁸ Končno razmerje med davki in dajatvami, ki jih plačajo prebivalci pokrajine, ter denarjem, ki ga za javno porabo na Južnem Tirolskem namenijo država, dežela in pokrajina, je približno 100 : 110 (Palermo 1999b: 306). V letu 2003 je proračun pokrajine znašal približno 3,5 milijarde evrov (Bonell in Winkler 2002: 91). Ob tem velja poudariti, da uživajo prebivalci pokrajine – v veliki meri tudi po zaslugi opisanega finančnega okvira – visok življenjski standard, vsekakor višji od povprečja v Italiji, stopnja strukturne nezaposlenosti pa je že več let praktično nična (Rainer 2002: 100).

2.3 Varstvo manjšin na Južnem Tirolskem

Statut o avtonomiji določa, da uživajo v deželi Tridentinsko-Gornje Poadižje/Južna Tirolska vsi državljani – ne glede na svojo jezikovno pripadnost – enake pravice in da je zaščiten njihova etnična in kulturna samobitnost (drugi člen).

2.3.1 Enakopravni status nemškega in italijanskega jezika

Na Južnem Tirolskem je nemški jezik v skladu s Statutom o avtonomiji izenačen z italijanskim jezikom (99. člen). Poleg italijanščine je torej nemščina – vsaj na ravni pokrajine – enakovreden uradni jezik (Bonell in Winkler 2002: 301). Nemško govoreči prebivalci Južne Tirolske imajo pravico, da v odnosih z organi in uradi javne uprave, ki se nahajajo v pokrajini ali so pristojni za celotno deželo, ter s podjetji, ki imajo koncesijo za opravljanje javnih služb (kot so npr. lekarne, avtobusni prevozniki in državno priznane zasebne šole), uporabljajo svoj jezik (Bonell in Winkler 2002: 332).⁶⁹

Pravica do rabe nemškega jezika velja tudi v odnosih s sodnimi uradi, ki imajo svoj sedež v pokrajini Bolzano/Bozen ali pa imajo sedež v pokrajini Trentino, vendar se njihove

⁶⁸ Poleg tega pokrajini pripadajo upravne takse, davki na tobačne izdelke, davek na porabo elektrike, 70 odstotkov davka na dodano vrednost na blago, proizvedeno na njenem ozemlju, prejema pa tudi denar iz različnih programov in pobud EU (Alcock 2001: 15; Casonato 2004: 361). V obdobju 1994 do 1999 je Južna Tirolska iz različnih strukturnih skladov EU prejela več kot 100 milijonov evrov (Rainer 2002: 100).

⁶⁹ Zaradi postopne privatizacije javnih služb je pomembna odločitev italijanskega ustavnega sodišča iz leta 1993, da veljajo določbe glede obvezne dvojezičnosti tudi za nekdanja javna podjetja, kot sta železnica in pošta, ki so se preoblikovala v delniško-kapitalske družbe (Bonell in Winkler 2002: 333).

pristojnosti raztezajo tudi na Južno Tirolsko (Bonell in Winkler 2002: 307). Prav na področju sodstva je bila uvedba dvojezičnosti še posebej težavna in okrog vprašanja t. i. enojezičnih sodnih postopkov so se več let vnemali hudi spori (Rainer 2002: 94). Danes morajo vsi pravni postopki in sojenja potekati v maternem jeziku obtoženca (*ibid.*). Tako sodniki kot tudi javni tožilci in vsi porotniki morajo biti dvojezični (Alcock 2001: 14).⁷⁰

Upravni akti so praviloma enojezični – tj. v italijanskem ali nemškem jeziku, odvisno od jezika naslovnika – v treh primerih pa Statut določa obvezno dvojezičnost:⁷¹ pri dokumentih, ki zadevajo celotno javnost (npr. razpisi za delovna mesta in natečaji za oddajo gradbenih del), pri dokumentih, ki sicer zadevajo posameznika, a so namenjeni javni rabi (npr. osebne izkaznice in diplome), in pri dokumentih, ki so namenjeni več kot enemu uradu (Bonell in Winkler 2002: 338–9). Vsi deželni in pokrajinski zakoni in odloki ter vsi državni zakoni in odloki, ki zadevajo deželo Tridentinsko-Gornje Poadižje/Južna Tirolska, morajo biti objavljeni v deželnem uradnem listu (*Bollettino Ufficiale della Regione/Amtsblatt der Autonomen Region*) v italijanskem in nemškem jeziku (Bonell in Winkler 2002: 240).⁷²

Enakopravnost nemškega in italijanskega jezika velja tudi znotraj izvoljenih političnih teles v pokrajini, kot so pokrajinski svet, pokrajinska vlada in občinski sveti: člani teh teles imajo pravico uporabljati svoj materni jezik, vendar za njih dvojezičnost ni obvezna, zato mora biti vedno poskrbljeno za simultane in pisne prevode (Rainer 2002: 96).

Toponomastika je v skladu s Statutom v pristojnosti pokrajine, obenem pa je predvidena obvezna dvojezičnost vseh krajevnih imen. Na Južnem Tirolskem so sicer bolj kot nemški sporni italijanski toponimi, ki večinoma izvirajo iz obdobja fašistične diktature in so pogosto le prevodi nemških ali ladinskih imen (Bonell in Winkler 2002: 222).

2.3.1.1 Izpit iz dvojezičnosti

Da bi bila pravica do rabe maternega jezika dejansko zajamčena, morajo vsi kandidati za delo v javnem sektorju predložiti dokaz o zadostnem znanju nemškega in italijanskega, v nekaterih primerih pa tudi ladinskega jezika; to znanje s posebnim izpitom

⁷⁰ Znotraj 'ustanov vojaškega značaja' še vedno velja izključna raba italijanščine, vendar gre pri tem le za občevarje vojaškega osebja med seboj, medtem ko pri 'zunanjem' uradnem občevarstvu s prebivalci pokrajine veljajo določbe glede enakopravnosti nemškega in italijanskega jezika (Bonell in Winkler 2002: 312). Državna policija in stražniki v zaporih so v Italiji izvzeti iz okvira oboroženih sil (Bonell in Winkler 2002: 338).

⁷¹ V dvojezičnih dokumentih morata biti obe inačici – italijanska in v nemška – grafično enako oblikovani (tudi enaka velikost črk) in morata stati ena ob drugi in ne ena za drugo (Bonell in Winkler 2002: 339).

⁷² Z izvedbenimi določili Statuta je bila raba nemškega jezika urejena tudi na številnih drugih, bolj specifičnih področjih: v obeh jezikih morajo biti npr. pisani telefonski imeniki, etikete na zdravilih in priložena navodila ter vsi obrazci, ki zadevajo obvezna (npr. avtomobilska) zavarovanja (Bonell in Winkler 2002: 333–5).

iz dvojezičnosti oz. trojezičnosti preverja za to pristojna pokrajinska komisija.⁷³ Potrdilo, ki ga komisija izda po opravljenem izpitu, je nujen pogoj za zaposlitev v državni in v 'avtonomni' deželni in pokrajinski upravi ter v javnih službah, pogosto pa ga zahtevajo tudi civilnopravna podjetja. (Bonell in Winkler 2002: 143)

Glede uspešnosti pri opravljanju izpita iz dvojezičnosti oz. trojezičnosti obstajajo med jezikovnimi skupnostmi precejšnje razlike. Od leta 1977 do 1991 je po podatkih statističnega urada avtonomne pokrajine Bolzano/Bozen (ASTAT – *Landesinstitut für Statistik der Autonomen Provinz Bozen-Südtirol/Istituto provinciale di statistica della Provincia Autonoma di Bolzano-Alto Adige*) preizkus uspešno opravilo 42 odstotkov vseh izpitnih kandidatov: nemško govoreči izpitniki so bili uspešni v dobrih 48 odstotkih primerov, italijansko govoreči le v slabih 30 odstotkih, pripadniki ladinske jezikovne manjšine pa v več kot 61 odstotkih. Po letu 1991 takšna primerjava ni več mogoča, saj se jezikovna pripadnost pri izpitnih kandidatih ne ugotavlja več. (Bonell in Winkler 2002: 145)

2.3.2 Načelo sorazmerne etnične zastopanosti

Eden bistvenih elementov varstva manjšin na Južnem Tirolskem je načelo pravičnega razdeljevanja pomembnih virov med pripadnike treh jezikovnih skupnosti (italijanske, nemške in ladinske), pri čemer 'pravično' pomeni v razmerju, ki ustreza številčni moči posameznih jezikovnih skupnosti (Pan 2004: 104). Med pomembnejše vire, katerih delitev poteka v skladu z načelom sorazmerne etnične zastopanosti, spadajo nekatere politične funkcije, delovna mesta v državni in pokrajinski upravi, javnih službah in sodstvu, socialna stanovanja, štipendije ipd. (Bonell in Winkler 2002: 94–5).⁷⁴

Načelo sorazmerne etnične zastopanosti je treba razumeti v zgodovinski perspektivi: kot nadomestilo za krivice iz preteklosti, predvsem iz obdobja fašistične diktature. Leta 1972 so le 643 od skupno 6.784 delovnih mest v državni upravi na Južnem Tirolskem zasedali pripadniki nemške jezikovne skupnosti; tudi na področju socialnih stanovanj situacija ni bila nič bolj uravnotežena (Rainer 2002: 96). Sistem 'pravične' zastopanosti je torej predvsem mehanizem zaščite nemške in ladinske manjšine, ki jima je omogočil, da sta na področjih javnega življenja, ki so za ohranjanje in razvoj manjšinske identitete posebej

⁷³ Dokazilo o zadostnem znanju ladinskega jezika se zahteva pri zaposlovanju v tiste javne urade na območju pokrajine, v stikih s katerimi imajo pripadniki ladinske jezikovne skupnosti pravico uporabljati svoj materni jezik (takšni so npr. občinski uradi v ladinskih naseljih v pokrajini) (Bonell in Winkler 2002: 144).

⁷⁴ Po načelu sorazmerne etnične zastopanosti je na Južnem Tirolskem razdeljenih približno 25.000 delovnih mest. Če temu prištejemo še kakšnih 7.000 delovnih mest, za katera veljajo pravila za zaposlovanje učiteljev, ugotovimo, da je skladno s številčno močjo posameznih jezikovnih skupnosti razdeljenih približno 15 odstotkov vseh delovnih mest v pokrajini. (Peterlini 1997: 176; Casonato 2004: 347)

pomembna, zavzeli položaj, ki jima glede na njuno številčno moč pripada (Bonell in Winkler 2002: 94).

V skladu s Statutom je treba načelo sorazmerne zastopanosti spoštovati na več področjih: proračunska sredstva za socialno skrbstvo ter za socialne in kulturne namene morajo biti razdeljena v skladu s številčno močjo posameznih jezikovnih skupnosti v pokrajini (15. člen), deželna vlada mora biti sestavljena sorazmerno s številčno močjo jezikovnih skupnosti, kot so zastopane v deželnem svetu (36. člen), enako pravilo velja pri sestavi pokrajinske vlade (50. člen), sestava 'organov lokalnih javnih teles' mora biti sorazmerna s številčno močjo jezikovnih skupnosti v pokrajini (61. člen),⁷⁵ načelo sorazmerne etnične zastopanosti pa je treba spoštovati tudi pri zaposlovanju civilnih uslužbencev državnih uprav, ki imajo svoje urade na območju pokrajine (89. člen).⁷⁶ Slednji predstavlja eno bistvenih novosti drugega Statuta o avtonomiji, saj je stari Statut iz leta 1948 sorazmerno etnično zastopanost določal le pri zaposlovanju v 'lokalna javna telesa', v državni upravi pa ne (Bonell in Winkler 2002: 103).

Ko je stopil v veljavo odlok predsednika države št. 752/76 z dne 26. 7. 1976 o sorazmerni zastopanosti jezikovnih skupnosti v državnih in poldržavnih službah, so te predstavljale približno 7.000 delovnih mest, od tega slabih 3.000 v železniškem prometu in 2.000 v okviru poštних storitev. Med privatizacijo teh javnih teles se je pojavil dvom, ali določila glede sorazmerne zastopanosti zanje še vedno veljajo (Peterlini 1997: 167).⁷⁷ Pokrajina je od vlade v Rimu vse glasneje zahtevala, naj sprejme ustrezne ukrepe in prepreči krčenje sistema etnično sorazmernega razdeljevanja delovnih mest: leta 1997 je vlada sprejela izvedbeno določilo, s katerim je ta sistem razširila na vsa privatizirana telesa, ki so prevzela naloge nekoč državnih železnic in pošte (Bonell in Winkler 2002: 121).⁷⁸

Pri zaposlovanju po načelu sorazmerne etnične zastopanosti je 89. člen Statuta, da bi zaščitil pravice zaposlenih, predvidel postopno doseganje ustreznega razmerja med jezikovnimi skupnostmi: na delovna mesta, ki se izprazniijo ali na novo odprejo, se zaposli pripadnike nemške ali ladinske jezikovne skupnosti, dokler ni na ta način dosežena

⁷⁵ Izraz 'organi' se nanaša na celotno osebje javnih teles kot njihov izvršilni organ (Bonell in Winkler 2002: 97). Lokalna javna telesa so predvsem deželna in pokrajinska uprava, občine, pokrajinski zbor in deželni svet (osebje), zdravstvene službe, poklicni gasilci, južnotirolska radijska postaja itd. (Bonell in Winkler 2002: 102).

⁷⁶ Določbe 89. člena se nanašajo na vse uslužbence države na Južnem Tirolskem, z izjemo pripadnikov oboroženih enot in upravnih delavcev obrambnega ministrstva, uslužbencev javne varnosti (policije), visokih uslužbencev civilne uprave (visoke uslužbenke kvesture, tj. najvišjega policijskega urada v pokrajini, in vladnega komisariata) ter državnega učnega osebja (Bonell in Winkler 2002: 103–6).

⁷⁷ Državne železnice so se leta 1985 preoblikovale v delniško, leta 1992 pa v delniško-kapitalsko družbo; privatizacija pošte je sledila leta 1994 (Peterlini 1997: 167).

⁷⁸ V skladu z izvedbenim določilom iz leta 2001 v primeru nadaljnje privatizacije storitev države, ki so v rokah državnih agencij, določbe glede sorazmerne etnične zastopanosti veljajo tudi za podjetja, ki prevzamejo opravljanje teh storitev (Bonell in Winkler 2002: 123).

sorazmerna zastopanost. Obenem je bil določen 30-letni rok za dokončno uresničitev ustreznega razmerja med jezikovnimi skupnostmi v državni upravi (Wimmer in Brezinka 2001: 102). Izvedbeno določilo iz leta 1997 je, kot odgovor na precejšnje težave pri zapolnjevanju nekaterih delovnih mest, uvedlo možnost fleksibilnega uresničevanja 61. in 89. člena Statuta: na delovna mesta, rezervirana za določeno jezikovno skupnost, je mogoče ob pomanjkanju primernih kandidatov te jezikovne skupnosti zaposliti ustrezne kandidate drugih jezikovnih skupnosti, pri tem pa ne sme biti preseženo maksimalno število delovnih mest, ki v določeni upravi pripadajo posamezni skupnosti (Bonell in Winkler 2002: 114).

2.3.2.1 Izjava o pripadnosti/priključitvi k eni od treh jezikovnih skupnosti

Da bi bilo naštetih delovnih mest in proračunska sredstva mogoče razdeljevati po načelu sorazmerne etnične zastopanosti, je potrebno ugotoviti, kakšna je dejanska številčna moč posameznih jezikovnih skupnosti v pokrajini. To na Južnem Tirolskem ugotavljajo s pomočjo izjave o pripadnosti/priključitvi k eni od treh v Statutu priznanih jezikovnih skupnosti, tj. italijanski, nemški ali ladinski. Izjavo ob vsakokratnem popisu prebivalstva izpolni vsak državljan, starejši od 14 let, ki je opravilno sposoben in ima v pokrajini stalno prebivališče.⁷⁹ Kdor se zaradi svojega porekla, kulture ali jezika ne more opredeliti za nobeno od njih, se uvrsti v kategorijo 'drugi' in obenem izpolni izjavo o priključitvi k eni od treh jezikovnih skupnosti. (Bonell in Winkler 2002: 128–36)⁸⁰

Izjava o jezikovni pripadnosti služi dvojnemu namenu. Prvič, kot anonimna izjava ima povsem statistično funkcijo, saj se z njo ugotavlja številčna moč posameznih jezikovnih skupnosti v pokrajini, to pa je osnovni pogoj za delovanje sistema sorazmerne etnične zastopanosti. In drugič, z njo se določa jezikovna pripadnost (ali priključitev) konkretnega posameznika: v tem primeru gre za povsem individualno izjavo, brez katere posameznik ne more uveljavljati tistih pravic in pravno zaščitene interesov, ki mu pripadajo prav na osnovi njegovega 'članstva' v eni od treh jezikovnih skupnosti. (Wimmer in Brezinka 2001: 105)

2.3.3 Učenje v maternem jeziku

Na Južnem Tirolskem ni dvojezičnih šol, ampak ima vsaka jezikovna skupnost svoje vrtce in svoje šole. V skladu s tem delujejo v pokrajini trije avtonomni zavodi za šolstvo, ki so pristojni za upravljanje šol posameznih jezikovnih skupnosti (Alcock 2001: 14). V skladu

⁷⁹ Za otroke mlajše od 14 let podajo izjavo o pripadnosti/priključitvi k jezikovni skupnosti njihovi starši, vendar gre pri tem za izjavo, ki služi zgolj statističnim namenom (ugotavljanje številčne moči jezikovnih skupnosti) in je povsem anonimna (Bonell in Winkler 2002: 134).

⁸⁰ Več o izjavi o jezikovni pripadnosti v poglavju 3.2.

z 19. členom Statuta poteka pouk v vrtcih ter na osnovnih in srednjih šolah v maternem jeziku učencev, ki mora biti obenem materni jezik učiteljev.⁸¹ V osnovnih in srednjih šolah je obvezen pouk drugega jezika, tj. italijanščine ali nemščine, ki ga poučujejo učitelji, ki jim je ta jezik materni jezik.⁸² V šolo katere od treh jezikovnih skupnosti bo otrok vpisan, je sicer svobodna odločitev njegovih staršev, obstaja pa tudi določena omejitev: otrok mora razpolagati z zadostnim znanjem jezika, v katerem poteka pouk, in ne sme na noben način ovirati učnega procesa⁸³ (Autonome Provinz Bozen – Südtirol NDc).⁸⁴

Izjemo siceršnji delitvi šolskega sistema glede na učni jezik predstavlja Svobodna univerza Bolzano/Bozen, ki je bila ustanovljena 31. oktobra 1997. Gre za zasebno univerzo, ki je priznana s strani države. Njen temeljni cilj je ponuditi študentom večjezično in praktično izobrazbo, ki bo ustrezala zahtevam lokalnega in evropskega trga dela. Na treh od skupno štirih fakultet – na ekonomski fakulteti ter na fakultetah za računalništvo in oblikovanje – jezikovne skupnosti niso ločene, ampak potekajo predavanja v treh jezikih (angleškem, nemškem in italijanskem). Edina izjema je pedagoška fakulteta, ki je razdeljena na nemški, italijanski in ladinski oddelek, saj na njej izobražujejo vzgojitelje in učitelje, ki bodo zaposleni v ločenih enojezičnih južnotirolskih vrtcih in šolah. (Free University Bozen/Bolzano ND)

Za pripadnike nemške manjšine na Južnem Tirolskem je bilo (in je v veliki meri še vedno) šolanje v materinščini ključnega pomena za ohranjanje njihove identitete in obstoja (Alcock 2001: 17). Ob spominu na grozovite posledice fašistične diktature sta nemška in ladinska manjšina razvoju izobraževalnega sistema posvečali prav posebno pozornost, vključno z izobraževanjem učiteljev, oblikovanjem ustreznega učnega načrta in ostalimi učnimi pripomočki (Rainer 2002: 97). Poučevanje drugega jezika skozi praktično vso osnovno in srednjo šolo je sicer mogoče oceniti kot poskus pospeševanja integracije in medsebojnega razumevanja med različnimi skupnostmi v pokrajini, kljub temu pa je obstoj ločenih šolskih sistemov za posamezne jezikovne skupnosti pogosto tarča kritik (*ibid.*).

⁸¹ V Italiji je šolanje razdeljeno na osnovno – sestavljata jo petletna osnovna (začne se pri petih, najkasneje šestih letih) in triletna srednja (*intermediate*) šola (od 11. do 14. leta starosti) – in sekundarno stopnjo. Na slednji lahko učenci izbirajo med višjo srednjo šolo (gimnazijo), ki traja pet let in nudi splošno izobrazbo, ali strokovnimi šolami, ki trajajo štiri ali pet let. (Mercator-Education 2002)

⁸² V treh dolinah, kjer živijo Ladini, se ladinski jezik uporablja v vrtcih in je obvezen učni predmet v osnovnih šolah, sicer pa na osnovnih in srednjih šolah polovica pouka poteka v nemščini, polovica pa v italijanščini. Ladinski jezik tako služi le kot nekakšen pripomoček pri pouku. (Autonome Provinz Bozen – Südtirol NDc)

⁸³ Če obstaja nevarnost, da bo vpis šolarja z nezadostnim znanjem učnega jezika ogrozil nemoten potek pouka, je to vprašanje v 25 dneh po začetku šolskega leta predloženo posebni paritetni komisiji. Ta komisija nato odloči, ali bo omenjenemu šolarju dovolila vpis na željeno šolo ali ne. Komisijo sestavlja enako število nemško in italijansko govorečih strokovnjakov, ki jih imenujeta zavoda za šolstvo italijanske oz. nemške jezikovne skupnosti. (Bonell in Winkler 2002: 195–6)

⁸⁴ V šolskem letu 1999/2000 je nemške šole obiskovalo 44.465 (približno 76 odstotkov), italijanske 11.640 (približno 20 odstotkov) in ladinske 2.144 otrok (približno 4 odstotke) (Siviero 2003: 213).

2.3.4 Mediji

Lokalni običaji in navade, kulturne ustanove (knjižnice, akademije, inštituti, muzeji) pokrajinskega značaja ter lokalne umetniške, kulturne in izobraževalne dejavnosti in prireditve so v primarni pristojnosti pokrajine; na Južnem Tirolskem sta lahko v ta namen uporabljena tudi radio in televizija, vendar pa pokrajina nima pooblastila za ustanavljanje radijskih in televizijskih postaj (četrti točka osmega člena Statuta o avtonomiji).⁸⁵

V južnotirolskem studiu državne radiotelevizije RAI je zaposleno uredniško osebje, katerega materni jezik je nemščina in ki pripravlja program neposredno v nemščini; gre predvsem za vsakodnevne oddaje o kulturnem življenju v pokrajini ter redna radijska in televizijska poročila.⁸⁶ Z dogovori o času oddajanja med vlado v Rimu in televizijo RAI je bil čas oddajanja programov v nemškem ali ladinskem jeziku v preteklih desetletjih večkrat podaljšan.⁸⁷ Z odlokom predsednika je Južna Tirolska leta 1973 dobila pravico, da vzpostavi potrebno tehnično mrežo, ki ji omogoča sprejem radijskih in televizijskih programov z nemškega in ladinskega kulturnega območja: leta 1975 je pokrajina ustanovila južnotirolsko radijsko in televizijsko postaje RAS,⁸⁸ ki je pokrajini omogočila sprejemanje avstrijskih, nemških in švicarskih programov (Bonell in Winkler 2002: 217–19).

Na področju tiskanih medijev velja omeniti dnevnik *Dolomiten*, ki je pisan v celoti v nemškem jeziku in izhaja v nakladi kar 40.000 izvodov, ter kritično-liberalni dnevnik *Neue Südtiroler Tageszeitung*; oba uživata določeno finančno podporo s strani države. Poleg tega je v pokrajini na voljo različno dnevno časopisje iz sosednje Avstrije. Obstaja tudi več periodičnih časopisov in revij – ti za razliko od dnevnikov ne dobivajo državnih subvencij – pisanih izključno ali vsaj večinoma v nemškem jeziku, kot so npr. *Zett* (naklada 30.000 izvodov), *Katholisches Sonntagsblatt* (naklada 25.000 izvodov) in *FF* (naklada 8000 izvodov). (Research Centre of Multilingualism – Euromosaic ND)

⁸⁵ Izključitev pristojnosti pokrajine do ustanavljanja radijskih in televizijskih postaj je medtem izgubila svoj pomen: v času sprejemanja Statuta je država imela monopol nad televizijo, ki pa ga je kasneje izgubila, tako da lahko zdaj lokalne programe oddaja vsak zasebnik, pokrajina pa ne (Bonell in Winkler 2002: 216).

⁸⁶ Poročilo Italije v skladu s prvim odstavkom 25. člena Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin. Drugi del, deveti člen, točka Pravni ukrepi (*Legal measures*).

⁸⁷ V skladu z dogovorom iz leta 1997 je bilo za pokrajino Bolzano/Bozen predvidenih letno 4715 ur radijskega in 550 ur televizijskega programa v nemškem jeziku (Bonell in Winkler 2002: 218).

⁸⁸ Dejansko je pokrajina prevzela ter razširila in modernizirala mrežo že obstoječih zasebnih televizijskih in radijskih pretvornikov (Bonell in Winkler 2002: 218).

2.4 Južnotirolski model varstva manjšin v luči Okvirne konvencije

2.4.1 Določila Okvirne konvencije

Razvoj pravnih norm na področju manjšinskega varstva v okviru evropskih regionalnih institucij je od leta 1990 neprimerno hitrejši in učinkovitejši kot na univerzalni ravni (v okviru OZN). Kot piše Degan,⁸⁹ se je v Evropi oblikovalo »posebno regionalno mednarodno pravo o varstvu manjšin, ki je veliko bolj razvito od občega mednarodnega prava o varstvu manjšin.«⁹⁰ V okviru SE sta bila v začetku 90. let 20. stoletja sprejeta doslej edina pravno zavezujoča multilateralna dokumenta, posvečena izključno zaščiti manjšin oz. manjšinskih jezikov (Bešter 2002: 33): leta 1992 je Odbor ministrov SE sprejel Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih, dve leti kasneje pa je model manjšinskega varstva dopolnil še z Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin. Okvirna konvencija je »najbolj izčrpen mednarodni standard na področju manjšinskih pravic doslej« (Office of United Nations High Commissioner for Human Rights ND: 2).⁹¹

Okvirna konvencija vsebuje določbe programske narave, nekakšne 'okvirne' cilje, ki jih morajo na področju manjšinskega varstva doseči države pogodbenice, medtem ko je konkretno uresničevanje teh določb v rokah posameznih držav (Benôit-Rohmer 1996: 39). Zelo na splošno pisano besedilo Okvirne konvencije odpira državam možnost, da ga interpretirajo restriktivno in se tako izognejo doslednemu uresničevanju določb v notranjem pravnem redu; to je sicer olajšalo sprejetje Konvencije, vendar pa se odpira vprašanje, ali oz. v kolikšnem obsegu lahko ta dejansko vpliva na ureditev položaja manjšin v Evropi (Devetak 1999: 158). Ne glede na to je pomen Okvirne konvencije vsekakor velik: vendarle gre za pravno zavezujoči dokument s svojim nadzornim mehanizmom, ki predstavlja maksimalno obvezo, ki so jo bile evropske države doslej pripravljene in sposobne sprejeti na področju manjšinskega varstva (Benôit-Rohmer 1996: 40; Devetak 1999: 158).

Okvirna konvencija temelji na načelu, da je varstvo pripadnikov narodnih manjšin »sestavni del mednarodnega varstva človekovih pravic in kot tako spada v okvir mednarodnega sodelovanja« in torej ni v izključni pristojnosti držav (prvi člen). Pojma narodne manjšine Okvirna konvencija ne definira, in sicer iz povsem pragmatičnega razloga: ker v času nastajanja konvencije države članice SE niso bile sposobne doseči

⁸⁹ Degan, Vladimir Đuro (2000) *Mednarodno pravo*. Rijeka: Pravni fakultet, str. 531. V Kovač (2005: 8).

⁹⁰ Na oblikovanje politične in pravne zavesti o varstvu manjšin v Evropi so vplivale predvsem dejavnosti v okviru KVSE/OVSE (Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi) in SE, medtem ko se EU z vprašanjem pravnega urejanja manjšinskega varstva ni posebej ukvarjal (Devetak 1999: 127; Žagar 2004: 524).

⁹¹ Italija je Okvirno konvencijo podpisala 1. 2. 1995, ratificirala jo je z zakonom št. 302 dne 28. 8. 1997, v veljavo pa je v Italiji stopila 3. 3. 1998 (Brezigar 2002: 9).

soglasja glede omenjene definicije (Bešter 2002: 39).⁹² Konvencija določa, da ima »vsak pripadnik narodne manjšine pravico do proste izbire, da je ali ni obravnavan kot pripadnik narodne manjšine«, iz te izbire pa ne smejo izhajati nikakršne negativne posledice (prvi odstavek tretjega člena). Pri tem je treba poudariti, da je subjektivna izbira posameznika neločljivo povezana z objektivnimi kriteriji, relevantnimi za njegovo identiteto.⁹³

Pripadniki narodnih manjšin lahko pravice in svoboščine, ki izhajajo iz načel Konvencije, uresničujejo »posamično ali v skupnosti z drugimi« (drugi odstavek tretjega člena), kar pa ne pomeni, da Konvencija uveljavlja načelo kolektivnega varstva manjšin. Za Konvencijo je vsekakor značilen koncept individualne zaščite (Thornberry 1998: 116; Devetak 1999: 159), kar je SE tudi uradno in nedvoumno pojasnil.⁹⁴ V skladu s tem se nobena določba Okvirne konvencije ne nanaša izrecno na pravico manjšin do avtonomije.⁹⁵

Konvencija prepoveduje vsakršno diskriminacijo, ki temelji na pripadnosti narodni manjšini (prvi odstavek četrtega člena), poleg tega pa se države pogodbenice obvežejo, da bodo – če bo to potrebno – sprejele »ustrezne ukrepe za pospeševanje polne in učinkovite enakosti med pripadniki narodne manjšine in pripadniki večinskega naroda« (drugi odstavek četrtega člena). Tovrstni ukrepi se ne bodo šteli za diskriminacijo (tretji odstavek četrtega člena). Izraz 'ustrezni' pomeni, da morajo biti posebni ukrepi sorazmerni v odnosu do večine, da ne bi z njimi kršili pravic in izvajali diskriminacije drugih oseb; ko je dosežena dejanska enakost med prebivalci, ukrepi niso več upravičeni. (Devetak 1999: 159)

2.4.2 Ocena južnotirolskega modela manjšinskega varstva

Italija je prvo poročilo o izvajanju Okvirne konvencije SE predložila leta 1999, Svetovalni odbor⁹⁶ je na osnovi tega poročila in obiska v Italiji leta 2001 sprejel mnenje o uresničevanju določb Okvirne konvencije v Italiji. Leta 2004 je Italija oddala drugo poročilo

⁹² Vsem dosedanjim prizadevanjem navkljub splošno sprejeta pravna definicija etničnih in narodnih manjšin za potrebe mednarodnopravnega manjšinskega varstva zaenkrat ne obstaja (Žagar 2004: 517).

⁹³ Pojasnjevalno poročilo k Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin (*Explanatory report on the Framework Convention for the Protection of National Minorities*), sprejeto 10. 11. 1994. Besedilo dostopno na <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/157.htm> (11. 1. 2005), 35. odstavek.

⁹⁴ Pojasnjevalno poročilo k Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin, 31. in 37. odstavek.

⁹⁵ Petnajsti člen Okvirne konvencije sicer določa, da morajo države pogodbenice ustvariti »razmere, potrebne za učinkovito sodelovanje pripadnikov narodnih manjšin v kulturnem, družbenem in gospodarskem življenju ter v javnih zadevah«, pri čemer pa gre za doseganje dejanske enakosti med pripadniki manjšine in večine, ki je mogoče na različne načine (npr. s posvetovanjem s predstavniki manjšin pri sprejemanju zakonodaje in administrativnih ukrepov, z njihovim vključevanjem v procese odločanja na lokalni in državni ravni ter, kot le enim od možnih načinov, z decentralizacijo in različnimi oblikami samouprave) (Pojasnjevalno poročilo k Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin, 80. odstavek).

⁹⁶ Svetovalni odbor sestavljajo neodvisni strokovnjaki, njegova naloga pa je Odboru ministrov SE pomagati pri nadzoru nad uresničevanjem določb Okvirne konvencije v državah pogodbenicah (Bešter 2002: 39).

o izvajanju Okvirne konvencije⁹⁷ in Svetovalni odbor je mnenje, oblikovano na osnovi novega poročila in ponovnega obiska v Italiji, sprejel 24. 2. 2005.

Glede izvajanja Okvirne konvencije Svetovalni odbor v svojem mnenju iz leta 2001 ugotavlja, da je Italija dosegla »hvalevredne uspehe na številnih področjih, vključno z izobraževanjem, mediji in učinkovito sodelovanjem za nemško govorečo, ladinsko, francosko govorečo in slovensko manjšino v regijah, ki uživajo posebno avtonomijo« (71. odstavek). Te manjšine so na splošno v zelo ugodnem položaju (ekonomsko, socialno, politično in kulturno gledano) in lahko nedvomno ohranjajo in razvijajo svoj jezik in kulturo – predvsem zaradi široke avtonomije, ki jo uživajo dežele, v katerih živijo (23. in 28. odstavek).⁹⁸

Nemško jezikovno manjšino na Južnem Tirolskem Svetovalni odbor v svojem prvem mnenju večkrat izpostavlja kot izredno dobro zaščiteno manjšino, ki na praktično vseh področjih ne le dosega ampak tudi presega določbe Okvirne konvencije. Odbor med drugim ocenjuje, da ima nemška manjšina izredno dobre možnosti za uporabo svojega jezika v odnosih z upravnimi organi (48. odstavek) in za izobraževanje v manjšinskem jeziku (57. odstavek). Široka teritorialna avtonomija, ki jo uživa pet italijanskih dežel, zagotavlja pomembne prednosti vsem njihovim prebivalcem in s tem tudi nemški, ladinski, francoski in slovenski jezikovni skupnosti, ki tam tradicionalno živijo. »Regionalizem daje tem prebivalcem zelo široke pravice, primerne za ohranjanje in krepitev njihove identitete, tako da je njihov standard zaščite na splošno višji, kot ga je mogoče doseči z zakonom št. 482« (61. odstavek). Odbor pohvali tudi različne institucionalne ukrepe, ki nemški in ladinski manjšini zagotavljajo enakopravno udeležbo na vseh področjih javnega življenja (62. odstavek). Pri tem posebej izpostavlja sistem razdeljevanja delovnih mest v javnem sektorju glede na številčno moč posameznih jezikovnih skupnosti, obenem pa poudaril, da zastopanost posameznih skupnosti v državni upravi v pokrajini približno ustreza demografskemu profilu in da je bil ta sistem v osnovi namenjen doseganju ravnotežja do leta 2002 (66. odstavek).

V nasprotju s siceršnjo oceno južnotirolskega modela manjšinskega varstva je Svetovalni odbor v svojem mnenju iz leta 2001 kritičen glede individualne izjave o pripadnosti/priključitvi k eni od treh v Statutu priznanih jezikovnih skupnosti. Odbor sicer

⁹⁷ Drugo poročilo Italije v skladu s prvim odstavkom 25. člena Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin (*Second report submitted by Italy pursuant to article 25, paragraph 1 of the Framework convention for the protection of national minorities*), SE ga je prejel 14. 5. 2004. Besedilo dostopno na http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_%28MONITORING%29/2._Monitoring_mechanism/3._State_Reports_and_UNMIK_Kosovo_Report/2._Second_cycle/PDF_2nd_SR_Italy.pdf (15. 10. 2005).

⁹⁸ Svetovalni odbor je ob tem opozoril, da so ostale manjšine v Italiji, ki so številčno manj močne in živijo v gospodarsko manj razvitih deželah, v očitno slabšem položaju, ter izrazil upanje, da se bo s sprejetjem Zakona za zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin položaj teh manjšin izboljšal (23. odstavek).

priznava, da je uresničitev Paketa omogočila hvalevredno raven zaščite nemške manjšine na Južnem Tirolskem, vendar pa se morajo v Paketu zapisani ukrepi prilagoditi spremenjenim okoliščinam. Eden takih ukrepov je izjava o jezikovni pripadnosti, ki v obstoječi obliki ne ustreza določbam tretjega člena Okvirne konvencije (18. odstavek). Izjava je po oceni Svetovalnega odbora obvezna, saj so tisti, ki je ne oddajo, v očitno slabšem položaju, vprašljiva pa je tudi zaradi omejenih možnosti izbire, ki jih ponuja (20. odstavek). Metode za določanje jezikovne pripadnosti na Južnem Tirolskem torej niso v skladu s pravico vsake osebe do proste izbire, da je ali ni obravnavana kot pripadnik narodne manjšine, poleg tega pa ne ustrezajo določbam o varovanju podatkov o etnični pripadnosti ter določbam o zaščiti osebnih podatkov, zbranih in obdelanih v statistične namene, zapisanih v Priporočilu št. R (97) 18⁹⁹ (21. odstavek).¹⁰⁰

Edini odstavek, ki se v drugem poročilu Svetovalnega odbora nanaša na Južno Tirolsko in predstavlja dejansko novost v primerjavi s prvim poročilom, je 75. odstavek,¹⁰¹ v katerem Svetovalni odbor opozarja na vroče razprave, ki so se leta 2004 razvile v mestu Bolzano/Bozen, sprožil pa jih je načrt mestne občine, da preimenuje tamkajšnji Trg zmage in Slavolok zmage, ki stoji na omenjenem trgu. Tako ime trga kot tudi spomenik na njem namreč izvirata iz obdobja fašistične diktature in za številne pripadnike nemške jezikovne skupnosti simbolizirata zatiranje manjšin pod Mussolinijevim režimom. Ta incident po mnenju Svetovalnega odbora »ponazarja izjemno občutljivost zgodovinskih simbolov« na Južnem Tirolskem in kaže, da imajo oblasti na tem območju »posebno odgovornost za pospeševanje trajnega medetničnega dialoga in medsebojnega razumevanja« (*ibid.*).¹⁰²

⁹⁹ Priporočilo št. R (97) 18 Odbora ministrov državam članicam glede zaščite osebnih podatkov, zbranih in obdelanih v statistične namene (*Recommendation No. R (97) 18 of the Committee of Ministers to Member States concerning the protection of personal data collected and processed for statistical purposes*). Odbor ministrov SE ga je sprejel 30. 9. 1997, besedilo dostopno na <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=578854&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&IntranetImage=41531> (13. 4. 2005). Več o pravnoformalnih pomanjkljivostih izjave o jezikovni pripadnosti v poglavju 3.2.

¹⁰⁰ V drugem poročilu iz leta 2005 Svetovalni odbor zgolj poudari, da se sistem individualne izjave o jezikovni pripadnosti v pokrajini Bolzano/Bozen tudi po letu 2001 ni bistveno spremenil in še vedno ni skladen niti s tretjim členom Okvirne konvencije niti z določbami o varstvu podatkov (40. in 43. odstavek), zato ga bo potrebno v okviru priprav na naslednji popis prebivalstva izboljšati (46. odstavek).

¹⁰¹ Nanaša se na šesti člen Okvirne konvencije, ki govori o vzpodbujanju strpnosti in medkulturnega dialoga.

¹⁰² Z izjemo 40., 43., 46. in 75. odstavka Svetovalni odbor v drugem poročilu zaščite manjšin na Južnem Tirolskem ne izpostavlja posebej in jo omenja le še dvakrat, ko povzema ugotovitve iz svojega prvega poročila. Odbor tako ponovno oceni, da uživajo francoska, slovenska in nemška jezikovna manjšina, ki živijo v deželah Dolina Aoste, Furlanija-Juljska krajina in Tridentinsko-Gornje Poadižje, veliko boljšo zaščito kot ostale manjšine, ki živijo v navadnih deželah (8. odstavek), ter ugotovi, da je sistem razdeljevanja delovnih mest v javnem sektorju sorazmerno s številčno močjo posameznih jezikovnih skupnosti na Južnem Tirolskem zagotovil učinkovito udeležbo manjšin v javnem življenju v pokrajini (138. odstavek).

3. PRAVNOFORMALNE POMANJKLJIVOSTI STATUTA O AVTONOMIJI

Na Južnem Tirolskem manjšinsko varstvo, ki daje poudarek kolektivni zaščiti jezikovnih skupnosti in materialni enakosti v smislu poprave krivic iz preteklosti, pogosto še vedno prevlada nad drugo platjo Statuta o avtonomiji – teritorialno avtonomijo, pri kateri so v ospredju individualne pravice in formalna enakost (Pallaver 2004: 20). To dobro ponazarjata predvsem sistem sorazmerne etnične zastopanosti in z njim povezana izjava o jezikovni pripadnosti, v luči intenzivnega evropskega povezovanja in razvoja koncepta državljanstva EU pa je še pod posebnim drobnogledom Bruslja (Pallaver 2004: 22).

3.1 Sistem sorazmerne etnične zastopanosti

Pri sistemu sorazmerne etnične zastopanosti gre za doseganje kolektivne zaščite jezikovnih skupnosti s pomočjo individualnih pravic njihovih pripadnikov: posameznik je kot pripadnik jezikovne skupnosti upravičen, da zahteva določene pravice, ki mu pripadajo na osnovi kolektivnih pravic njegove skupnosti, pri čemer pa vedno znova prihaja do napetosti med pravicami in interesi pripadnikov jezikovnih skupnosti kot posamezniki in kot deli skupnosti. Posameznik kot tak, s svojimi dejanskimi sposobnostmi in potrebami, se v sistemu sorazmerne etnične zastopanosti upošteva le, če pripada 'pravi' jezikovni skupnosti, tj. skupnosti, za katero je npr. rezervirano določeno delovno mesto ali stanovanje. Ko je nek posameznik, ki bi bil glede na svoje strokovne sposobnosti in izkušnje povsem ustrezen kandidat za določeno delovno mesto, zaradi pripadnosti 'napačni' jezikovni skupnosti že vnaprej izključen iz konkurence, prihaja zaščitna funkcija sistema sorazmerne etnične zastopanosti nedvomno v konflikt z drugimi interesi in pravicami tega pripadnika jezikovne skupnosti kot posameznika. (Wimmer in Brezinka 2001: 108)

Na podobnih argumentih sloni očitek, da tovrstno zaposlovanje ni v skladu z načelom t. i. dobre uprave: na Južnem Tirolskem se ne zaposluje vedno ljudi, ki so za določeno delo najboljše usposobljeni in bi ga najboljše opravljali, ampak se upošteva tudi njihova jezikovna pripadnost, kar pomeni, da lahko najboljši in najprimernejši kandidati ostanejo brez službe. Zaradi tega se zmanjša učinkovitost javne uprave, kar je v nasprotju s 97. členom italijanske ustave.¹⁰³ Napetosti med kolektivnimi interesi in načelom 'dobre

¹⁰³ Gre za člen z naslovom Javne službe, ki med drugim določa, da mora zakon o organizaciji javne uprave zagotoviti primerno in strokovno upravljanje javnih zadev. Kot poudarjata Wimmer in Brezinka (2001: 108) gre za člen, v katerem je načelo 'dobre uprave' utemeljeno kot bistveno načelo javne uprave v Italiji.

uprave' skušajo na Južnem Tirolskem reševati s pomočjo fleksibilnega doseganja sorazmerne etnične zastopanosti.¹⁰⁴ (Wimmer in Brezinka 2001: 108)

3.2 Izjava o jezikovni pripadnosti

3.2.1 Kršitev individualnih pravic in osebne svobode

Nujna predpostavka sistema sorazmerne etnične zastopanosti je izjava o jezikovni pripadnosti, ki prav tako predstavlja kršitev individualnih pravic prebivalcev pokrajine na račun kolektivne zaščite jezikovnih skupnosti. Kdor namreč ne odda izjave o pripadnosti/priključitvi, se s tem avtomatično odreče vrsti individualnih pravic, ki niso vezane na status državljan, ampak na status pripadnika ene od treh jezikovnih skupnosti. Pri tem ne gre le za pravico do zaposlitve na vsa tista delovna mesta, ki spadajo v sistem sorazmerne etnične zastopanosti, ter za sodelovanje pri razdelitvi določenih gmotnih virov, ampak tudi za uveljavljanje pasivne volilne pravice na lokalnih in pokrajinskih volitvah ter za zasedanje nekaterih vodilnih položajev v pokrajini. (Pallaver 2003: 199, 2004: 18–19)

Nasprotniki izjave o jezikovni pripadnosti navajajo njeno neskladnost z veljavnimi normami mednarodnega oz. evropskega manjšinskega prava, po katerem imajo pripadniki manjšin pravico, da se sami svobodno odločijo, ali želijo biti obravnavani kot taki ali ne, zaradi te odločitve pa ne smejo biti na noben način v slabšem položaju (Pan 2004: 106).¹⁰⁵ Poleg tega naj bi izjava predstavljala kršitev tretjega člena italijanske ustave, ki zagotavlja enake pravice vsem državljanom Italije, ne glede na spol, raso, jezik, vero ali politično prepričanje (Alcock 2001: 16).¹⁰⁶ Zagovorniki izjave odgovarjajo, da je pravica do svobodne odločitve o tem, ali nekdo želi biti obravnavan kot pripadnik manjšine ali ne, od leta 1991 zagotovljena tudi na Južnem Tirolskem: vsakdo se lahko uvrsti v anonimno skupino 'drugi', možnost, da se obenem priključi k eni od treh priznanih jezikovnih skupnosti, pa preprečuje morebitne negativne posledice te odločitve (Pan 2004: 106).¹⁰⁷

¹⁰⁴ Glej poglavje 2.3.2.

¹⁰⁵ Glej poglavje 2.4.2.

¹⁰⁶ Velja omeniti, da izjava o pripadnosti/priključitvi k eni od treh jezikovnih skupnosti sama po sebi ni (več) v nasprotju s pravnim redom ES, saj možnost izbire kategorije 'drugi' preprečuje diskriminacijo tako državljanov EU kot tudi ostalih tujcev s stalnim prebivališčem v pokrajini (Pan 2004: 106).

¹⁰⁷ Ob popisih prebivalstva leta 1971 in 1981 so bile v izjavi o pripadnosti jezikovni skupnosti predvidene le tri možnosti – nemška, italijanska in ladinska. Tako z razvojem pravnega reda ES kot tudi z naraščajočim številom prebivalcev Južne Tirolske, ki niso pripadali eni od treh v Statutu priznanih jezikovnih skupnosti, pa so se okoliščine korenito spremenile: nujna izbira med tremi jezikovnimi skupnostmi je z vidika nekoga, ki ne pripada nobeni od teh skupnosti ali je zaradi svoje družinske strukture večetničen, nesprejemljiva (Czernilofsky 1998: 143). Zato je bila na osnovi sklepa IV. sekcije državnega sveta v Rimu (v funkciji vrhovnega upravnega sodišča) št. 439 z dne 17. 4. 1984 ob popisu prebivalstva leta 1991 v izjavi o pripadnosti jezikovni skupnosti prvič dodana četrta kategorija 'drugi' skupaj z izjavo o priključitvi (Pan 2004: 105).

Približno 90 odstotkov prebivalcev Južne Tirolske sploh ne pride v položaj, da bi morali predložiti svojo izjavo o pripadnosti/priključitvi k jezikovni skupnosti. To morajo namreč storiti le v primeru, da se potegujejo za določeno delovno mesto, politično funkcijo, socialno stanovanje ipd. Glede na to, da je takšnih primerov v obdobju desetih let približno 55.000, je mogoče sklepati, da sistem sorazmerne etnične zastopanosti neposredno zadeva le okoli deset odstotkov celotnega prebivalstva pokrajine (Pan 2004: 105).¹⁰⁸ To tudi pomeni, da je število oseb, ki so zaradi zavrnitve izjave dejansko prikrajšane, izredno nizko: če s sistemom sorazmerne etnične zastopanosti povezane pravice v povprečju uveljavlja vsak deseti prebivalec pokrajine, naj bi torej do negativnih posledic dejansko prišlo le pri desetini zavrnjenih izjav, kar je – glede na to, da je delež tistih, ki izjave ob popisu prebivalstva ne želijo izpolniti, praviloma manjši od enega odstotka – manj kot 0,1 odstotka prebivalstva pokrajine (Pan 2004: 106). Glede na ta majhen delež po eni strani ter velike koristi, ki jih sistem sorazmerne etnične zastopanosti prinaša celotni pokrajini po drugi strani (uveljavljenost vseh jezikovnih skupnosti v javnem življenju, etnični mir), predstavljata ta sistem in izjava o jezikovni pripadnosti po mnenju njunih zagovornikov legitimen ukrep, ki je sorazmeren s svojimi cilji in koristmi (Pan 2004: 106).

3.2.2 *Ad hoc* izjava in nevarnost oportunitetnih izjav

Kritiki obstoječega sistema gledajo na položaj iz nasprotnega zornega kota in trdijo, da predstavlja obstoječa izjava – še posebej spričo nizkega števila prebivalcev pokrajine, ki imajo od sistema sorazmerne etnične zastopanosti neposredne koristi – nesorazmeren poseg v osebno svobodo tistih, ki izjavo zavrnejo: namesto splošne izjave, ki jo morajo ob popisu prebivalstva oddati vsi prebivalci, predlagajo uvedbo *ad hoc* izjave, ki bi jo morali izpolniti le tisti, ki bi nameravali uveljavljati s sistemom sorazmerne etnične zastopanosti povezane pravice (Pan 2004: 106). Ob tem pozabljajo, da se z vključitvijo celotnega prebivalstva in s tem, da izjava velja daljše obdobje in je ni mogoče spreminjati, na naraven način izvaja družbeni nadzor, s katerim je mogoče preprečiti oportunitetne izjave oz. nevtralizirati njihov učinek; to je še posebej pomembno zato, ker se tovrstnih individualnih izjav v skladu s temeljno pravico do svobodnega izpovedovanja tako verskih kot drugih opredelitev ne preverja (Wimmer in Brezinka 2001: 112; Pan 2004: 106).

Veljavnost individualne izjave za daljše obdobje je nujna predvsem zato, ker zmanjšuje atraktivnost in s tem pogostost oportunitetnih izjav. Dejstvo, da je individualna izjava vezana na popis prebivalstva oz. na anonimno izjavo, namenjeno zgolj statistični

¹⁰⁸ Na Južnem Tirolskem je konec leta 2003 živel 471.637 prebivalcev (ASTAT 2004b: 82).

obdelavi, ima podoben učinek. Prvič, verjetnost, da ima nek posameznik ravno v času rednega popisa prebivalstva tehtne razloge za oddajo lažne oz. oportunistne izjave, je manjša. Drugič, vsak, ki odda lažno izjavo, s tem škodi svoji 'resnični' jezikovni skupnosti, saj zmanjšuje njeno številčno moč. In tretjič, ker izjavo oddajo vsi prebivalci pokrajine, se učinek morebitnih oportunistnih izjav nevtralizira. (Wimmer in Brezinka 2001: 112–13)

3.2.3 Neskladnost izjave z določbami o varstvu podatkov

Poleg že napisanega obstaja glede izjave o pripadnosti/priključitvi k jezikovni skupnosti še en pomemben očitek, ki je sicer izraz latentne napetosti med manjšinskim varstvom in varstvom podatkov, prisotne pri večini postopkov za ugotavljanje etnične identitete prebivalstva v uradne namene (Pan 2004: 106).

Prebivalci Južne Tirolske pri oddajanju izjave o jezikovni pripadnosti izpolnjujejo obrazec z dvema kopijama, na katerem označijo ustrezen kvadratega in tako ali izrazijo svojo pripadnost eni od jezikovnih skupnosti ali pa izberejo kategorijo 'drugi' in obenem, prav tako z označitvijo ustreznega kvadratega, podajo izjavo o priključitvi k eni od treh navedenih jezikovnih skupnosti. Oseba, ki izpolnjuje izjavo, mora obrazec podpisati, vendar se osebni podatki in podpis ne prenesejo na kopiji: kopiji ostaneta anonimni, nanju se prenese zgolj oznaka jezikovne skupnosti. Prva kopija se uporabi v statistične namene v okviru splošnega popisa prebivalstva, druga pa ostane v zasebne namene osebi, ki jo je izpolnila. Poimenska izjava oz. prva stran obrazca, s katero se določa individualna pripadnost oz. priključitev posameznega državljana jezikovni skupnosti, se v zaprti, poimensko označeni ovojnici posreduje ali vladnemu komisariatu ali občini, v kateri ima avtor izjave stalno prebivališče. Tam jo hranijo, odprejo pa jo lahko le na podlagi osebne zahteve prizadetega ali po sklepu sodišča. Morebitne večje zlorabe zaenkrat niso znane. (Pan 2004: 106–7)

Nasprotniki opisanega postopka opozarjajo na njegovo neustreznost z vidika varovanja visoko občutljivih podatkov, med katere v skladu z 22. členom italijanskega zakona št. 675 z dne 31. 12. 1996 spadajo tudi informacije o etničnem in rasnem izvoru (Pan 2004: 107).¹⁰⁹ Poleg tega je izjava o jezikovni pripadnosti namenjena uresničevanju manjšinskega varstva in kot taka predstavlja podatek, katerega zbiranje je v javnem interesu. Zbiranje in uporaba teh podatkov brez izrecnega dovoljenja prizadetega sta dopustna le v zelo specifičnih primerih in ob pooblastilu s strani državnih organov za varovanje podatkov.

¹⁰⁹ Glede tega je sicer mogoč ugovor, da pripadnosti jezikovni skupnosti ne gre enačiti z etnično pripadnostjo v smislu biološkega izvora: vsak človek namreč pripada eni ali več jezikovnim skupnostim in te pripadnosti ne more prikriti, saj je načeloma očitna vsakemu, ki pride z njim v neposreden stik, zato torej v tem primeru ne gre za zaupne informacije (Pan 2004: 107).

Javne institucije jih smejo uporabiti, če to izrecno predvideva zakon, sicer pa le v zares izjemnih in nujnih primerih; uporaba, utemeljena zgolj na upravni praksi, je protipravna (Wimmer in Brezinka 2001: 113).¹¹⁰ Celo italijanski državni urad za varovanje podatkov je izrazil dvom v obstoječe sistematično zbiranje izjav o jezikovni pripadnosti na Južnem Tirolskem:¹¹¹ ker obstaja dvom ne le v skladnost izjave s pravili varovanja podatkov, ampak tudi v njeno sorazmernost, s katero bi bilo odstopanje od formalnih pravil mogoče upravičiti, je urad v svojem mnenju leta 2001 predlagal ponovno revizijo in prilagoditev obstoječega sistema, kot možno rešitev pa predlagal uvedbo *ad hoc* izjave.

3.3 Kolektivne pravice manjšin in individualne pravice

Zgodovinsko izhodišče Statuta je bila kolektivna zaščita manjšin, s katero so na Južnem Tirolskem upravičevali odstopanja od formalnega načela enakosti, vendar pa ta odstopanja ne smejo postati pravilo: tovrstni posebni ukrepi morajo biti upravičeni, usmerjeni k točno določenemu cilju, časovno omejeni in predvsem sorazmerni, tj. zastavljeni tako, da je kršitev individualnih pravic karseda majhna (Pallaver 2003: 200). Če postanejo kolektivne pravice manjšin »nepotrebne« ali »predrage v odnosu na druge liberalne cilje«, postanejo tudi neupravičene, piše Kymlicka (1995/1999: 106). Upravičene so le, če so namenjene odpravi dejanske neenakosti med pripadniki manjšine in večinskega naroda; kolikor močnejša je manjšina, toliko manj potrebne in legitimne so njene kolektivne pravice (Kymlicka 1995/1999: 108–15).

Dokler je izjava o jezikovni pripadnosti potrebna za doseganje sorazmerne etnične zastopanosti, predstavlja torej ukrep, ki je v smislu poprave krivic iz preteklosti upravičen: gre za legitimen odstop od načela formalne enakosti v korist načela dejanske enakosti. V trenutku, ko je sorazmerna zastopanost jezikovnih skupnosti v javnem sektorju dejansko dosežena,¹¹² pa izjava izgubi svojo legitimnost: odločilni kriterij pri zaposlovanju morajo

¹¹⁰ Obstaja tudi neskladnost izjave z določili o varovanju zasebnih podatkov v okviru pravnega reda ES, predvsem z direktivo 95/46/EC. Direktiva 95/46/ES Evropskega parlamenta in Sveta o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov (*Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data*). Sprejeta dne 24. 10. 1995, objavljena v Uradnem listu EU L 281 dne 23. 11. 1995. Besedilo dostopno na <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:EN:HTML> (25. 4. 2005). (Wimmer in Brezinka 2001: 113)

¹¹¹ *Dati sensibili – Dati personali relativi all'appartenenza linguistica raccolti in occasione del censimento*, [DOC WEB N. 1081493] z dne 28. 9. 2001. Besedilo dostopno na <http://www.garanteprivacy.it> (22. 3. 2005). (Wimmer in Brezinka 2001: 114)

¹¹² V skladu z odlokom predsednika 752/1976 bi morala biti sorazmerna zastopanost treh jezikovnih skupnosti v državni upravi na območju pokrajine dosežena najkasneje v tridesetih letih – tj. do 20. 1. 2002 – ali najkasneje do leta 2006. Ta rok sicer ni bil v celoti izpolnjen, je pa sorazmerna etnična zastopanost, če

ponovno postati kvalifikacije – še posebej glede na to, da obvezna dvojezičnost javnih uslužbencev na Južnem Tirolskem ni časovno omejena.¹¹³ (Pallaver 2003: 201)

Pozabiti tudi ne smemo, da živi na Južnem Tirolskem približno 13 odstotkov otrok iz mešanih oz. dvojezičnih družin ter dobre štiri odstotke tujcev s stalnim prebivališčem v pokrajini. Vsi ti ljudje se morajo podrežati kolektivnim pravicam treh uradno priznanih jezikovnih skupnosti. Kakršnekoli »vmesne« identitete so namreč na Južnem Tirolskem izključene, s tem pa tudi vse tiste institucije, ki bi zadovoljevale potrebe ljudi z 'vmesnimi' identitetami: tako je npr. večletnim zahtevam civilne družbe navkljub v pokrajini še vedno prepovedano ustanavljati dvojezične šole. (Pallaver 2003: 199)

3.4 Ovire za državljane Evropske unije

Unija na področju varstva narodnih, etničnih in jezikovnih manjšin ni sprejela nobenega pravno zavezujočega dokumenta ali predpisa in je še vedno primarno ekonomsko in politično združenje; področja, kot sta npr. šolstvo in kultura, ostajajo v pristojnosti nacionalnih zakonodaj (Komac 2002: 103, Žagar 2004: 524).¹¹⁴ Do sprejetja Amsterdamske pogodbe v ustanovnih pogodbah ES ni bilo niti ene določbe, ki bi se nanašala na zaščito manjšin,¹¹⁵ s sprejetjem te pogodbe pa je bilo v Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti varstvo manjšin vključeno posredno – kot del načela nediskriminacije (Palermo 2001: 300–2).¹¹⁶ v 12. členu Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti zapisana 'klasična' prepoved diskriminacije na osnovi državljanstva je bila namreč dopolnjena z novim 13. členom te pogodbe, ki ob soglasju Sveta EU omogoča sprejetje ukrepov za »boj proti diskriminaciji na osnovi spola, rase, etničnega porekla, vere ali prepričanja, invalidnosti, starosti ali spolne

pogledamo celoten javni sektor v pokrajini, že več let praktično dosežena. (Wimmer in Brezinka 2001: 106–7; Bonell in Winkler 2002: 113)

¹¹³ Nekateri sicer nasprotno poudarjajo, da tudi sistem sorazmerne etnične zastopanosti ni časovno omejen in ne pomeni zgolj enkratne uresničitve sorazmerne razdelitve javnih delovnih mest, ampak je izraz v ustavi zapisanega načela zaščite jezikovnih manjšin (Wimmer in Brezinka 2001: 118–19).

¹¹⁴ Takšno stanje se tudi z osnutkom ustavne pogodbe EU ne spreminja, saj se ta z manjšinskim varstvom posebej ne ukvarja (Žagar 2004: 524). Gre sicer za prvo pogodbo EU, v kateri lahko zasledimo besedo 'manjšine' (člen II–21), kljub temu pa manjšinam v državah članicah EU ne zagotavlja nobenih posebnih pravic in ne postavlja državam nikakršnih pogojev v zvezi z njimi (Brezigar 2003: 16). Pogodba o Ustavi za Evropo (*Treaty Establishing a Constitution for Europe*), podpisana 29. 10. 2004 v Rimu, v veljavo bo stopila, ko jo bodo ratificirale vse članice EU. Objavljena v Uradnem listu EU C 310 z dne 16. 12. 2004. Besedilo dostopno na <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/JOhtml.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:SL:HTML> (22. 11. 2004).

¹¹⁵ Amsterdamska pogodba (*Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and related acts*) je bila podpisana 2. 10. 1997 v Amsterdamu, v veljavo je stopila 1. 5. 1999. Objavljena v Uradnem listu EU C 340 z dne 10. 11. 1997. Besedilo dostopno na <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf> (13. 11. 2004). (Palermo 2001: 300–2)

¹¹⁶ Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti (*Treaty establishing European Community*), podpisana 25. 3. 1957 v Rimu. Objavljena v Uradnem listu EU C 325/1 z dne 24. 12. 2002 (*Consolidated versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community*). Besedilo dostopno na http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/c_325/c_32520021224en00010184.pdf (22. 11. 2004).

usmerjenosti«. Kasneje je Svet EU izdal še t. i. raso direktivo,¹¹⁷ v kateri je državam članicam izrecno dovolil sprejetje posebnih ukrepov oz. pozitivne diskriminacije (Woelk 2003: 156).

Zelo različni pristopi držav članic pri obravnavi manjšin zaenkrat onemogočajo neposredno vključitev manjšinskega varstva kot skupnega načela in vrednote EU, medtem ko je načelo nediskriminacije splošno priznano: teoretično gledano gre za to, da je Unija dolžna spoštovati le posameznike, ki pripadajo manjšinam,¹¹⁸ kolektivne zaščite manjšin pa EU (izrecno) ne priznava (Palermo 2001: 302).

3.4.1 Ovire pri zaposlovanju državljanov Evropske unije v državni upravi

V 89. členu Statuta o avtonomiji, ki ureja sistem sorazmerne etnične zastopanosti pri zaposlovanju v državni upravi na območju pokrajine, je izrecno uporabljen izraz državljani, kar pomeni, da so ta delovna mesta v skladu s Statutom nedostopna vsem državljanom EU, ki niso državljani Italije.¹¹⁹ Gre torej za neposredno diskriminacijo na osnovi državljanstva in oviranje svobodnega pretoka dela, kar je v nasprotju s primarno zakonodajo ES – razen ko gre za delovna mesta, ki spadajo pod izraz javna uprava (*public service*) v 39. členu Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti. Italija je v okviru splošne reforme javnih služb vsem državljanom EU omogočila dostop do tistih delovnih mest v javni upravi, ki niso neposredno ali posredno povezana z izvajanjem oblasti in ne vplivajo na zaščito nacionalnih interesov, vendar v primeru Južne Tirolske to ne zadošča: za spremembo Statuta niso dovolj navadni zakoni in izvedbene uredbe, ampak bi bilo potrebno sprejetje ustavnopravnega akta, ker je sam Statut na ravni ustave.¹²⁰ (Wimmer in Brezinka 2001: 120)

¹¹⁷ Direktiva Sveta 2000/43/EC o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na narodnost ali raso (*Council Directive 2000/43/EC implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin*), sprejeta 29. 6. 2000. Objavljena v Uradnem listu EU L 180/22 z dne 19. 7. 2000. Besedilo dostopno na http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2000/l_180/l_18020000719en00220026.pdf (20. 8. 2005).

¹¹⁸ Pri tem države članice EU zaenkrat obvezujejo predvsem načela demokracije, vladavine prava in človekovih pravic, zapisana v šestem členu Pogodbe o EU, ter načelo nediskriminacije. Pogodba o Evropski uniji (*Treaty on European Union*), podpisana 7. 2. 1992 v Maastrichtu. Objavljena v Uradnem listu EU C 325 z dne 24. 12. 2002 (*Consolidated versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community*). Besedilo dostopno na http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/c_325/c_32520021224en00010184.pdf (22. 11. 2004)

¹¹⁹ Pri ostalih delovnih mestih, za katera veljajo določbe o sorazmerni etnični zastopanosti (gre predvsem za zaposlovanje v 'lokalnih javnih telesih' oz. 61. člen Statuta), do opisanih težav ne prihaja, saj je izraz državljani v povezavi z zaposlovanjem uporabljen le v 89. členu Statuta o avtonomiji (Wimmer in Brezinka 2001: 121).

¹²⁰ S tem je Italija v svoji notranji zakonodaji dejansko definirala izraz *public service* iz Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti (gre za 37. člen državnega zakona št. 29 z dne 3. 2. 1993, ki ga prevzema in dopolnjuje 38. člen zakona št. 165 z dne 30. 3. 2001). Za državljane Italije so ostali rezervirani predvsem vodilni položaji v državnih in vseh ostalih organih oblasti, mesta sodnikov in državnih tožilcev, večina delovnih mest na zunanjem, notranjem, pravosodnem, obrambnem in finančnem ministrstvu itd. Če te določbe prenesemo na

V skladu z odlokom predsednika 752/1976 imajo prednost pri zaposlovanju v državne službe na Južnem Tirolskem tisti kandidati, ki imajo že vsaj dve leti stalno prebivališče v pokrajini. Osnovni namen te določbe je bilo omejiti zaposlovanje državnih uradnikov iz drugih delov Italije, danes pa je ta določba sporna, saj postavlja v slabši položaj državljane ostalih držav članic EU (Wimmer in Brezinka 2001: 121). Klavzula o vsaj dvoletnem stalnem prebivališču sicer velja za vse kandidate za delo in vprašanja državljanstva kot takega ne izpostavlja, kljub temu pa se v njej skriva (prepovedana) diskriminacija državljanov EU, ki ta pogoj le stežka izpolnijo (*ibid.*).¹²¹

Za Južnega Tirolca, ki izpolnjuje vse specifične zahteve (ima italijansko državljanstvo in vsaj dve leti stalno prebivališče v pokrajini ter je izpolnil izjavo o jezikovni pripadnosti in opravil izpit iz dvojezičnosti) je položaj na trgu dela v pokrajini zelo ugoden (Czernilofsky 1998: 142). Sistem sorazmerne etnične zastopanosti skupaj s še nekaterimi določbami Statuta in izvedbenimi določili ne zagotavlja le 'pravične' – tj. sorazmerne – zastopanosti treh jezikovnih skupnosti v javnem sektorju, ampak predstavlja tudi nekakšno zaščito pred 'vsiljivci' od zunaj: priseljevanje je oteženo, saj večina priseljencev le stežka izpolni vse pogoje za dostop do precejšnjega dela trga dela na Južnem Tirolskem (*ibid.*).

3.4.2 Južna Tirolska pod drobnogledom Sodišča Evropskih skupnosti

Pri analizi pravnega reda ES je potrebno upoštevati sodno prakso Sodišča ES, saj to v vlogi tolmača temeljnih pogodb pogosto 'odkriva' in v svojih sodbah uveljavlja pravna načela, ki v primarni in sekundarni zakonodaji ES sicer niso izrecno zapisana, ampak izhajajo iz ostalih načel, ki jih je v skladu s pravnim redom ES treba spoštovati. To je še posebej očitno pri interpretaciji določb manjšinskega varstva, ki so jih sprejele posamezne države članice (Palermo 2001: 303). Spremembe Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti po sprejetju Amsterdamske pogodbe so vsekakor vplivale na delo sodišča, ki je v zadnjih letih vendarle začelo priznavati, da lahko zaščita manjšin predstavlja legitimen cilj države (Palermo 2001: 308).

Prvi od dveh obravnavanih 'južnotirolskih' primerov je primer *Bickel-Franz*. Horst Otto Bickel je bil avstrijski voznik tovornjaka, ki ga je policija na Južnem Tirolskem ustavila zaradi vožnje pod vplivom alkohola. Nemški državljan Ulrich Franz je Južno Tirolsko obiskal kot turist. Med carinskim pregledom so pri njemu odkrili prepovedan tip noža. V obeh primerih sta obtoženca pred sodiščem izjavila, da ne znata italijansko, in

Južno Tirolsko, se izkaže, da večino delovnih mest, ki ostajajo rezervirana za državljane Italije, sistem sorazmerne etnične zastopanosti ne ureja. (Wimmer in Brezinka 2001: 120) Glej poglavje 2.3.2.

¹²¹ Podobna (prikrita) diskriminacija izvira tudi iz 25. člena Statuta o avtonomiji. Glej poglavje 2.2.2.

zahtevala sodni postopek v nemščini (Palermo 2001: 309).¹²² Vprašanje, s katerim se je soočilo Sodišče ES, je bilo, ali prepoved diskriminacije na osnovi državljanstva ter določbi o prostem pretoku oseb in storitev, zapisane v Pogodbi o ustanovitvi Evropske skupnosti,¹²³ zahtevajo, da se pravica do kazenskega postopka v nemškem jeziku, ki pripada prebivalcem Južne Tirolske, razširi tudi na državljane ostalih držav članic EU. Italijanska vlada je zastopala stališče, da pripada ta pravica le prebivalcem Južne Tirolske, ki so obenem pripadniki tamkajšnje jezikovne manjšine, saj je njen osnovni namen priznavanje etnične in kulturne identitete pripadnikov zaščitene manjšine (Palermo 2001: 310–11). Sodišče je odločilo, da bi omejevanje te pravice na nemško govoreče prebivalce pokrajine predstavljalo diskriminacijo nemško govorečih državljanov ostalih držav članic EU in bi bilo v nasprotju z načelom nediskriminacije.¹²⁴ Prvič v svoji sodni praksi je sodišče priznalo, da zaščita manjšine lahko predstavlja legitimen cilj, ter obenem zaključilo, da razširitev obravnavane pravice na nemško govoreče državljane ostalih držav članic EU tega cilja nikakor ne ogroža – glede na to, da je dvojezično sodstvo v pokrajini že vzpostavljeno. (Palermo 2001: 312)

Drugi 'južnotirolski' primer pred Sodiščem ES je primer *Angonese*. Roman Angonese je bil italijanski državljan, pripadnik nemške jezikovne manjšine na Južnem Tirolskem, ki je študiral v Avstriji. Prijavil se je na razpis za delovno mesto v zasebni banki v Bolzanu/Boznu, pri čemer je bil eden od pogojev za sodelovanje na razpisu potrdilo o dvojezičnosti, ki ga izda za to pristojna pokrajinska komisija.¹²⁵ Angonese omenjenega certifikata ni imel, je pa bil povsem dvojezičen, saj je delal kot prevajalec in je lahko svoje znanje dokazal s številnimi drugimi certifikati. Kljub temu je banka njegovo prošnjo zavrnila, ker ni predložil zahtevanega 'južnotirolskega' potrdila. V pravnem postopku med banko in Angonesejem je italijansko sodišče Sodišče ES zaprosilo za mnenje, ali je banka ravnala v nasprotju z določbami o prostem pretoku delovne sile na območju EU in prepovedjo diskriminacije delavcev na osnovi državljanstva.¹²⁶ Italijanski sodnik je ob tem izpostavil, da imajo tujci pri pridobivanju potrebnega potrdila pogosto težave, zlasti ker sta

¹²² V skladu s 100. členom Statuta o avtonomiji, ki daje nemško govorečim prebivalcem Južne Tirolske pravico, da v odnosih s sodstvom uporabljajo svoj materni jezik.

¹²³ 12., 18. in 49. člen Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti.

¹²⁴ Odločitev Sodišča ES v primeru C-274/96 *Bickel-Franz* [1998] ECR I-7637, sprejeta 24. 11. 1998. Besedilo dostopno na <http://www.curia.eu.int/jurisp/cgi-bin/gettext.pl?lang=en&num=80018875C19960274&doc=T&ouvert=T&seance=ARRET&where=%28%29> (13. 1. 2005), 19. in 31. odstavek.

¹²⁵ Glej poglavje 2.3.1.1.

¹²⁶ Konkretno z 39. členom Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti in Uredbo št. 1612/68 o prostem gibanju delavcev v Skupnosti (*Regulation No. 1612/68 on freedom of movement for workers within the Community*). Svet EU jo je sprejel dne 15. 10. 1968. Objavljena v Uradnem listu EU L 257/475 z dne 19. 10. 1968. Besedilo dostopno na http://europa.eu.int/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=31968R1612&model=guichett (23. 4. 2005). (Palermo 2001: 313)

pisni in ustni preizkus znanja organizirana tako, da je med njima najmanj 30 dni razmika, poleg tega pa je število oseb, ki lahko preizkus v določenem letu sploh opravljajo, omejeno.¹²⁷ (Palermo 2001: 313)

Sodišče je odločilo, da je določena raven jezikovnega znanja legitimna zahteva za pristop do nekaterih delovnih mest in da omenjeno 'južnotirolsko' potrdilo lahko predstavlja enega od kriterijev za ocenjevanje tega znanja, vendar pa je dejstvo, da je zahtevano znanje nemogoče dokazati na kakršenkoli drug način – npr. z enakovrednimi kvalifikacijami pridobljenimi v drugi državi članici EU – vsekakor nesorazmerno glede na cilj, ki naj bi bil s samo zahtevo dosežen. Točno določeno potrdilo, ki ga je mogoče pridobiti le v določeni pokrajini ene od držav članic EU, kot pogoj za dostop do nekega delovnega mesta, predstavlja diskriminacijo na osnovi državljanstva in je v nasprotju z določbami Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti.¹²⁸

Analiza sodne prakse Sodišča ES pri vprašanjih (jezikovnih) manjšin je bistvenega pomena za razumevanje obstoječih razmerij med notranje-državnimi in evropskimi pravili na področju manjšinskega varstva. To, da je sodišče v manj kot dveh letih obravnavalo kar dva 'južnotirolska' primera, dokazuje, da EU vprašanja manjšin ne ignorira. Dejstvo, da EU pri vprašanjih, kot so jezikovne zahteve pri zaposlovanju ali določbe glede rabe jezika v sodnih postopkih, nima izrecne pristojnosti, še ne pomeni, da načela pravnega reda ES na tem področju ne veljajo (Palermo 2001: 315–16). Nasprotno, kjer prihaja do kakršnekoli interakcije s pravom ES, je Sodišče ES ta načela dolžno uveljavljati (*ibid.*). Sodišče določb manjšinskega varstva na Južnem Tirolskem zaenkrat sicer ni izpodbijalo, ampak je ali razširilo njihov obseg veljavnosti (tako da veljajo tudi za državljane EU) ali jih velikodušno interpretiralo (ne le potrdilo o dvojezičnosti izdano v pokrajini kot dokaz zadostnega jezikovnega znanja, ampak priznavanje tudi drugih potrdil) in jih na ta način ocenilo kot skladne s pravom ES. Kljub temu so se v pokrajini razširile ostre razprave in (upravičeni) dvomi, da bi utegnili biti v nasprotju s pravnim redom ES nekateri drugi instrumenti, bistveni za južnotirolsko avtonomijo, kakršna obstaja danes (Palermo in Woelk 2004: 16).

¹²⁷ Medtem se je ta postopek sicer spremenil, tako da je mogoče sedaj pisni in ustni preizkus znanja opraviti na isti dan. Kljub temu je obdobje med prijavo na preizkus in datumom, ko je preizkus dejansko mogoče opravljati, še vedno precej dolgo, praviloma daljše od dveh mesecev. (Palermo 2001: 313)

¹²⁸ Odločitev Sodišča ES v primeru C-281/98 *Angonese* [2000] ECR I-4139, sprejeta 6. 6. 2000. Besedilo dostopno na <http://www.curia.eu.int/jurisp/cgi-bin/gettext.pl?lang=en&num=7999933C19980281&doc=T&ouvert=T&seanc e=ARRET&where=%28%29> (13. 1. 2005), 44. do 46. odstavek.

4. KRIZA SISTEMA STROGEGA ETNIČNEGA LOČEVANJA NA JUŽNEM TIROLSKEM

4.1 »Čim jasneje se ločimo, tem bolje se razumemo.«¹²⁹

Nasproti delitve oblasti, ki je bistvena karakteristika južnotirolske avtonomije, je stalo in še vedno stoji tudi drugo obeležje konsociativizma – stroga etnična delitev južnotirolske civilne družbe (Pallaver 2003: 184; Pelinka 2003: 205). Osnovo skupnega življenja različnih jezikovnih skupnosti na Južnem Tirolskem predstavlja Paket iz leta 1969, katerega namen je bil predvsem ustvariti možnosti, da se nemška in ladinska manjšina po desetletjih družbene izolacije okrepi in nadoknadi zamujeno, obenem pa je v pokrajini utrdil etno-politični vzorec razmišljanja in delovanja (Pallaver 2003: 185). Na Južnem Tirolskem se vse tri jezikovne skupnosti umikajo v svoje lastne družbene rezerve in komunicirajo le po natančno določenih institucionalnih kanalih, posledica česar je očiten razkol družbe na ostro ločene pod-družbe (Pallaver 2001b: 137, 2003: 185).

Na Južnem Tirolskem rojeni poslanec italijanskih Zelenih v Evropskem parlamentu Alexander Langer (1984/1996: 167) je Paket – kot kompromisno rešitev južnotirolskega vprašanja – nekoč primerjal s konkordatom: bistvo Paketa je predstavljal dogovor o medsebojni delitvi interesnih sfer in pristojnosti, o oblikovanju mehanizmov za posredovanje interesov in o vzajemnem nevmešavanju. Kot vsak konkordat predvideva tudi Paket na obeh straneh predvsem zaprtost, enovitost in korporativno podrejanje, ne pa demokracije in individualnih svoboščin (Langer 1984/1996: 168).

Ob popisu prebivalstva leta 2001 je na Južnem Tirolskem živel 462.999 oseb, od tega jih je 24,5 odstotka pripadalo italijanski, 64 odstotkov nemški in štiri odstotke ladinski jezikovni skupnosti, 7,4 odstotka pa jih je bilo uvrščenih v kategorijo 'drugi'.¹³⁰ Sicer je bilo leta 2001 oddanih 419.104 izjav o pripadnosti jezikovni skupnosti in 9.578 izjav o priključitvi k eni od treh jezikovnih skupnosti. Med slednjimi se je 34,3 odstotka priključilo italijanski, 59,3 odstotka nemški in 6,4 odstotka ladinski jezikovni skupnosti. (ASTAT 2004b: 112–13)

Število tujcev s stalnim bivališčem na Južnem Tirolskem je konec leta 2003 znašalo 19.185 oseb, kar je 4,1 odstotka celotnega prebivalstva pokrajine. Pred desetimi leti je ta

¹²⁹ Izjava nekdanjega člana južnotirolske vlade Zelgerja, pristojnega za šolstvo in kulturo nemške in ladinske jezikovne skupnosti. V Baur (2000: 149).

¹³⁰ V to kategorijo spadajo osebe, ki so oddale neveljavne izjave o pripadnosti jezikovni skupnosti, osebe, ki so bile v času popisa prebivalstva odsotne, in tujci s stalnim bivališčem v pokrajini (ASTAT 2004b: 112).

delež znašal le 1,4 odstotka, samo v primerjavi z letom 2002 pa je to število naraslo za 2.214 oseb. Kar 11,1 odstotka vseh otrok, ki so se leta 2003 rodili v pokrajini, je imelo vsaj enega roditelja s tujim državljanstvom. Leta 1994 so ti otroci predstavljali le 4,2 odstotka. Približno dve tretjini tujcev prihajata iz Evrope; med izvornimi državami je na prvem mestu Albanija, sledita ji Nemčija in Maroko (ASTAT 2003a: 1–5). Razlog za vse večje priseljevanje je predvsem povpraševanje po delovni sili, ki je na Južnem Tirolskem – vsaj v določenih panogah, kot sta kmetijstvo in turizem – primanjkuje (Pallaver 2001b: 135).

Dominanten razkol znotraj južnotirolske družbe ostaja etničnost: vse ostale ločnice, kot so npr. pripadnost določenemu družbenemu razredu, politična usmeritev in poklicni interesi, so podrejene etnični polarizaciji. Tako nemška in ladinska kot tudi italijanska jezikovna skupnost so si zgradile lastne organizacijske strukture in družbene podsisteme (Woelk 2002). Stiki med skupnostmi so zelo omejeni: leta 2004 opravljena javnomnenjska raziskava je npr. pokazala, da ima skoraj 70 odstotkov mladih Južnih Tirolcev prijatelje izključno iz lastne jezikovne skupnosti; le dobra četrtina jih ima tudi prijatelje, ki pripadajo drugim jezikovnim skupnostim (ASTAT 2004a: 32). Govorimo lahko torej o obstoju dveh »paralelnih družb«, razlogov za to pa je več (Woelk 2002).

1) Strukturni razlogi: velika večina pripadnikov italijanske jezikovne skupnosti živi v petih največjih mestih na Južnem Tirolskem, zato je mogoče reči, da zanje praviloma velja oznaka mestni, oznaka podeželski pa za pripadnike nemške (in ladinske) jezikovne skupnosti. V skladu s tem so pripadniki italijanske jezikovne skupnosti zaposleni predvsem v industriji in v 'mestnem' storitvenem sektorju, medtem ko se s kmetijstvom in turizmom ukvarjajo skoraj izključno pripadniki nemške in ladinske jezikovne skupnosti. (ASTAT 2003b: 15; Casonato 2004: 346)

2) Jezikovne razlike: tekoče znanje obeh jezikov še ni doseženo, še posebej ne pri starejši generaciji (Kager 1998).

3) Etničnost: oba etnična bloka še vedno sestavlja večina, ki verjame v politiko »prostovoljnega apartheida« in ločen razvoj etničnih skupnosti (Kager 1998). Ideje multikulture in večjezične družbe, v kateri bi bilo etnično ločevanje preseženo, mnogi ne sprejemajo, in se še ni uveljavila kot priznan politični cilj vladajoče elite (Woelk 2002).

Skozi zgodovino sta oba etnična bloka razvila močno solidarnost: dogodki, ki so pustili najgloblje sledi v kolektivnem spominu nemške jezikovne skupnosti, so bili – poleg same priključitve h Kraljevini Italiji – dogodki v času fašističnega režima, za pripadnike italijanske jezikovne skupnosti pa so bili posebej travmatični *de facto* okupacija območja s strani nemške vojske leta 1943 ter ostri etnični spori in celo bombni napadi v 60. letih 20.

stoletja (Baur 2000: 43). Skupnega kolektivnega spomina, v katerem bi bile zasidrane in bi se ohranjale epizode iz skupaj oblikovane zgodovine, (še) ni, ampak si stojita nasproti dva spomina, v katerih prevladujejo nasprotja in delitve (Baur 2000: 303).

Posledice ločenih kolektivnih spominov se med drugim odražajo v sporih glede italijanske toponomastike in uvajanja dvojezičnega pouka v pokrajini. Pri prvem gre za to, da nekateri pripadniki nemške jezikovne skupnosti italijanska krajevna imena še vedno povezujejo s fašističnim režimom, ko so bili nemški toponimi praktično v celoti odstranjeni in zamenjani z umetno skovanimi italijanskimi, ter glasno zahtevajo njihovo odpravo. Italijanska jezikovna skupnost na Južnem Tirolskem tem zahtevam odločno nasprotuje in jih razume kot zanikanje svoje pravice do ozemlja v pokrajini (Baur 2000: 101). Kakšno moč in vpliv na sedanost lahko ima kolektivni spomin, dokazuje tudi neupravičen strah nemške jezikovne skupnosti pred kakršnimikoli 'mešanimi' šolami, ki je – tako Baur (2000: 104) – odraz še vedno živih spominov na travmatično prepoved nemških šol v času fašizma. Te strahove in pomisleke dobro povzema naslednje pismo bralcev, objavljeno 13. 2. 1996 v južnotirolskem dnevniku *Dolomiten* (*ibid.*):

Zakaj smo proti 'imerziji'?¹³¹ Ker se mi, Južni Tirolci, ne pustimo vleči za nos in točno vemo, v katero smer piha veter. Najprej tukaj nekaj predmetov v nemščini, tam nekaj v italijanščini, vsako leto kakšen predmet več in na koncu imamo 'mešano' šolo, ki je ne želimo /.../ Takšna enotna šola, v kateri bi bili spet močnejši Italijani, bi pomenila konec nemške šole, za katero smo se tako dolgo borili.

Ločevanje južnotirolske družbe vzdolž etničnih linij prežema tako vse pomembnejše institucije v pokrajini kot tudi vsakdanje življenje (Pallaver 2003: 186). Politične stranke so praviloma organizirane po posameznih jezikovnih skupnostih in imajo monoetnično volilno bazo. Stranke različnih jezikovnih skupnosti med seboj praktično ne tekmujejo, ampak delujejo v dveh ločenih političnih arenah.¹³² Obstaja ločen šolski in izobraževalni sistem, od otroških vrtcev pa do pedagoške fakultete, na kateri se izobražujejo bodoči južnotirolski učitelji. Ločeni so kulturni resorji, s kulturnimi domovi, društvi in knjižnicami vred, ločena so socialna stanovanja, domovi za ostarele in celo sindikati. Obstajata dve reševalni službi – italijanski Rdeči križ in nemški Beli križ – in dve planinski društvi. Tudi mediji poročajo etnično ločeno, pri čemer obstaja tendenca, da močno privilegirajo lastno jezikovno

¹³¹ Z izrazom 'imerzija' na Južnem Tirolskem označujejo pouk nekaterih ne-jezikovnih predmetov v jeziku, ki sicer ni učni jezik v določeni šoli (primer imerzije bi bil npr. likovni pouk v nemškem jeziku na šoli italijanske jezikovne skupnosti) (Czernilofsky 1998: 145).

¹³² Ladinska jezikovna skupnost ima od začetka 90. let svojo stranko, ki je imela po volitvah leta 1993 in 1998 svojega predstavnika v pokrajinskem zboru, na zadnjih volitvah leta 2003 pa ni dosegla potrebnega odstotka glasov. Ladini so sicer tradicionalno blizu SVP. (Casonato 2004: 348; Südtirol Handbuch 2005: 84–7)

skupnost, poročanje o drugi pa zanemarjajo.¹³³ Zaradi tega je udeležba ene jezikovne skupnosti pri življenju druge zelo omejena, oblikovanje skupne identitete močno ovirano, legitimacija političnega sistema pa poteka na temelju različnih, etnično pogojenih zaznav. (Kager 1998; Woelk 2002; Pallaver 2003: 186–7)

Kot so v svoji raziskavi leta 1998 ugotovili Baur, von Guggenbergova in Larcher,¹³⁴ je logika etnične delitve postala del politične kulture: vzgojiteljica v vrtcu svojega poklica ne opravlja zgolj zaradi otrok, ampak je hkrati v službi svojega naroda, saj posreduje nemški jezik mlajšim generacijam; moško pevsko društvo ne poje le iz veselja, obenem neguje nemške pesmi in s tem nemško kulturo; pohodi planinskega društva niso samo izraz veselja do planinarjenja in ljubezni do narave, ampak poudarjajo tudi zgodovinsko utemeljeno lastništvo nemške etnične skupnosti nad pokrajino. Ali, kot je zapisal Langer (1988/1996: 325): »Skozi etnična očala se na Južnem Tirolskem opazuje praktično vse.«

4.1.1 Zgodba o uspehu Južnotirolske ljudske stranke

Da bi lahko bolje razumeli naravo etničnih odnosov in razmerja moči na Južnem Tirolskem, je potrebnih tudi nekaj besed o SVP, ki od leta 1945 predstavlja nedvomen center politične moči na Južnem Tirolskem, nadzoruje večino pomembnejših položajev v osrednjih institucijah javnega in zasebnega življenja, posredno pa vpliva tudi na večino pomembnih medijev v pokrajini (Pallaver 2004: 5–6).

SVP je bil ustanovljen 8. maja 1945 kot prva politična stranka, ki so jo ustanovili pripadniki nemške jezikovne skupnosti na Južnem Tirolskem. Zaradi tega je imel pred kasnejšimi strankami ne le odločilno prednost pri doseganju politične legitimnosti in podpore med prebivalstvom ampak tudi pri vzpostavljanju organizacijske strukture (Pallaver 2001a: 325). Sprva se je stranka zavzemala za uresničitev pravice nemške manjšine do samoodločbe, kasneje pa predvsem za čim večjo avtonomijo Južne Tirolske v okviru italijanske države. Vse od svoje ustanovitve je bila nadvse uspešna: od leta 1948 je redno dosegala absolutno večino glasov na vseh volitvah v pokrajini, iz njenih vrst je vedno

¹³³ Kot piše Pelinka (2003: 207), se na Južnem Tirolskem še ni oblikoval en skupen medetnični medijski sistem, ki bi odražal celotno južnotirolsko družbo, ampak obstajata dva etnično definirana medijska sistema: »Nemška jezikovna skupnost konzumira zanje narejene medije in italijanska jezikovna skupnost se obnaša podobno.« To je v svoji raziskavi o južnotirolskih tiskanih medijih dokazala Brigitta Willeit, ko je ugotovila, da je nemški dnevnik *Dolomiten* v času pred deželnimi volitvami leta 1998 namenjal očitno več pozornosti kandidatom nemške jezikovne skupnosti, italijanski dnevnik *Alto Adige* pa kandidatom italijanske jezikovne skupnosti (Willeit, Brigitta (1998) *Landtagswahlen 1998 in Südtirol. Die Berichterstattung der Tageszeitungen 'Dolomiten' und 'Alto Adige'*, diplomsko delo. Innsbruck, str. 169. V Pelinka (2003: 207).).

¹³⁴ Baur, Sigfried, Irma von Guggenberg in Dietmar Larcher (1998) *Zwischen Herkunft und Zukunft. Südtirol im Spannungsfeld zwischen ethnischer und postnationaler Gesellschaftsstruktur. Ein Forschungsbericht*. Meran/Merano: Alpha&Beta Verlag. V Pallaver (2001a: 327).

prihajala več kot polovica članov pokrajinske vlade, prav tako tudi vsi predsedniki pokrajine doslej (Pallaver 2004: 5; Südtirol Handbuch 2005: 73–87).¹³⁵

SVP je etnična '*catch-all*' stranka.¹³⁶ V samem programu stranke je zapisano, da zastopa interese nemške in ladinske jezikovne skupnosti, ne pa tudi italijanske.¹³⁷ Ta osrednja etnična ločnica je značilna tudi za celoten strankarski sistem: na Južnem Tirolskem obstajata dve etnično ločeni in zaprti politični areni, kar pomeni, da SVP in ostale stranke nemške jezikovne skupnosti s strankami italijanske jezikovne skupnosti ne tekmujejo (Pallaver 2001a: 320).¹³⁸ Politična identiteta SVP ne temelji na nobeni posebni ideologiji, ampak predvsem na narodnosti oz. na etnični pripadnosti (Pallaver 2001a: 325). Gre za enačenje politične in etnične identitete, domovine – kot sinonima za etnično skupnost – in stranke: »Južnotirolska ljudska stranka je zbirna stranka nemških in ladinskih Južnih Tirolcev vseh družbenih slojev, ki se /.../ opredelijo za svobodo, za narod in za domovino.«¹³⁹ Kdor torej ni lojalen SVP, izda svojo domovino, zato je iz stranke izključen (Pallaver 2004: 11). Pri tem je SVP ves čas uporabljal politiko etnične napetosti ter nasprotje mi in drugi: SVP potrebuje koncept zunanega sovražnika za doseganje notranje kohezije (Pallaver 2001a: 326).

Na Južnem Tirolskem uživa SVP podobo uspešne in daleč najpomembnejše borke za 'južnotirolsko stvar': lasti si večino zaslug tako za sprejetje Paketa kot tudi za kasnejši uspeh nemške jezikovne skupnosti ter pokrajine kot celote (Pallaver 2001a: 338). Ta ugled temelji v veliki meri na monopolu, ki ga ima pri zastopanju interesov nemške in ladinske jezikovne skupnosti – do določene mere pa tudi celotne Južne Tirolske – navzven: nasproti Rimu, Dunaju, v malo manjši meri pa tudi v Evropskem parlamentu (*ibid.*).¹⁴⁰ Pomembno je tudi dejstvo, da velja Južna Tirolska za eno najbogatejših območij ne le v Italiji, ampak v Evropi, in se lahko že več let pohvali s praktično nično stopnjo brezposelnosti, k čemur so

¹³⁵ SVP sicer kljub absolutni večini ne more vladati sam ali v koaliciji s strankami izključno nemške jezikovne skupnosti. Uveljavlja se namreč načelo obvezne delitve oblasti, ki zahteva sodelovanje jezikovnih skupnosti in predstavlja »institucionalno sponko etnično razdeljenemu strankarskemu sistemu« (Pallaver 2001a: 322).

¹³⁶ SVP praviloma voli več kot 80 odstotkov nemško in 60 odstotkov ladinsko govorečih prebivalcev pokrajine (Pallaver 2001a: 321).

¹³⁷ Novi program Južnotirolske ljudske stranke (*Das neue Programm der Südtiroler Volkspartei*), sprejet na kongresu stranke 8. 5. 1993 v Meranu. Besedilo dostopno na <http://www.svpartei.org/de/politik/programm/> (16. 10. 2005), prvi del – Temeljne vrednote in izhodišča naše politike (*Grundwerte und Grundlagen unserer Politik*), drugo poglavje – Južnotirolska ljudska stranka kot zbirna stranka (*Die Südtiroler Volkspartei als Sammelpartei*). V nadaljevanju Novi program SVP.

¹³⁸ Med južnotirolskimi političnimi strankami so Zeleni zaenkrat edina medetnična stranka (Pallaver 2004: 6).

¹³⁹ Novi program SVP, prvi del, drugo poglavje.

¹⁴⁰ V paritetnih komisijah, ki urejajo zadeve med državo in pokrajino, so predstavniki nemško govorečih Južnih Tirolcev praviloma člani SVP, saj ima ta kot vladajoča stranka odločilen vpliv na sestavo komisij. Poleg tega prihaja iz vrst SVP večina predstavnikov pokrajine v spodnjem in zgornjem domu parlamenta v Rimu (po parlamentarnih volitvah leta 2001 vsi trije senatorji in vsi trije poslanci). Tudi v Evropskem parlamentu ima SVP vedno svojega predstavnika. (Pallaver 2004: 5; Südtirol Handbuch 2005: 139–76)

pomembno prispevala izredno velikodušna finančna sredstva, ki jih Italija namenja avtonomni pokrajini.¹⁴¹ V kolektivni zavesti prebivalstva se je uveljavilo prepričanje, da bi erozija enovitosti nemške in ladinske jezikovne skupnosti pomenila erozijo finančnih sredstev s strani države in padec blaginje (Pallaver 2001a: 336). Ni slučajno, da SVP ne svari le pred nevarnostjo zmanjševanja manjšinskih, ampak tudi ekonomskih pravic (*ibid.*).

SVP je bil od samega začetka odločen zagovornik procesa evropske integracije in je v evropskih institucijah videl zaveznika nasproti italijanski državi, sovražnici južnotirolske avtonomije, v zadnjih letih pa evropske integracije ne dojema več kot izključno pozitivne, ampak v njej vse bolj vidi tudi nevarnost (Pallaver 2004: 20).¹⁴² V resoluciji, sprejeti na 50. rednem kongresu stranke leta 2003, je SVP zapisal:

SVP s prepričanjem zastopa stališče, da mora celotna Tirolska predstavljati enega bistvenih temeljev v prihodnji združeni Evropi. /.../ Cilj evropske politike SVP je razvoj demokratične Evrope brez meja, znotraj katere pa je potrebno ohraniti vse posebne pravice, namenjene zaščiti nemške in ladinske etnične skupnosti, ki jih je Južna Tirolska pridobila z mednarodnimi sporazumi (Pariški sporazum, Paket). Zato se SVP zavzema, da se pravice narodnih manjšin uveljavijo in uresničijo tudi na evropski ravni. SVP je pripravljen dejavno sodelovati pri gradnji Evrope, ki pa ni Evropa držav, izenačevanja in centralne birokracije, ampak Evropa regij kot preglednih enot, v kateri se uresničujejo načela subsidiarnosti. Evropa se je temeljito spremenila. Proces evropskega združevanja ponuja Južni Tirolski priložnosti, ki jih velja izkoristiti, toda tudi nevarnosti, ki jih je treba odvrniti.¹⁴³

4.2 Spremenjene potrebe in želje Južnih Tirolcev

Z izgradnjo manjšinske zaščite, krepitvijo nemške in ladinske manjšine ter procesom družbenoekonomske preobrazbe, v okviru katere se je nemška manjšina spremenila iz dominirane v dominantno, sta začela znotraj civilne družbe na Južnem Tirolskem – še posebej na italijanski strani – postopoma naraščati nezadovoljstvo in dvom v obstoječi model strogega etničnega ločevanja (Czernilofsky 1998: 147; Kager 1998; Pallaver 2003: 193). Sami temelji ostre etnične delitve, na kateri sloni celoten družbeni in politični red, postajajo spričo globalizacije, modernizacije in velike mobilnosti vse bolj majavi (Schmidtke 1998: 35; Pallaver 2003: 193).

¹⁴¹ Glej poglavje 2.2.4.

¹⁴² Glej poglavji 5.2.1 in 5.2.2.

¹⁴³ Resolucija Deset točk za močno Južno Tirolsko (*Resolution Zehn Punkte für ein starkes Südtirol*), sprejeta 27. 9. 2003 na kongresu v Neumarktu. Besedilo dostopno na <http://www.svpartei.org/de/politik/themen/197.html> (20. 8. 2005), Politčna vodila in stališča stranke (*Politische Prämisse und Positionierung der Partei*).

Tradicionalna kolektivna identiteta nemško govoreče populacije,¹⁴⁴ brezpogojna obramba svoje jezikovne skupnosti nasproti močnemu sovražniku (Rimu) in boj za samoodločbo, na katerih je temeljila in v veliki meri še vedno temelji politika nemških strank na Južnem Tirolskem, izgublja svojo mobilizacijsko moč (Schmidtke 1998: 35). Z globalizacijo ne prihaja le do vedno večje internacionalizacije, ampak tudi individualizacije, trend poudarjanja lastne identitete pa otežuje uveljavljanje tradicionalnih vezi in vrednot kot pomembnega faktorja v vsakdanjem življenju (Schmidtke 1998: 37). Neposredni stiki in sodelovanje s pripadniki drugih jezikovnih skupnosti so vse pogostejši, število mešanih zakonov narašča, dejanske izkušnje postajajo vse manj združljive z uradno ohranjanim etničnim izključevanjem (Czernilofsky 1998: 147; Kager 1998; Schmidtke 1998: 37). Resnično pomembna politična vprašanja izpodrivajo etnične lojalnosti kot poglavitni faktor politične pripadnosti določeni stranki; če se etnična kolektivna identiteta ne sklada več z drugimi, funkcionalnimi delitvami v moderni družbi in je ne potrjujejo konkretne življenjske izkušnje, se njena mobilizacijska moč nujno zmanjšuje (Schmidtke 1998: 38).

Na italijanski strani medtem narašča občutek ogroženosti in zapostavljenosti, saj se zaradi vrste ukrepov pozitivne diskriminacije v korist nemške skupnosti na ključnih področjih družbenega življenja vse bolj zdi, da je Južna Tirolska območje, kjer ne živi dominirana ampak dominantna manjšina (Schmidtke 1998: 33). Južna Tirolska se sooča s »problemom dvojne manjšine«, kot ga je poimenoval T. J. Pickvance:¹⁴⁵ spričo izgube številnih ugodnosti, neenakomernega ekonomskega razvoja in dominacije nemške in ladinske jezikovne skupnosti tako v političnem kot tudi v družbenem življenju so se pripadniki italijanske jezikovne skupnosti na Južnem Tirolskem vse bolj počutili kot manjšina (Kager 1998).¹⁴⁶ To je med drugim vodilo v vedno večji volilni uspeh neofašističnega *Movimento Sociale – Destra Nazionale* in njegovega naslednika Nacionalnega zavezništva (*Alleanza Nazionale*) (Baur 2000: 189) ter prispevalo k zmanjševanju števila pripadnikov italijanske skupnosti (Kager 1998).¹⁴⁷ Vodja Nacionalnega zavezništva Gianfranco Fini je aprila 1994, kmalu po zmagi desnorsredinske

¹⁴⁴ Na italijanski strani tako močne kolektivne identitete in občutka povezanosti ni bilo nikoli, kar med drugim dokazuje dejstvo, da se ni nikoli razvila prava 'zbirna' italijanska stranka, kot je na nemški strani to bila in je še vedno SVP. Eden od razlogov za to je, da se je večji del pripadnikov italijanske jezikovne skupnosti v pokrajino priselil šele v času fašizma, in sicer iz povsem različnih delov Italije. (Pallaver 2003: 188)

¹⁴⁵ Pickvance, T. J. (1998) Third-Party Mediation in National Minority Disputes. Some Lessons from the South Tyrol Problem. V Christopher R. Mitchell in Keith Webb (ur.) *New Approaches to International Mediation*, 131–46. New York: Greenwood Press, str. 141. V Kager (1998).

¹⁴⁶ Ko je industrijski sektor zašel v globalno krizo, so se pripadniki italijanske jezikovne skupnosti soočili z ekonomskimi težavami; turizem je medtem cvetel, pripadniki nemške in ladinske jezikovne skupnosti pa so, tudi po zaslugi velikodušnih subvencij kmetom s strani EU, doživljali gospodarski razcvet (Kager 1998).

¹⁴⁷ Pripadniki italijanske jezikovne skupnosti so ob popisu prebivalstva leta 1971 predstavljali 33,3 odstotka celotnega prebivalstva pokrajine, leta 2001 pa je ta delež znašal le še 24,5 odstotka (ASTAT 2004b: 112).

koalicije na parlamentarnih volitvah, izjavil (Baur 2000: 190): »Menimo, da je zdaj prišel trenutek, da odpremo drugi člen Paketa in Italijane vrnemo v položaj enakosti z Nemci.«

4.2.1 Upor proti modelu etničnega ločevanja družbe

Upor proti etničnim ločnicam se na Južnem Tirolskem vrši od spodaj, s strani civilne družbe, brez zavestnega usmerjanja s strani elit. Ravno nasprotno, vladajoče elite etnično delitev še vedno razumejo predvsem kot koristno ločevanje področij vpliva in moči, zato prizadevanja za odpravo institucionalnih pregrad v veliki meri zavračajo (Kager 1998; Pallaver 2003: 193). Že od 70. let obstajajo med vladajočimi elitami in institucijami ter 'razsvetljenimi' deli civilne družbe – predvsem intelektualci, umetniki in študenti – vedno hujše napetosti in nesoglasja: ohranjanje *statusa quo* in etnična delitev na eni, odprava institucionalnih pregrad in premik v smeri multikulturalnosti na drugi strani. Prizadevanja za razvoj t. i. proti-javnosti, ki bi zagovarjala multikulturalno družbo in bi večjezično sožitje razumela kot demokratično vrednoto, se tako začenjajo pri posameznikih in skupinah, ki se v okviru različnih socialnih, kulturnih in gospodarskih projektov organizirajo v medetnične ali etnično nevtralne pobude civilne družbe (Pallaver 2001b: 142–3).

Pobude za preseganje jezikovnih ločnic so številne in raznovrstne. Najmanj problematične in najbolj razširjene so tiste na socialnem področju, predvsem različne skupine za pomoč in samopomoč. Podobno velja za področje gospodarstva, kjer pa gre v veliki meri za povezovanje iz povsem pragmatičnih razlogov, tj. za ohranjanje konkurenčnosti. Pri tem velja omeniti južnotirolsko trgovinsko zbornico in različne poklicne zbornice (odvetniško, zdravniško, novinarsko), ki so 'etnično nevtralne' in vključujejo pripadnike vseh jezikovnih skupnosti. Vedno več je tudi pobud, s katerimi se skuša preseči stroga delitev šolskega sistema v pokrajini, kot so t. i. jezikovne počitnice (*Sprachferien/Scambio vacanze*), Počitnice za otroke (*Kinderferien/Estate ragazzi*) in partnerstva med razredi šol različnih jezikovnih skupnosti. Z vidika medetničnega povezovanja sta vsekakor pomembni dvojezični višji šoli za medicinske poklice in turizem, še posebej pa trojezična Svobodna univerza Bolzano/Bozen. Omeniti velja tudi medetnično Južnotirolsko študentsko organizacijo, dvojezični mesečnik *BZ 1999* in kritično revijo *FF* ter edino medetnično stranko Zelenih. Odbor za enake možnosti žensk, ki deluje pri pokrajinski vladi in je pristojen za vse tri jezikovne skupnosti, je znak, da prihaja do – sicer počasnega – medetničnega odpiranja tudi na formalnem političnem področju. (Pallaver 2001b: 144–5)

Gre za pomembno institucionalno odpiranje, ki brez pritiska s strani civilne družbe ne bi bilo mogoče, vendar to še zdaleč ne pomeni, da je logika etnične delitve pozabljena (Pallaver 2001b: 145). Etnično odpiranje namreč zaenkrat zajema predvsem področja, ki po mnenju vladajočega političnega razreda na etnično lojalnost in pripadnost ne vplivajo bistveno, medtem ko ostajajo vsa tista področja, ki veljajo za temeljna pri oblikovanju etnične identitete – še posebej šolski sistem in kultura v najširšem pomenu besede – v veliki meri izključena (Pallaver 2001b: 146).

Sodelovanje med jezikovnimi skupnostmi, ki se na Južnem Tirolskem kot nekakšen oljni madež širi že leta, je doslej zajelo le majhen del civilne družbe, vendar pa javnomnenjske ankete dokazujejo, da podpora medetničnemu sodelovanju vztrajno narašča (Pallaver 2003: 194). Na vprašanje, ali bi morale javne ustanove sprejeti ukrepe za vzpodbujanje integracije med jezikovnimi skupnostmi, ki ga je v okviru javnomnenjske raziskave na Južnem Tirolskem leta 1997 zastavila fundacija *Censis* iz Rima,¹⁴⁸ je več kot 70 odstotkov vseh vprašanih odgovorilo pritrdilno. Pri dodatnem vprašanju, na katerih področjih skupnega življenja bi morale institucije najbolj odločno pospeševati integracijo, je večina vprašanih navedla šolo in politiko – dve področji, na katerih je etnično ločevanje najbolj globoko zasidrano (Pallaver 2001b: 148).¹⁴⁹

4.2.2 Prelom v kontinuiteti političnih elit italijanske jezikovne skupnosti

Z zlomom celotnega italijanskega strankarskega sistema v začetku 90. let (t. i. *tangentopoli*) se je politična situacija na Južnem Tirolskem, vsaj s stališča italijanske jezikovne skupnosti, korenito spremenila (Pallaver 2001a: 345). Do deželnih volitev leta 1993 je bila Krščanska demokracija (DC – *Democrazia Cristiana*) tradicionalna koalicijska partnerka SVP v južnotirolski vladi: koalicija med SVP in DC je bila koalicija dveh katoliških in protikomunističnih strank, ki sta vsaka v svoji jezikovni skupnosti uživali prepričljivo podporo. Od leta 1948 do volitev leta 1993 sta stranki skupaj predstavljali najmanj 70 odstotkov celotnega prebivalstva pokrajine; za DC je redno glasovala vsaj tretjina italijanske jezikovne skupnosti (Pallaver 2003: 189). Če prištejemo volilnim rezultatom DC še glasove, ki so jih prejele ostale italijanske koalicijske partnerke,¹⁵⁰

¹⁴⁸ (1997) *Identita e mobilita dei tre gruppi linguistici in Alto Adige*. Rim: Fondazione Censis. V Pallaver (2001b: 148).

¹⁴⁹ Podoben odnos do integracije je pokazala javnomnenjska raziskava med mladimi, ki jo je leta 2004 izvedel pokrajinski statistični urad ASTAT (2004a: 120–1): 70 odstotkov vprašanih je odgovorilo, da ločeno (glede na jezikovno pripadnost) obiskovanje mest, kjer se mladi srečujejo in družijo, ni upravičeno. Mladi imajo ne glede na jezikovno pripadnost podobne interese, zato je integracija – ali vsaj interes zanjo – vse večja (*ibid.*).

¹⁵⁰ Pri tem gre za stranki *Partito Socialista Italiano* in *Partito Socialista Democratico Italiano*.

ugotovimo, da je bil v pokrajinski vladi do leta 1993 vedno zastopan precejšen del italijanske jezikovne skupnosti (Pallaver 2003: 190).

Tabela 1: Delež italijanskih koalicijskih partnerk med glasovi vseh strank italijanske jezikovne skupnosti na pokrajinskih volitvah 1948–1998:

1948	1952	1956	1960	1964	1968	1973	1978	1983	1988	1993	1998	2003
42,5	39,3	40,4	38,9	47,7	39	55,4	42,5	45,3	48,9	26,6	31,4	27

Vir: Prirejeno po Pallaver (2003: 190) in Südtirol Handbuch (2005: 73–90).

Nasprotno pa od leta 1993 velik del italijanske jezikovne skupnosti v pokrajinski vladi ni zastopan: Nacionalno zavezništvo, ki med pripadniki italijanske jezikovne skupnosti že dolgo časa uživa največjo podporo, je po oceni SVP antisistemsko in premalo kritično do fašizma, zato so mu vrata v pokrajinsko vlado zaprta; podobno velja za vedno uspešnejše medetnične Zelene, za katere je na zadnjih volitvah glasovalo približno osem odstotkov vseh volivcev in so tako tretja najmočnejša stranka v pokrajini (Pallaver 2003: 190).¹⁵¹ Tako objektivno kot tudi v subjektivnem dojemanju številnih Italijanov predstavlja to pomemben odmik od modela konsociativne demokracije, v skladu s katerim bi morale v procesu odločanja sodelovati vse jezikovne skupnosti (*ibid.*).

Spremembe v politični kulturi konsociativnega modela so tudi povzročile, da prihaja vse pogostejše do kršitev načela soglasja jezikovnih skupnosti, ko gre za pomembnejša vprašanja avtonomije: zaradi svoje prevlade v pokrajinskem zboru SVP – proti volji večine italijanske jezikovne skupnosti – sprejema tudi odločitve, ki zadevajo izključno to skupnost (Pallaver 2003: 191).¹⁵² Pripadniki italijanske skupnosti se počutijo izključeni iz procesa odločanja in zapostavljeni, zato narašča nezadovoljstvo, s tem pa tudi politično-etnične napetosti v pokrajini; vse glasnejši so pozivi k oblikovanju 'italijanske zbirne stranke', ki bi se bila sposobna postaviti po robu SVP (Pallaver 2003: 192).

4.2.3 Problem ločenih šol

Obstoj ločenih šol se v javnosti že dolgo časa kritizira kot neke vrste apartheid, ki onemogoča integracijo jezikovnih skupnosti, in vse več je pozivov za oblikovanje skupnih dvojezičnih šol (Alcock 2001: 17). Te pozive vladajoča elita nemške jezikovne skupnosti

¹⁵¹ Do volitev leta 1998 se je Nacionalno zavezništvo imenovalo *Movimento Sociale Italiano* in že na volitvah leta 1988 in 1993 je zanj glasovalo največ pripadnikov italijanske jezikovne skupnosti – tako kot tudi po spremembi imena na volitvah leta 1998 in 2003 (Pallaver 2003: 190).

¹⁵² Takšen primer so zahteve številnih pripadnikov italijanske jezikovne skupnosti, da se na njihovih šolah uvede dvojezični pouk, ki jih SVP zaenkrat odločno zavrača (Pallaver 2003: 191).

zaenkrat odločno zavrača in vztraja, da je jezik ključen element njihove identitete in obstoja, zato je šolanje v maternem jeziku zanje bistvenega pomena in se mu ne morejo odreči; pouk v dveh jezikih bi po mnenju nemške politične elite zgolj oviral in zapletal učenje obeh jezikov, jih 'okužil' in vodil v asimilacijo (*ibid.*).¹⁵³ Kot je dejal predsednik pokrajine Luis Durnwalder: »Tisti, ki si za svoje otroke želijo dvojezičnega pouka, jih lahko vpišejo eno leto v italijansko šolo in naslednje leto v nemško. Vse, kar pospešuje znanje drugega jezika, je v redu, toda temeljno načelo pouka v maternem jeziku je treba spoštovati.«¹⁵⁴

Predvsem na italijanski strani je prisotno mnenje, da je obstoječi sistem preveč rigiden ter da bi lahko 'mešane' šole občutno pospešile in olajšale učenje dveh temeljnih jezikov in tako povečale medetnično razumevanje (Alcock 2001: 17; Eichinger 2002: 141; Rainer 2002: 97). Italijanska jezikovna skupnost pomanjkljivo znanje nemščine vse bolj doživlja kot obremenitev, ki jo je potrebno odpraviti (Czernilofsky 1998: 144). Sprememba v odnosu do nemškega jezika je posledica tako vsesplošne uveljavitve tega jezika v pokrajini, zaradi česar postaja življenje tistih, ki ga ne znajo, vedno težje, kot tudi zahtev trga delovne sile; pri slednjem ne gre le za obvezno dvojezičnost kot pogoj za dostop do številnih delovnih mest na Južnem Tirolskem, ampak tudi za širše spremembe v Evropi in svetu, ob katerih postaja znanje jezikov vse bolj dragoceno in že kar nujno potrebno (*ibid.*).

Odstopanje od načela ločevanja jezikovnih skupnosti je sicer šele 'v povojih', vendarle pa je sprememba miselnosti na italijanski strani očitna: število učnih ur nemškega jezika narašča, pouk nemščine se začne vedno bolj zgodaj, ponekod že v otroških vrtcih in malih šolah, poskusi s t. i. imerzijo naraščajo, prihaja do organizirane izmenjave šolarjev različnih jezikovnih skupnosti, velik poudarek je namenjen dobremu jezikovnemu znanju učiteljev, narašča ponudba na področju dodatnega izobraževanja odraslih in prostovoljnega popoldanskega izobraževanja za otroke ipd. (Czernilofsky 1998: 145; Siviero 2003: 214–15)

Pripadniki nemške jezikovne skupnosti se na spremembe na italijanski strani odzivajo različno: pri tem ne gre toliko za odkrito negativne odzive na vedno večjo odprtost nasprotne strani, ampak bolj za še vedno prisoten strah pred 'infiltracijo' (Czernilofsky 1998: 146). Uradna politika nemške jezikovne skupnosti se na kakršnoli predloge, povezane z imerzijo ali celo dvojezičnimi šolami, zaenkrat odziva negativno, vendarle pa se tudi na nemški strani postopoma uveljavlja bolj odprt odnos do učenja drugega jezika in pripadniki

¹⁵³ Glej npr. Dokument temeljnih načel o vprašanju jezika v nemških šolah in vrtcih (*Grundsatzpapier zur Sprachenfrage in deutschen Schulen und Kindergärten*), glavni odbor SVP ga je sprejel 17. 1. 2005. Besedilo dostopno na <http://www.svpartei.org/de/politik/themen/362.html> (13. 5. 2005).

¹⁵⁴ V časopisu *Alto Adige* dne 12. 9. 2000. V Siviero (2003: 214).

nemške jezikovne skupnosti vse pogostejše zahtevajo uvedbo novih učnih metod in oblik pouka (Siviero 2003: 215).¹⁵⁵

Pripadniki nemške jezikovne skupnosti so bili glede znanja drugega jezika dolgo časa v ugodnejšem položaju, saj je bila italijanščina kot uradni državni jezik tudi na Južnem Tirolskem preprosto 'vseprisotna' – knjige, množični mediji, javna uprava, policija – in so jo preprosto morali znati, pa tudi priložnosti za učenje so imeli več kot dovolj. V zadnjih dvajsetih letih pa je mogoče tudi pri nemški jezikovni skupnosti opaziti poslabšanje znanja italijanščine,¹⁵⁶ kar je predvsem posledica uspešnega izvajanja Statuta o avtonomiji, tj. uveljavitve nemščine kot enakovrednega jezika, izgradnje dvojezične pokrajinske uprave ipd. Dobro znanje drugega jezika postaja tudi za pripadnike nemške jezikovne skupnosti vse manj samo po sebi umevno. (Baur 2000: 78)¹⁵⁷

Uvedba dvojezičnih nemško-italijanskih šol bi nedvomno predstavljala rešitev, ki bi bila v skladu z izzivi današnje družbe, v kateri sta večjezičnost in multikulturalizem vse pomembnejša (Siviero 2002: 224–5). Prebivalce pokrajine bi takšne šole opremile z znanjem, ki bi bolje ustrezalo zahtevam sodobnega evropskega oz. globalnega trga dela, poleg tega pa bi omogočile preseganje etničnih ločnic v pokrajini (*ibid.*). Za preseganje obstoječih prepadov v južnotirolski družbi je nujno ustvariti pogoje, ki bodo omogočili boljšo komunikacijo in sodelovanje med jezikovnimi skupnostmi; potrebno je odkriti vrednost dvojezičnosti in medkulturne izmenjave, ki omogočata dostop do miselnega sveta in načina življenja druge jezikovne skupnosti (Baur 2000: 326–7).

¹⁵⁵ SVP v Dokumentu temeljnih načel o vprašanju jezika v nemških šolah in vrtcih (drugo poglavje – Dejansko stanje (*Ist-Zustand*), četrta točka – Italijanščina v prvem razredu (*Italienisch in der ersten Klasse*)) med drugim piše, da se je uvedba pouka italijanščine v prve razrede osnovnih šol nemške jezikovne skupnosti izkazala kot uspešna. Zaradi pravno sporne osnove je bila sicer deležna določenih kritik (ni v skladu z 19. členom Statuta o avtonomiji, ki določa, da se pouk drugega jezika – nemškega oz. italijanskega – začne v drugem ali tretjem razredu osnovne šole), vendar so jo starši učencev sprejeli z nepričakovanim odobravanjem.

¹⁵⁶ Medtem ko je leta 1986 izpit iz dvojezičnosti uspešno opravilo še 50,4 odstotka vseh kandidatov nemške jezikovne skupnosti, je ta delež do leta 1991 padel na vsega 40,8 odstotka (Baur 2000: 78).

¹⁵⁷ Glej tudi Dokument temeljnih načel o vprašanju jezika v nemških šolah in vrtcih, drugo poglavje, tretja točka – Pomanjkljivo znanje drugega jezika italijanščine (*Mangelhafte Kenntnisse der Zweitsprache Italienisch*).

5. JUŽNOTIROLSKI MODEL V LUČI SPREMEMB IN IZZIVOV NA RAVNI ITALIJANSKE DRŽAVE IN EVROPSKE UNIJE

V četrtem poglavju sem predstavila model strogega etničnega ločevanja, ki prežema vse vidike življenja na Južnem Tirolskem, in analizirala družbeno-kulturne spremembe, do katerih prihaja na ravni pokrajine in zaradi katerih so zahteve po medetničnem povezovanju in odpravi obstoječega modela ločevanja vse glasnejše. V petem poglavju prehajam na 'višjo raven' in analiziram spremembe, do katerih ne prihaja znotraj južnotirolske avtonomije, ampak na ravni italijanske države in EU. Prvi del poglavja govori o procesu decentralizacije v Italiji ter izzivih in možnostih, ki jih ta proces prinaša Južni Tirolski, v drugem delu poglavja pa predstavim težave, s katerimi se pokrajina sooča zaradi intenzivnega povezovanja, oblikovanja naddržavnega političnega okvira in 'brisanja meja' v Evropi.

5.1 Južna Tirolska in proces decentralizacije v Italiji

Po drugi svetovni vojni se je ustavodajna skupščina v Italiji odločila za regionalno avtonomijo in decentralizacijo države in to tudi zapisala v novi ustavi, sprejeti leta 1947. Zaradi političnih nesoglasij je bilo sprva oblikovanih le pet dežel s posebnim statutom, 15 navadnih dežel je bilo dejansko oblikovanih šele leta 1970 (Vršaj 2004: 115). Posebne dežele so imele svoje temeljne zakone, statute, ki so bili s strani države potrjeni kot ustavni zakoni, dobile so široko zakonodajno in upravno avtonomijo, o svojih lokalnih predpisih pa so se lahko pogajale neposredno z vlado, brez posredovanja parlamenta v Rimu. Pristojnosti teh dežel in do določene mere tudi njihova upravna ureditev so se od dežele do dežele razlikovale. Navadne dežele so imele le omejene zakonodajne pristojnosti na specifičnih področjih, posebej opredeljenih v ustavi, ter zelo podobno, če ne celo povsem enako upravno strukturo (Palermo 2004: 109).

Glede razdelitve pristojnosti med državo in deželami se je ustavodajna skupščina odločila za dualistični pristop: uvedla je delitev pristojnosti po posameznih področjih, v skladu z načelom nevmešavanja države v področja, ki so v pristojnosti dežel, in obratno.¹⁵⁸ Omenjena razdelitev je bila zapisana v ustavi, rezidualna pristojnost je pripadla državi. Poleg tega se je ustavodajna skupščina odločila državnemu zakonodajalcu zaupati nalogo usmerjanja in nadzora nad delom posameznih dežel – v smislu sprejemanja splošnih načel in smernic (na ravni navadnih zakonov), ki jim morajo dežele slediti. Deželna zakonodaja je

¹⁵⁸ Ta interpretacija je sicer v nasprotju z doktrino o hierarhiji pravnih virov v unitarni državi, po kateri zakonodaja, sprejeta na ravni države, prevlada nad ostalimi zakoni, sprejetimi na nižjih ravneh vladanja (Bartole 1998: 176).

bila tako dejansko podrejena državi tudi na področjih, ki naj bi bila v izključni pristojnosti dežel. Obstoječa razdelitev pristojnosti se je izkazala kot nejasna in je predvsem dopuščala dovolj prostora za neupravičene posege države v zadeve dežel. (Bartole 1998: 176–7)

V ustavi zasidrana regionalna ureditev države je že od vsega začetka kazala številne pomanjkljivosti (Palermo 2004: 110): medtem ko so si uspele posebne dežele (in avtonomni pokrajini) z osrednjo vlado zase izpogajati bolj ali manj ugoden položaj in široke pristojnosti, so se navadne dežele že takoj po nastanku soočile z velikimi problemi – predvsem zaradi pomanjkanja politične kulture in izkušenj, kot pomanjkljiva pa se je izkazala tudi v ustavi opredeljena delitev oblasti med Rimom in deželami. Vse to je vodilo v globok razkol med ustavnimi določbami in realnostjo ter še povečalo asimetričnost italijanskega regionalizma; v 90. letih je postala reforma ustavnih določil o regionalnem sistemu neizbežna (*ibid.*).¹⁵⁹

5.1.1 Italijanski regionalizem na poti proti federalizmu

Ker soglasja glede celovite reforme ni bilo mogoče doseči, se je Italija odločila za več posameznih sprememb ustave: najprej je ustavni zakon št. 1/1999 z dne 22. 11. 1999 na novo uredil obliko vladanja v navadnih deželah in med drugim uvedel neposredne volitve predsednikov dežel, z ustavnim zakonom 2/2001 so bila podobna načela razširjena tudi na avtonomne dežele, na koncu pa je bilo z ustavnim zakonom 3/2001 (t. i. zakonom o federalizmu) spremenjeno celotno peto poglavje italijanske ustave, ki ureja odnose med državo in nižjimi ravni vladanja (Palermo 2004: 111).

Spremenjena ustava med drugim uveljavlja splošno zakonodajno pristojnost dežel: država si je pridržala pristojnosti na področjih, kot so zunanja politika, obramba in javna varnost, monetarna politika in finančni trgi ter pravosodje, vsa ostala področja pa so v izključni pristojnosti dežel (117. člen). Država je torej izgubila rezidualno pristojnost, ki ji je dovoljevala pogoste posege na področja, ki so bila v pristojnosti dežel. Dežele lahko po novem ob soglasju države sklepajo mednarodne sporazume, sodelujejo pri odločitvah v procesu oblikovanja pravnega reda ES ter skrbijo za izvajanje in uresničevanje mednarodnopravnih sporazumov in pravnih aktov ES (117. člen) (Vršaj 2004: 116). Dobile so tudi pravico, da same urejajo svoj volilni sistem, posebno pomemben korak v smeri federalizma pa predstavlja pravica, da samostojno sprejemajo svoje statute in v njih same

¹⁵⁹ Zaradi več neuspešnih poskusov spremembe ustave je Italija leta 1997 najprej sprejela štiri navadne zakone, katerih sprejetje ni zahtevalo kvalificirane večine: t. i. Bassaninijevi zakoni (po Francu Bassaniniju, tedanjem ministru za javne službe v italijanski vladi, ki je bil predlagatelj zakonov) so bistveno spremenili odnos med državo in deželami (Palermo 2003: 119). Rim se je tako izognil nekaterim političnim, ustvaril pa nove pravne probleme: 'revolucija' na ravni navadnih zakonov je nujno potrebovala ustavno kritje (Palermo 2004: 110).

določijo obliko vladanja (123. člen) (Palermo 2004: 111).¹⁶⁰ Po opisani ustavni reformi je italijanski regionalizem postal tako podoben federalizmu, da je med njima skorajda nemogoče potegniti mejo, čeprav se tudi v spremenjeni ustavi beseda 'federalizem' ne pojavlja;¹⁶¹ gre za prehodni in odprt sistem, ki ga bo potrebno določati korak za korakom, začevši s sprejetjem novih statutow posameznih italijanskih dežel (*ibid.*).

5.1.2 Spremenjena vloga Rima in dinamična avtonomija

Sprejetje ustavnega zakona 2/2001 (gre za reformo posebnih statutow dežel in avtonomnih pokrajin) je za drugi Statut o avtonomiji dežele Tridentinsko-Gornje Poadižje/Južna Tirolska pomenilo najpomembnejšo reformo doslej, ki je pogosto opisana tudi kot tretji Statut o avtonomiji (Bonell in Winkler 2002: 23).

1) Dežela Tridentinsko-Gornje Poadižje/Južna Tirolska je izgubila svojo povezovalno funkcijo in s tem svojo zadnjo primerjalno prednost v odnosu do pokrajin: pokrajini Bolzano/Bozen in Trentino sestavljata deželo in sta njeni nosilki, ne obratno. To pomeni, da obstoj avtonomnih pokrajin ni več vezan na obstoj dežele in da lahko pokrajini vse bistvene vidike svojega političnega življenja urejata sami, neodvisno ena od druge.¹⁶² (Autonome Provinz Bozen – Südtirol NDa)

2) Pravica Ladinov do predstavnštva v pokrajinskem zboru in deželnem svetu je bila močno okrepljena (*ibid.*)

3) Nov postopek za revizijo Statuta o avtonomiji (103. člen Statuta o avtonomiji): pravica predlaganja zakonov, ki pomenijo spremembo Statuta, ni več le v rokah vlade in parlamenta v Rimu ampak tudi deželnega sveta oz. obeh pokrajinskih zborov. Poleg tega morajo biti predlogi s strani države po novem posredovani v presojo obema pokrajinskima zboroma, katerih stališče sicer ni pravno zavezujoče, a ima ogromno politično težo.¹⁶³ Ta sprememba predstavlja dodatno jamstvo južnotirolski avtonomiji, saj je omejila možnost posegov s strani države in okrepila vlogo pokrajinskega zbora. (Palermo 2003: 132–3)

¹⁶⁰ V skladu z ustavnim zakonom 1/1999 za sprejetje statutow soglasje parlamenta ni več potrebno, ampak so dežele pri tem omejene le z italijansko ustavo in pravom ES. Rimu tako ostaja le pravica, da v 30 dneh po objavi statuta pred ustavnim sodiščem sproži vprašanje glede njegove ustavnosti. (Palermo 2004: 111)

¹⁶¹ Ena od stvari, ki Italijo loči od 'tipične' federalne države, je oblika senata, tj. zgornjega doma parlamenta, ki kljub številnim predlogom in zahtevam še ni bil preoblikovan v nekakšen 'odbor dežel' (Bartole 1998: 186).

¹⁶² V skladu s tem se člani pokrajinskih zborov Južne Tirolske in Trentina po reformi leta 2001 izbirajo na posebnih volitvah in nato avtomatično postanejo člani deželnega sveta. Pred tem so namreč potekale volitve deželnega sveta, pri katerih je bila dežela razdeljena na dve volilni okrožji – avtonomni pokrajini Bolzano/Bozen in Trentino. V volilnem okrožju Bolzano/Bozen izvoljeni člani deželnega sveta so nato avtomatično postali člani južnotirolskega pokrajinskega zbora, na območju pokrajine Trentino izvoljeni člani deželnega sveta pa člani pokrajinskega zbora Trentina. (Bonell in Winkler 2002: 26)

¹⁶³ Za samo spremembo Statuta je seveda še vedno potrebno sprejetje ustavnega zakona, ki pa ne potrebuje več potrditve na vsedržavnem referendumu (Palermo 2003: 132–3).

Tudi ustavni zakon 3/2001 (gre za spremembe italijanske ustave) je prinesel Južni Tirolski nekatere pomembne novosti. Velikega simboličnega pomena je bilo predvsem to, da je v italijansko ustavo prvič vnesel ime Južna Tirolska (*Südtirol*),¹⁶⁴ omenim pa naj še dve drugi spremembi. (Autonome Provinz Bozen – Südtirol NDa)

1) Pred tem so lahko vsi pokrajinski zakoni začeli veljati šele potem, ko jih je potrdila vlada v Rimu, z reformo ustave pa je bila ta pristojnost države odpravljena: država lahko po novem le še izpodbija že veljavne pokrajinske zakone pred ustavnim sodiščem. Tudi sicer so se omejitve pri sprejemanju pokrajinskih zakonov občutno zmanjšale, saj Južna Tirolska na področjih, ki so v njeni izključni zakonodajni pristojnosti, ni več omejena s temeljnimi načeli gospodarskih in socialnih reform, ampak le še z ustavo, pravnim redom ES in mednarodnimi obveznostmi Italije. (*ibid.*)

2) Pristojnosti pokrajine so se razširile in zajemajo vsa področja, ki so v skladu z novim 117. členom ustave v pristojnosti dežel z navadnimi statuti (*ibid.*).¹⁶⁵

Nedvomno je, da prihaja na ravni italijanske države do pomembnih premikov v smislu postopnega prenosa pristojnosti iz centra na nižje ravni samouprave, s čimer Rim vse bolj izgublja vlogo sovražnika in ne predstavlja več glavne grožnje južnotirolski avtonomiji (Palermo 2004: 112). Tako regionalni sistem kot tudi določbe manjšinskega varstva v Italiji so se v zadnjih desetletjih bistveno spremenili, kar pa ni zgolj posledica endogene dinamike v državi sami ampak tudi razvoja v Evropi in po svetu (Palermo 2004: 121).¹⁶⁶

V proces na ravni italijanske države, ki ga Palermo (2004: 112) označuje kot »devolucijski asimetrični federalizem v nastajanju«, je potrebno umestiti tudi širjenje južnotirolske avtonomije. Faze uresničevanja Paketa, v kateri je bil poudarek predvsem na ohranjanju prevzetih pristojnosti in zagotavljanju nespremenljivosti Statuta, je konec; pričela se je nova faza dinamične avtonomije, tj. razširitve pristojnosti avtonomne pokrajine čez okvire, predvidene v drugem Statutu o avtonomiji (Palermo 2003: 134). V zadnjih letih je Južna Tirolska dobila nekatera pomembna nova pooblastila, ki so povečala zaupanje in

¹⁶⁴ V 116. členu italijanske ustave po novem piše, da pokrajini Bolzano/Bozen in Trentino sestavljata deželo Tridentinsko-Gornje Poadižje/Južna Tirolska.

¹⁶⁵ V skladu s prehodno določbo, zapisano v desetem členu zakona 3/2001, so vsa tista določila ustavnega zakona, ki so pomenila razširitev avtonomije Južne Tirolske, začela veljati nemudoma, tudi brez ustrezne spremembe samega Statuta o avtonomiji. Vendarle pa bi bilo za boljše zavarovanje na ta način pridobljenih novih pravic potrebno spremeniti oz. posodobiti sam Statut: ta namreč še vedno predvideva splošno pristojnost države in določa, da mora pokrajinski zbor vsak osnutek zakona, ki je v postopku sprejemanja, prek vladnega komisarja v pokrajini posredovati v pregled vladi v Rimu. (Palermo 2003: 128)

¹⁶⁶ Kot piše Devetak (1999: 319), sodobna demokratična država postopoma izgublja svojo klasično pojmovano suverenost: po eni strani prenaša država v procesu mednarodne integracije del svoje suverenosti na naddržavne organe, po drugi strani pa številne pristojnosti, ki jih je prej opravljala izključno država, prevzemajo različne institucije civilne družbe, nevladne organizacije, organi lokalne samouprave, regije, manjšine ipd.

občutek varnosti južnotirolske populacije (Rainer 2002: 91).¹⁶⁷ Situacija na Južnem Tirolskem se je bistveno spremenila in zahteva novo usmeritev in spremembo perspektive: delovanje avtonomije je treba začeti ocenjevati glede na njeno učinkovitost pri zadovoljevanju interesov celotnega prebivalstva, ne pa s prvenstveno defenzivnega zornega kota nasproti Rimu (Palermo in Woelk 2004: 16). Lokalna samouprava kot instrument manjšinskega varstva se mora razviti v funkcionalno avtonomijo, v upravljanju katere bodo enakopravno sodelovali vsi prebivalci pokrajine in katere cilj bo predvsem doseganje čim večje učinkovitosti in uspešnosti (Palermo 1999: 309).

5.2 Evropska razsežnost južnotirolskega vprašanja

5.2.1 Bruselj kot nevarnost regionalni avtonomiji

Oblikovanje evropskega naddržavnega političnega okvira je omogočilo preseganje politično-ozemeljskih delitev v Evropi: poudarjanje suverenosti nad določenim ozemljem je danes zastarelo, v ospredje stopa dinamika, ki povezuje množstvo mrež, ki prečkajo meje posameznih držav članic EU (Bullain 1998: 355). Evropsko povezovanje ima pomemben vpliv na avtonomne regije: Unija je namreč pristojna in dejavna tudi na področjih, ki so sicer v pristojnosti avtonomij,¹⁶⁸ poleg tega pa pravni red ES prevlada nad ostalimi zakoni, je neposredno veljaven in v nekaterih primerih tudi neposredno izvršljiv (Bullain 1998: 345). Da bi obstale, se morajo poddržavne politične avtonomije nujno prilagoditi novemu političnemu naddržavnemu okviru (Bullain 1998: 355).

Unija je priznala in podprla širitev regionalizma v Evropi: regionalna politika, Odbor regij, možnost regionalnih ministrov, da sodelujejo na zasedanjih Sveta EU,¹⁶⁹ so vse relativno nove inovacije, ki so – ne da bi presegle okvire obstoječega institucionalnega ravnotežja v EU – omogočile močnejšo udeležbo regij v institucionalnem sistemu EU (Palermo in Santini 2004: 18). Vendar pa EU obstoja poddržavne politične avtonomije zaenkrat ne priznava in v skladu s tem ne ločuje med centralističnimi in 'sestavljenimi' državami (Bullain 1998: 347).¹⁷⁰ Z vidika evropske integracije predstavljajo poddržavne

¹⁶⁷ Rainer (2002: 91) tu izpostavlja predvsem omejitve nadzora države nad zadevami pokrajine, razširitev upravne jurisdikcije, nove možnosti v energetskega sektorja, nove pristojnosti na področju EU in šolstva ter ustanovitve Svobodne univerze Bolzano/Bozen.

¹⁶⁸ Pristojnosti avtonomij, gledano na splošno, segajo na področja, kot so kmetijstvo, javna dela, promet, zdravstvo, zaposlovanje in socialno varstvo, kultura, mediji, trgovina in industrija, izobraževanje, socialne politike, varstvo okolja, urbanistično načrtovanje, energija, gospodarska politika itd. (Bullain 1998: 345).

¹⁶⁹ 160., 263. do 265. in 203. člen Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti.

¹⁷⁰ Glej poglavje 1.2.

avtonomne oblasti še vedno zgolj administrativno raven (Bullain 1998: 355).¹⁷¹ Evropska komisija sama poudarja, da »način, na katerega EU trenutno deluje, ne omogoča ustrezne interakcije v okviru partnerstva med različnimi ravnmi vladanja; partnerstva, v katerem nacionalne vlade svoje regije in mesta popolnoma vključijo v oblikovanje politik EU.«¹⁷² Struktura EU ne upošteva vertikalne delitve pristojnosti in odgovornosti znotraj posameznih držav članic, proces sprejemanja odločitev v EU pa označuje t. i. pluralistični deficit v smislu nezadostne soudeležbe regij (Toniatti in dr. 2002: 4–6).¹⁷³

Zaradi pomanjkanja zadostno formaliziranih institucij in postopkov nastaja vedno bolj obsežen in zapleten sveženj kanalov, ki regijam omogočajo vsaj omejeno sodelovanje pri odločanju v okviru EU (Palermo in Santini 2004: 21). Med alternativne kanale spadajo predvsem prizadevanja regij za oblikovanje formaliziranih in učinkovitih postopkov sodelovanja v okviru posameznih držav. Ta rešitev je lahko do določene mere učinkovita in je v skladu s tradicionalno brezbriznostjo EU glede notranje strukture držav članic, vendar pa ni zadostna (Palermo in Santini 2004: 22): prizadevanja regij se morajo usmeriti tudi k dejanski spremembi obstoječe institucionalne strukture EU.¹⁷⁴

Kar se tiče soudeležbe Južne Tirolske pri sprejemanju odločitev v Bruslju, imajo v Italiji posebne dežele in avtonomni pokrajini od leta 1994 pravico poslati svoje predstavnike na stalno predstavništvo Italije pri EU (Bullain 1998: 351). Poleg tega imajo dežele in avtonomni pokrajini od leta 1996 pravico odpreti svoje urade v Bruslju, od leta 2003 lahko sodelujejo pri delu Sveta EU ter v različnih odborih in delovnih skupinah Sveta EU in Evropske komisije, italijanska vlada pa je dolžna vložiti pritožbo (zoper predpise ali ukrepe

¹⁷¹ Regionalna politika EU temelji predvsem na t. i. standardni klasifikaciji teritorialnih enot (NUTS – *Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques*) (Pallaver 2000: 245).

¹⁷² Bela knjiga: Evropska uprava (*White Paper: European Governance*), COM (2001) 428 z dne 25. 7. 2001. Besedilo dostopno na http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2001/com2001_048en01.pdf (3. 5. 2005), str. 12.

¹⁷³ Odbor regij niti po svoji sestavi niti po pristojnostih ne predstavlja resnične institucionalizacije avtonomnih enot. Odbor ni bil oblikovan z namenom institucionaliziranega predstavnštva regionalnih političnih oblasti, ampak kot povezava naddržavne administracije z administracijami na poddržavni ravni (Bullain 1998: 347). Odbor regij je namenjen zastopanju regionalnih in lokalnih teles na ravni EU, vendar pa ne razlikuje med državami, ki imajo avtonomne politične enote regionalnega značaja, in državami, ki takih enot nimajo (*ibid.*). Poleg tega ima Odbor regij zgolj posvetovalno funkcijo in še to le glede omejenega števila zadev (Vršaj 2004: 107). Pogodba o Ustavi za Evropo statusa Odbora regij ne spreminja (Odbor ostaja eno od posvetovalnih teles EU) (European Union NDa).

¹⁷⁴ Toniatti in dr. (2002: 10–11) npr. poudarjajo, da so po sprejetju ustavnega zakona 3/2001 v izključno pristojnost italijanskih dežel prešla številna nova področja – tudi takšna, pri urejanju katerih so pravila in uredbe EU odločilnega pomena. Da bi lahko dežele na novo pridobljene pristojnosti dejansko uresničevale, je po njihovem mnenju nujna sprememba ustave: na področjih, kjer si država in dežele delijo pristojnosti, bi morala država svoja stališča glede dejavnosti EU sprejemati le s soglasjem dežel oz. avtonomnih pokrajin, na področjih, ki so v izključni pristojnosti dežel, pa bi morale imeti dežele in avtonomni pokrajini pravico, da vzdružujejo z institucijami EU samostojne odnose, brez posredovanja države (*ibid.*). Treba bi bilo tudi okrepiti in natančneje določiti vlogo Odbora regij in evropskih regionalnih združenj, uvesti tristranske pogodbe med Evropsko komisijo, državami članicami in posameznimi regijami, s katerimi bi decentralizirali izvrševanje pravnega reda ES ipd. (Toniatti in dr. 2002: 8–9).

EU) pred Sodiščem ES, če to zahteva absolutna večina italijanskih dežel (vključno z avtonomnima pokrajinama) (Committee of Regions ND).

Možnosti sodelovanja v procesu evropske integracije obstajajo tudi na ravni države, kjer ima Južna Tirolska pravico, da v zadevah, ki so v njeni pristojnosti, sodeluje pri sprejemanju odločitev glede oblikovanja pravnega reda ES (117. člen ustave). Na področjih, ki so v pristojnosti dežel oz. avtonomnih pokrajin, se mora torej država pri oblikovanju svojih stališč glede dejavnosti EU z njimi obvezno posvetovati. Poleg tega je Južna Tirolska pristojna, da na območju pokrajine in na področjih, ki so v njeni pristojnosti, sama uresničuje pravni red ES. Obseg področij, na katerih je dejavna Unija, se hitro širi in med njimi je vedno več takih, ki so za Južno Tirolsko še posebej pomembna: možnost Južne Tirolske, da pravo ES samostojno prenese v notranjo zakonodajo, je izrednega pomena, saj omogoča, da sta prenos in uresničevanje veljavnih norm Unije čim bližje in čim bolj prilagojena južnotirolski realnosti. (Autonome Provinz Bozen – Südtirol NDb)

5.2.2 Bruselj kot nevarnost posebnemu varstvu manjšin

V 90. letih je intenzivna evropska integracija predstavljala ugoden okvir za reševanje južnotirolskega vprašanja in je olajšala rešitev konflikta med Italijo in Avstrijo, vendar pa je integracijski proces medtem dosegel takšno intenzivnost, da lahko ogrozi južnotirolsko avtonomijo in jo naredi anahronistično (Gehler 2003: 26). Če je Evropa manjšinam nekoč predstavljala svetlo upanje, postaja EU s podrejanjem vedno novih področij pravnemu redu ES, krčenjem izključne suverenosti držav ter vztrajanjem na štirih temeljnih svoboščinah¹⁷⁵ in formalni enakosti vseh državljanov Unije za nekatere manjšine resen problem (*ibid.*).

Manjšine se, zgodovinsko gledano, definirajo predvsem v odnosu do držav, v katerih živijo, ukrepi manjšinskega varstva, ki so sprejeti na ravni posameznih držav, pa ne veljajo avtomatično tudi v odnosu do EU (Woelk 2003: 156). Zaščita manjšin pogosto predstavlja odstop od načela formalne enakosti, zato številni nacionalni predpisi na tem področju niso v skladu z evropskimi načeli, katerih namen je zagotoviti enake pogoje za vse državljane Unije in preprečiti kakršnokoli diskriminacijo pri uresničevanju njihovih temeljnih svoboščin (Palermo 2001: 316). Ali drugače: manjšinsko varstvo vključuje pozitivno diskriminacijo, ki temelji na načelu dejanske enakosti, in lahko pomeni kršitev načela nediskriminacije (*ibid.*).

¹⁷⁵ Štiri svoboščine – prost pretok oseb, blaga, storitev in kapitala – so zasidrane v Pogodbi o ustanovitvi Evropske skupnosti. Te svoboščine po eni strani odražajo gospodarsko integracijo, po drugi strani pa tej integraciji služijo, razkrivajo egalitarno tendenco in dajejo prednost pospeševanju mobilnosti v evropskem prostoru. (Woelk 2003: 155)

Potrebno bo poiskati novo ravnotežje med državno zakonodajo na področju manjšinskega varstva in načeli EU (Palermo 2001: 318): to bo morda pomenilo slabše pravno varstvo posameznih manjšin, bo pa odprlo nove možnosti za oblikovanje modernega, enotnega 'manjšinskega' evropskega prava. Ob tem se mora spremeniti tudi sama Unija: samo sebe mora 'opremiti' z razvitejšimi pravnimi instrumenti, kot je npr. bolj točna uveljavitev načela enakosti (*ibid.*). EU zaenkrat ne more odločati, kako daleč lahko segajo posebni ukrepi manjšinskega varstva in kako legitimen je lahko cilj zaščite manjšin, saj je manjšinsko varstvo še vedno izven njene pristojnosti, to pa pomeni, da standardi EU na tem področju preprosto ne obstajajo (Palermo 2001: 316). Če želijo države članice Unije dejansko zaščititi svoje posebne 'manjšinske zakonodaje', morajo – paradoksalno – na EU prenesti vsaj del pristojnosti na tem področju, s čimer bodo Sodišču ES omogočile, da pri svojih odločitvah upošteva tudi zaščito manjšin kot vrednoto EU (Palermo 2001: 317).¹⁷⁶

Države v Evropi 21. stoletja morajo poiskati nove načine reševanja vprašanja manjšin in nacionalnega vprašanja nasploh, piše Devetak (1999: 320). Proces vsestranskega povezovanja znotraj EU že močno načenja tradicionalno pojmovanje meje kot ločnice med ljudstvi z nasprotujočimi si sistemi političnih, kulturnih, etničnih, verskih, jezikovnih in drugih vrednot, ki jih je potrebno 'zaščititi' z represivnim aparatom nacionalne države (*ibid.*). Na novem območju 'schengenske Evrope' vlada načelo socialne in ekonomske mobilnosti in se utrjuje zasnova 'evropskega državljanstva'; v takšnih okoliščinah postaja »vprašanje, ali se bodo Južni Tirolci priključili Avstriji, prebivalci Ålandskih otokov Švedski, Danci iz južnega Schleswiga Danski«, politično čedalje manj pomembno (Devetak 1999: 322). Pri manjših in bolj ogroženih manjšinah bo sicer tudi v prihodnje potrebna tradicionalna zaščita (kombinacija načela nediskriminacije in posebnih manjšinskih pravic), toda na splošno se zdi, da manjšinsko varstvo kot tako ne zadostuje več in da obstaja trend v smeri multikulture družbe (Palermo 2004: 122). »Gre za razvoj od koncepta ene nacije, ki priznava jezikovno raznolikost, proti multikulturni in multinacionalni družbi z manj strukturnimi manjšinami in več različnimi skupnostmi, ki zahtevajo in uresničujejo svojo pravico do različnosti – pravico, ki se lahko razlikuje glede na območje in raven vladanja« (*ibid.*). Kot piše Toniatti, manjšine same po sebi ne obstajajo, ampak postanejo relevantne šele v odnosu do ostalih, dominantnih skupin.¹⁷⁷ V zadnjih štirih stoletjih je izključni kriterij za določanje obstoja manjšin predstavljala nacionalna država, ki pa funkcijo tradicionalno

¹⁷⁶ Glej tudi Toniatti in dr. (2002: 12–13).

¹⁷⁷ Toniatti, Roberto (1995) Minorities and Protected Minorities. Constitutional Models Compared. V Tiziano Bonazzi in Michael Dunne (ur.) *Citizenship and Rights in Multicultural Societies*, 195–219. Keele: University Press, str. 205. V Palermo (2004: 123).

edine referenčne točke postopoma izgublja: koncept manjšine postaja bolj variabilen, odvisen od posameznih ravni vladanja – manjšina kot skupnost, ki je pri sprejemanju odločitev na določeni ravni vladanja v posebej neugodnem položaju (Palermo 2004: 123).

S tem pa ni združljiv južnotirolski model manjšinskega varstva, ki ga – kot piše Baur (2000: 143–4) – zaznamujejo segregacija, umikanje v lastno etnično skupnost, vztrajanje pri eni (nemški) zbirni stranki ter izgradnja lastne 'trdnjave' znotraj EU z ohranjanjem vse bolj zastarelega sistema sorazmerne etnične zastopanosti, določbe o najmanj štiriletnem stalnem prebivališču kot pogoju za uresničevanje aktivne volilne pravice, izjave o pripadnosti določeni jezikovni skupnosti, ločenih šol ipd.

5.2.3 Čezmejno sodelovanje ali zapuščina preteklosti?

Pojem čezmejno sodelovanje zajema dejavnosti, ki jih v meddržavnem kontekstu mednarodnega prava spodbujajo, vodijo in udeležujejo lokalne skupnosti sosednjih držav, ki uživajo določeno stopnjo avtonomije in jih označuje geografski faktor – obmejna lega oz. bližina državne meje. Gre torej za lokalno sodelovanje čez državno mejo in ne mednarodno sodelovanje nasploh.¹⁷⁸

5.2.3.1 Od Evropske regije Tirolske do funkcionalnega sodelovanja

Evropska regija Tirolska (*Europaregion Tirol*) je pojem, katerega vsebino so politični akterji v zadnjih treh desetletjih evropske integracije vedno znova spreminjali in prilagajali novim ciljem in spremenjenim razmeram v svetu, Evropi in Italiji, proces vsebinske transformacije pa še vedno traja (Pallaver 2000: 245). Leta 1977 je bila na Južnem Tirolskem ustanovljena organizacija *Europa-Union-Tirol*, ki je prevzela ideje tedanjih etno-federalistov¹⁷⁹ in je leta 1985 prvič predstavila projekt Evropske regije Tirolske: jedro modela je predstavljala samoodločba pokrajine in ponovna združitev po prvi svetovni vojni razdeljene Tirolske (Pallaver 2000: 248–9).

S procesom intenzivne evropske integracije in prenosom dela suverenosti nacionalnih držav na organe ES/EU je prišlo v Evropi do zamiranja odcepitvenih gibanj, regionalizem pa je dobival povsem novo razsežnost in novo kvaliteto: regije so se vse bolj

¹⁷⁸ Toniatti, Roberto (1997) La bozza di Statuto della Regione europea. V Peter Pernthaler in Sergio Ortino (ur.) *Europaregion Tirol: Rechtliche Voraussetzungen und Schranken der Institutionalisierung/Euregio Tirol: Le basi giuridiche ed i limiti della sua istituzionalizzazione*, 17–38. Trento: Regione Autonoma Trentino-Alto Adige. V Casonato (2004: 363).

¹⁷⁹ Etnofederalisti (npr. francoski teoretik Guy Héraud) so v 70. letih zahtevali 'Evropo narodov', sestavljeno iz etnično homogenih in avtonomnih teritorialnih enot. Izhajali so iz ideje etnično-kulturne homogenosti prebivalstva, ki presega vse ostale socialne, kulturne, politične in gospodarske delitve. (Pallaver 2000: 247–8)

uveljavljale kot tretja raven v institucionalni strukturi EU (Pallaver 2000: 250–1). Konec 80. in v začetku 90. let so se na Južnem Tirolskem uveljavili predstavniki t. i. novega regionalizma (Evropa regij), ki pa so težili k istemu političnemu cilju kot predstavniki t. i. starega regionalizma (etno-federalisti), tj. k ponovni združitvi Južne Tirolske z avstrijsko zvezno deželo Tirolsko, razhajali so se le pri vprašanju strategije za dosego tega cilja (Pallaver 2000: 251). Medtem ko stari regionalizem združitve Tirolske ni videl v kontekstu evropskega povezovanja, ampak kot način 'osvoboditve naroda', in je nasprotoval vključitvi Trentina v Evropsko regijo Tirolsko, je novi regionalizem predlagal nekakšno »mehko ponovno združitev« Tirolske z oblikovanjem visoko institucionalizirane čezmejne evroregije, imenovane *Euregio Tirol*, v katero bi bil (da bi zavrnil pomisleke, da gre za nekakšno etno-nacionalno konstrukcijo) vključen tudi Trentino (Pallaver 2000: 254).¹⁸⁰ Vprašanjem mirnega sožitja različnih jezikovnih skupnosti in sodelovanja, ki bi presegalo etnične ločnice, ne stari ne novi regionalisti niso posvečali posebne pozornosti. (Pallaver 2000: 255)¹⁸¹

Potem ko je projekt *Euregio Tirol* leta 1996 propadel,¹⁸² so prizorišče postopoma prevzeli t. i. pragmatiki in temeljno vodilo čezmejnega sodelovanja je postajal t. i. *bottom-up* pristop: pragmatično in funkcionalno (neinstitucionalizirano) sodelovanje na različnih področjih, ki je bilo tudi v skladu z željami civilne družbe (Palermo in Woelk 2003: 389).

Leta 1998 so pokrajinski zbor Južne Tirolske ter vladi Trentina in avstrijske Tirolske sprejeli Sporazum o čezmejnem sodelovanju v okviru evropske regije med avtonomno pokrajino Bozen – Južna Tirolska, avtonomno pokrajino Trentino in deželo Tirolsko.¹⁸³ Sodelovanje v okviru nove, bolj pragmatične evroregije sega na različna področja, kot so gospodarstvo, promet in telekomunikacije, kultura, izobraževanje, okolje, turizem in

¹⁸⁰ Čezmejni organizmi imenovani evroregije predstavljajo institucionalizacijo spontanih in neformalnih aktivnosti čezmejnega sodelovanja in so zadnji člen v evoluciji čezmejnega sodelovanja. Kot piše Gabbe, gre za formalne strukture, ki jih oblikujejo občine ali regije z namenom čezmejnega sodelovanja, ob udeležbi ekonomskih in socialnih partnerjev. (Gabbe, Jens (1995) *European Models of Inter-Regional and Cross-Border Cooperation in the European Union*. Gronau: LACE, str. 3. V Palermo in Woelk (2004: 4).)

¹⁸¹ Več o t. i. starem in novem regionalizmu na Južnem Tirolskem v Pallaver (2000).

¹⁸² Projekt oblikovanja visoko institucionalizirane evroregije, ki bi imela status javnopravne osebe in bi bila po svoji institucionalni strukturi podobna mednarodnim organizacijam, je tako na politični in strokovni ravni kot tudi v javnosti vzbudil ostre razprave, v Rimu in na Dunaju pa odločno nasprotovanje in ustavnopravne pomisleke. Italijansko notranje ministrstvo ga je celo ocenilo kot subverzivnega in prevratniškega. Poleg strahu pred skritim revizionističnim ciljem ponovne združitve Tirolske so bili prisotni tudi pomisleki, da bi utegnili nova evroregionalna raven vladanja občutno skaliti obstoječe etnično ravnotežje na Južnem Tirolskem, saj bi nemškogovoreče prebivalstvo na tej ravni številčno očitno prevladalo. (Palermo in Woelk 2003: 388)

¹⁸³ Sporazum o čezmejnem sodelovanju v okviru evropske regije med avtonomno pokrajino Bozen – Južna Tirolska, avtonomno pokrajino Trentino in deželo Tirolsko (*Vereinbarung über die grenzüberschreitende Zusammenarbeit im Rahmen einer Europaregion zwischen der Autonomen Provinz Bozen – Südtirol, der Autonomen Provinz Trient und dem Land Tirol*), podpisan 19. 5. 1998 v mestu Merano/Meran. Besedilo dostopno na http://www.europaregion.info/files/GrenzuebZusArbeit_de.pdf (25. 8. 2005).

sociala; eden njenih najpomembnejših ciljev je zagotovitev trajnostnega razvoja, ki bo upošteval občutljivo naravno ravnotežje in ekonomske potrebe alpske regije (Europaregion Tirol – Südtirol/Alto Adige – Trentino ND).¹⁸⁴ Poleg tega v okviru različnih pobud EU na Južnem Tirolskem že vrsto let potekajo številni inovativno in čezmejno zasnovani projekti: pri tem velja omeniti predvsem pobudo *Interreg* oz. *Interreg III*, s katero Evropska komisija pospešuje čezmejno in medregionalno sodelovanje.¹⁸⁵ Ta pobuda je na Južnem Tirolskem, kjer ima sodelovanje med regijami že relativno dolgo tradicijo, naletela na dobro pripravljena in plodna tla. Južna Tirolska je bila namreč ena od ustanovnih članov delovne skupnosti na območju osrednjih Alp ARGE ALP leta 1972. (Autonome Provinz Bozen – Südtirol NDb)

Celotna politična situacija se je medtem razvijala v smeri, ugodni za čezmejno sodelovanje: pozitivni signali so prihajali tako s strani italijanske in avstrijske vlade kot tudi Evropske komisije (Palermo in Woelk 2003: 390). Pomembno politično sporočilo obeh vlad je bil npr. podpis Dodatnega protokola k Evropski okvirni konvenciji o čezmejnem sodelovanju iz leta 1995,¹⁸⁶ ki teritorialnim entitetam dovoljuje oblikovanje teles za čezmejno sodelovanje, ki imajo status javnopravne osebe in torej lahko sprejemajo pravno zavezujoče odločitve (peti člen Protokola). Oblikovanje skupnih organov za uresničevanje čezmejnega sodelovanja podpira tudi Evropska komisija: v svojem sporočilu državam članicam EU glede izvajanja programov v okviru pobude *Interreg III* je kritizirala ločeno vodenje programov ter priporočala uveljavitev močnega čezmejnega sodelovanja, kakršno poteka v okviru evroregij, in oblikovanje združenih struktur za pripravo in izvajanje programov.¹⁸⁷ Za Tirolsko, Južno Tirolsko in Trentino se tako odpira možnost oblikovanja

¹⁸⁴ Evroregija ni javnopravna institucija, zato sklepi, sprejeti na skupnih zasedanjih pokrajinskih zborov Južne Tirolske in Trentina ter deželnega sveta Tirolske niso pravno zavezujoči, ampak gre le za usmerjevalne akte, za katere se vsaka stran na politični ravni zaveže, da jih bo uresničevala (Casonato 2004: 364).

¹⁸⁵ Trenutno obstajajo v EU štirje strukturni skladi, preko katerih lahko EU regijam nudi finančno pomoč za reševanje njihovih strukturnih in socialnih problemov; mednje spada Evropski sklad za regionalni razvoj (ESRR), v okviru katerega se že več let izvaja program *Interreg*. (European Union NDb)

¹⁸⁶ Dodatni protokol k Evropski okvirni konvenciji o čezmejnem sodelovanju med teritorialnimi skupnostmi ali oblastmi (*Additional Protocol to the European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities*), ETS No. 159. Odbor SE ga je sprejel 9. 11. 1995 v Strasbourgu, v veljavi od 1. 12. 1998. Italija ga je podpisala 5. 12. 2000, a ga do decembra 2005 še ni ratificirala. Besedilo dostopno na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/159.htm> (23. 2. 2005). Evropska okvirna konvencija o čezmejnem sodelovanju med teritorialnimi skupnostmi ali oblastmi (*European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities*), ETS No. 106. Sprejeta v Madridu 21. 5. 1980, v veljavi od 22. 12. 1981, Italija jo je ratificirala 19. 11. 1984. Besedilo dostopno na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/106.htm> (23. 2. 2005).

¹⁸⁷ Sporočilo Komisije za države članice z dne 2. septembra 2004 o določitvi smernic pobude Skupnosti o vseevropskem sodelovanju, namenjenem spodbujanju skladnega in uravnoveženega razvoja evropskega ozemlja, *Interreg III*, objavljeno v Uradnem listu EU C 226/2 z dne 10. 9. 2004. Besedilo dostopno na http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/inter2004/226_sl.pdf (23. 2. 2005), peti in osmi člen.

nekakšnega jedra funkcionalne evroregije, utemeljenega na združenih strukturah za izdelavo in skupno vodenje izvajanja projektov *Interreg*, v prihodnje pa bo morda na osnovi dodatnega protokola h konvenciji iz Madrida mogoča tudi ustanovitev čezmejnega organizma, ki bo kot javnopravna oseba pristojen sprejemati pravno zavezujoče odločitve (Palermo in Woelk 2003: 392).

Čezmejno sodelovanje, tudi v bolj institucionalizirani obliki evroregij, ne predstavlja nove ravni vladanja, ampak v skladu s funkcionalnim kriterijem le tesneje medsebojno poveže že obstoječe entitete, neodvisno od ideološke pripadnosti ali etnične homogenosti, in omogoča preoblikovanje periferij v nova medkulturna stična območja. Čezmejno sodelovanje ni politika, ampak je instrument, ki omogoča učinkovitejše reševanje problemov na različnih področjih. Sprejetje čezmejnih povezav mora biti odvisno predvsem od dejanskih koristi, ki jih prinašajo prebivalstvu: glavni kriterij ocenjevanja mora biti učinkovitost. Takšno sodelovanje je tudi v skladu s splošnim trendom v smeri bolj funkcionalno usmerjenih oblik vladanja: razdeljevanje pristojnosti in funkcij vzdolž ideoloških ali etničnih linij se je izkazalo kot pomanjkljivo in se umika sistemu razdeljevanja pristojnosti, katerega cilj je maksimalna učinkovitost. To ne pojasnjuje le pojavov, kakršen je regionalizem, ampak tudi naddržavne oblike sodelovanja, kot je EU.¹⁸⁸ (Palermo in Woelk 2004: 24)

5.2.3.2 'Zrelost' avtonomnega sistema kot pogoj za čezmejno sodelovanje

Med osnovnimi pogoji za uspešno čezmejno sodelovanje ni le fizična bližina regij ampak predvsem vzajemno zaupanje med partnerji na obeh straneh meje: še posebej pomembna je široka podpora med prebivalstvom, saj je mogoče le tako premagati številne pravne, institucionalne, politične, administrativne, ekonomske, socialne in kulturne težave, ki jih ustvarja meja sama po sebi, ter med partnerji vzpostaviti skupno vizijo (Palermo in Woelk 2004: 23). Poleg tega so samo stabilni in 'zreli' avtonomni sistemi sposobni in pripravljeni sodelovati ne le s sosednjimi regijami, ampak predvsem z osrednjimi državnimi oblastmi, kar je bistven pogoj za čezmejno sodelovanje (Palermo in Woelk 2004: 25). Brez določene stopnje 'institucionalne zrelosti', medsebojnega zaupanja, izmenjave informacij in sodelovanja med državo in poddržavnimi enotami uspešno čezmejno sodelovanje ni

¹⁸⁸ Drugačnega mnenja je npr. Luvera, ki izpostavlja ideološko ozadje čezmejnega sodelovanja na območjih, zaznamovanih z etničnimi konflikti, kot je npr. Južna Tirolska. Še posebej nevarne so po njegovi oceni evroregije, za katerimi naj bi se pogosto skrivala vizija Evrope, utemeljene na etnično homogenih regijah. (Luvera, Bruno (1996) *Oltra il Confine. Euregio e conflitto etnico: tra regionalismo europeo e nuovi nazionalismi in Trentino – Alto Adige*. Bologna: Il Mulino. V Palermo in Woelk (2004: 24).)

mogoče, saj je vprašanje mej še vedno precej občutljivo: države, ki se bojijo, da določene odcepitvene težnje ogrožajo njihovo suverenost, skoraj zagotovo ne bodo podpirale čezmejnega sodelovanja in ustvarjanja povezav, ki presegajo državne meje (*ibid.*).

Ob tem se odpirajo nove možnosti za razvoj južnotirolske avtonomije. Ali se lahko široka samouprava, ki je bila v osnovi namenjena zaščiti manjšin, v relativno stabilni pokonfliktni situaciji razvije v smeri bolj funkcionalne regionalne avtonomije, ki v okviru sodelovanja s podobnimi teritorialnimi enotami presega državne meje, ali pa bodo tudi v prihodnje prevladali instrumenti etničnega ločevanja in 'kompenzacije' krivic iz preteklosti, ki so zaznamovali obdobje uresničevanja Statuta? (Palermo in Woelk 2003: 393)

Sodelovanje v alpskem prostoru je tako iz geografskih kot tudi gospodarskih in zgodovinsko-kulturnih razlogov še posebej potrebno in smiselno, vendar pa zaradi 'brazgotin zgodovine' pogosto ni bilo pozitivno ovrednoteno: v različnih razvojnih fazah je bilo prav to sodelovanje nazoren odraz napetosti med strahom pred oblikovanjem etnično homogene Tirolske na eni ter željo po povečanju učinkovitosti s pomočjo čezmejnega sodelovanja na drugi strani (Palermo in Woelk 2003: 393; Casonato 2004: 364). Tako težave pri odpiranju skupnega urada z avstrijsko Tirolsko v Bruslju¹⁸⁹ kot tudi pri vzpostavljanju evroregije, še posebej neuspešni poskusi oblikovanja visoko institucionalizirane *Euregio Tirol*, so dober odraz težav, ki v pokonfliktni situaciji spremljajo čezmejno sodelovanje. Izkušnje Južne Tirolske dokazujejo, kako pomemben je funkcionalen – kot nasprotje ideološkemu – pristop k čezmejnemu sodelovanju (Baur 2000: 365). Čezmejno sodelovanje je lahko zares uspešno le na tistih območjih, kjer so mu oblasti – tako državne kot regionalne – naklonjene in ga podpirajo. Italijanska stran pa se krepitvi takšnega sodelovanja na svoji severni meji – predvsem zaradi izkušenj iz preteklosti in še vedno obstoječih delitev v južnotirolski družbi – do določene mere upira, saj se boji, da bo to vladajoči eliti nemške jezikovne manjšine prineslo nezaželen politični kapital in s tem okrepilo odcepitvene in avtonomistične težnje (Perkmann 2003: 165; Casonato 2004: 364).

¹⁸⁹ Več o tem v Palermo in Woelk (2003: 390–1).

6. ZAKLJUČEK

Statut o avtonomiji kot pravna osnova življenja na Južnem Tirolskem je pokrajino pred več kot 30 leti opremil s široko avtonomijo, zagotovil nadvse učinkovito varstvo jezikovnih manjšin, politični sistem znotraj avtonomne enote pa utemeljil na modelu konsociativne demokracije. Na Južnem Tirolskem mu je uspelo vzpostaviti t. i. negativni mir, odpraviti strukturno zapostavljenost in diskriminacijo nemške manjšine ter ji omogočiti poln kulturni in gospodarski razvoj. Obenem pa je institucionaliziral etnično polarizacijo in segregacijo družbe ter preprečil doseganje resničnega sožitja in pozitivnega miru.

Iz drugega poglavja diplomske naloge je razvidno, da varstvo nemške jezikovne manjšine na Južnem Tirolskem več kot zadovoljuje mednarodne standarde na tem področju, s čimer se je strinjal tudi Svetovalni odbor, ki Odboru ministrov SE pomaga pri ocenjevanju, kako države pogodbenice na svojem ozemlju uresničujejo določbe Okvirne konvencije. Še posebej je Svetovalni odbor izpostavil široke pravice in ugodnosti, ki jih nemška manjšina uživa na področju izobraževanja, medijev, uporabe manjšinskega jezika v odnosih z upravnimi organi in enakopravne udeležbe na vseh področjih javnega življenja (pri zagotavljanju enakopravne udeležbe v javnem življenju je po mnenju Odbora pomembno vlogo odigral sistem sorazmerne etnične zastopanosti). Za to gre zahvala – tudi po oceni Svetovalnega odbora – predvsem široki avtonomiji, ki jo v okviru italijanske države uživa Južna Tirolska. Avtonomna pokrajina že desetletja razpolaga s širokimi pristojnostmi in velikodušno finančno podporo s strani države ter lahko dejansko sama oz. s pomočjo pokrajinskih organov oblasti ureja bistvene vidike življenja v pokrajini, še posebej na področju varstva manjšin.

Svetovalni odbor je v svojem poročilu o izpolnjevanju določb Okvirne konvencije v Italiji že nakazal tudi določene pomanjkljivosti sistema manjšinskega varstva na Južnem Tirolskem, o katerih pišem več v tretjem poglavju naloge. Gre za formalnopravne pomisleke, povezane predvsem s sistemom sorazmerne etnične zastopanosti in izjavo o jezikovni pripadnosti, pa tudi nekaterimi drugimi določbami Statuta in kasnejšimi izvedbenimi določili glede zaposlovanja v javnem sektorju v pokrajini. Temeljni problem predstavlja omejevanje individualnih – političnih in socialnih – pravic ter osebne svobode na račun kolektivnih pravic treh jezikovnih skupnosti, ki postaja tako s pravnega kot tudi 'življenjskega' vidika vedno bolj problematično. Odstopanje od načela enakosti ter poudarjanje posebnih pravic manjšin – vključno s pozitivno diskriminacijo – je bilo morda upravičljivo neposredno po konfliktu in do določene mere do leta 1992 (ko je Italija uradno

– to je potrdil tudi SVP kot predstavnik nemške manjšine – izpolnila vse obveznosti, ki so izhajale iz Paketa), danes pa je neprimerno in nepotrebno. Razlog za to je dejstvo, da nemška jezikovna skupnost na Južnem Tirolskem nikakor ni več diskriminirana, zatirana ali v kakorkoli slabšem položaju od italijanske skupnosti, pozabiti pa tudi ne smemo, da v pokrajini hitro narašča ne le število mešanih družin ampak tudi tujih priseljencev, ki ne pripadajo nobeni od treh v Statutu priznanih jezikovnih skupnosti. Ravnotežje med načelom enakosti ter posebnim manjšinskim varstvom mora biti dinamično in se prilagajati spremenjenim okoliščinam po načelu sorazmernosti, tj. razmerju med ciljem in sredstvom za doseg tega cilja: v situaciji, v kateri obstoj in razvoj manjšine nista (več) ogrožena, ti ukrepi ponavadi niso primerni in lahko imajo celo negativne posledice, kot je npr. kršitev temeljnih pravic ostalih prebivalcev avtonomije.

Ko govorimo o formalnopravnih pomanjkljivostih južnotirolskega manjšinskega varstva, je zaradi članstva Italije v EU bistvenega pomena tudi pravni red ES. V pravnem redu ES zaenkrat ni določbe, ki bi jo bilo mogoče primerjati s četrtem členom Statuta o avtonomiji, v katerem je varstvo manjšin uvrščeno med nacionalne interese. V primarni zakonodaji ES ni določb, ki bi izrecno govorile o zaščiti manjšin, in v primeru konkretnega konflikta med državno zakonodajo in pravnim redom ES mora Unija upoštevati predvsem načelo enakosti (nediskriminacija na osnovi državljanstva) in mobilnosti (štiri temeljne svoboščine) v evropskem prostoru. Kljub temu pa EU glede vprašanja manjšin ni povsem slepa, ampak jo zavezuje priznavanje in ohranjanje kulturne raznolikosti¹⁹⁰ ter posebna prepoved diskriminacije na osnovi etničnega porekla.¹⁹¹

Uresničevanje določil Paketa je trajalo več kot dvajset let, zaznamovala pa ga ni vizija sožitja, ampak predvsem administrativna izgradnja avtonomije, zaščita nemške (in ladinske) jezikovne manjšine ter pogajanja za maksimalen prenos pristojnosti z države na pokrajino. Tako Paket kot tudi na njem utemeljeni Statut o avtonomiji sta bila razumljena kot instrument etnične 'rekonkviste' – v smislu omejevanja vpliva italijansko govoreče elite in etničnega ločevanja oz. zapiranja. Previdnost glede integracije jezikovnih skupnosti, ki se jasno odraža v pravilih glede ločenih šol, sorazmerne etnične zastopanosti, enojezičnih sodnih postopkov ipd., naj bi – tako vsaj običajno trdijo predstavniki vladajočih (še posebej nemških) elit v pokrajini – služila predvsem preprečevanju konfliktov in obrambi tradicionalnih posebnosti posameznih skupnosti.

¹⁹⁰ V 151. členu Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti zapisana dolžnost skupnosti, da spoštuje in pospešuje ne le raznolikost večinskih kultur držav članic, ampak tudi manjšinskih, regionalnih kultur.

¹⁹¹ 13. člen Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti in Direktiva 2000/43/EC.

Takšen način manjšinskega varstva je bil v precej zaprtem alpskem okolju v preteklosti sicer učinkovit, vendar pa se s časom pojavlja vedno več težav pri izvajanju tovrstne zaščite manjšin, porajajo pa se tudi dvomi glede same 'filozofije', ki stoji za njo. Mnenju, da strogo ločevanje različnih segmentov v družbi in preprečevanje oz. omejevanje stikov med njimi prispeva k zmanjševanju napetosti in konfliktov in je torej pravi 'recept' za ohranjanje miru v pluralnih družbah, je vsekakor mogoče oporekati. V 70. letih – ko so bili spomini na travmatične izkušnje druge svetovne vojne in na bombne napade v 60. letih še 'sveži', posledice dolgoletne diskriminacije nemške in ladinske jezikovne skupnosti pa prisotne na vsakem koraku – je bilo tovrstno zapiranje na Južnem Tirolskem morda potrebno in koristno, danes pa je čas za korak naprej v smeri t. i. pozitivnega miru. To v svojem drugem poročilu ugotavlja tudi Svetovalni odbor in pristojne oblasti poziva k pospeševanju medetničnega dialoga, strpnosti in razumevanja v pokrajini.

Poleg več kot zadovoljive ravni manjšinskega varstva je bila na lokalni ravni dosežena tudi visoka raven samouprave, ki se še vedno razvija in jo pogosto navajajo kot model decentralizacije in celo federalizacije italijanske države, evropska integracija pa je bistveno spremenila mejo na Brennerju in prinaša Južni Tirolski po eni strani številne nove priložnosti, po drugi strani pa tudi nove nevarnosti in izzive. V tem povsem spremenjenem kontekstu je začel 'popoln' južnotirolski model kazati vse več pomanjkljivosti. Pri tem gre predvsem za erozijo sistema etničnega ločevanja s strani južnotirolske civilne družbe in izključenost velikega dela (italijansko govorečega) prebivalstva iz procesa odločanja ter omejitve, ki prihajajo na dan ob soočanju južnotirolske avtonomije s politično-upravnimi in družbeno-kulturnimi izzivi evropske integracije. V realnosti, ki se tako hitro in globoko spreminja, se bodo morale spremeniti tudi politične in pravne strukture južnotirolske avtonomije in se prilagoditi novi situaciji ter zadovoljiti potrebe prebivalstva pokrajine. Takšno spremembo bi npr. predstavljala uvedba dvojezičnega pouka, ki bi bila v skladu s potrebami in zahtevami današnjega časa in bi predstavljala korak v smeri multikulture Južne Tirolske, o kateri danes (še) ne moremo govoriti.

Znotraj civilne družbe sicer že več let narašča nezadovoljstvo z obstoječim modelom in vse več je pobud za spremembo družbe v smeri multikulturalnosti. Vladajoče elite posameznih jezikovnih skupnosti si etničnih ločnic in napetosti dejansko ne želijo odpraviti, saj bi s tem ogrozile obstoj samega modela konsociativine demokracije, s tem pa tudi lastne pozicije moči. Tako so bili družbeni akterji svoje pobude za preseganje etničnih zidov prisiljeni zasnovati predvsem na individualni ravni: v veliki meri gre za pobude, ki naj bi omogočale, da se pripadniki različnih jezikovnih skupnosti med seboj bolje spoznajo ter

popravijo oz. odpravijo predsodke, ki jih imajo drug o drugem. Najbolj očiten upor proti obstoječemu ločevanju, še posebej na italijanski strani, sicer zadeva področje šolanja oz. obstoj ločenih šol. Predvsem italijanska stran vse glasneje zahteva uvedbo novih učnih metod, še posebej dvojezičnega pouka, ali vsaj oblikovanje – poleg že obstoječih enojezičnih – dvojezičnih šol za tiste družine in šolarje, ki si tega želijo. Učenje tujega jezika je nedvomno mnogo lažje in bolj uspešno, če poteka s pomočjo vsakodnevne komunikacije in druženja s tistimi, ki jim je to materni jezik, kot pa zgolj v okviru šolskega pouka. Na Južnem Tirolskem je jezik druge jezikovne skupnosti sicer obvezen učni predmet na osnovnih in srednjih šolah, izven šol oz. v prostem času pa ljudje le redko prihajajo v stik z njim in zanje nima večjega pomena.

Faze uresničevanja Paketa, v kateri je bil poudarek namenjen predvsem ohranjanju prevzetih pristojnosti in zagotavljanju nespremenljivosti Statuta o avtonomiji, je konec in morebitne spremembe Statuta nikakor ne smejo biti več tabu. Potrebna je posodobitev predvsem tistih načel in pravil sobivanja na Južnem Tirolskem, ki so odraz obrambne države nemške jezikovne manjšine nasproti Italiji, in uvedba drugih, bolj fleksibilnih in funkcionalno naravnanih načel, ki ne bodo temeljila na etnični pripadnosti. S koncem obdobja, v katerem sta bili ogroženi ozemeljska celovitost pokrajine in enotnost njenega prebivalstva, avtonomija pa je veljala predvsem za instrument manjšinskega varstva, se odpirajo možnosti za reševanje povsem drugačnih problemov, kot je npr. sprememba odnosa med pokrajinsko upravo in občinami.¹⁹²

Južnotirolska avtonomija ni le zaščita manjšin in ne sme biti statična, ampak je nekaj širšega in bolj kompleksnega in se mora razvijati naprej: čas je, da v ospredje stopi teritorialna dimenzija avtonomije, utemeljena na individualnih pravicah, enakosti in medetničnem sodelovanju. Južna Tirolska se mora razviti v funkcionalno avtonomijo, v upravljanju katere bodo enakopravno sodelovali vsi prebivalci pokrajine in katere cilj bo doseganje čim večje učinkovitosti in uspešnosti. To bo omogočilo nadaljnji razvoj in integracijo družbe ter soočanje avtonomije z novimi izzivi. Bolj odprt in funkcionalno usmerjen odnos bi nedvomno omogočil tudi prenos pomembnih novih pristojnosti s strani države: dokler se bo namreč na južnotirolsko avtonomijo gledalo predvsem skozi 'etnična očala', italijanska država nanjo skorajda gotovo ne bo prenesla večjih pristojnosti na občutljivih področjih, kot sta npr. sodstvo in policija.

¹⁹² Z vprašanjem odnosa med občinami in avtonomno pokrajino se nisem posebej ukvarjala, saj za analizo varstva manjšin na Južnem Tirolskem, ki je bilo osnovna tema naloge, ni relevantno. Potrebo, da se občine na Južnem Tirolskem na osnovi funkcionalnosti in torej v skladu z načelom subsidiarnosti opremi z novimi nalogami in pristojnostmi, izpostavlja npr. Palermo (1999b: 308, 2003: 127–8), ki ob tem poudarja, da gre za posledico dolgotrajnega osredotočanja na zaščito manjšin in zanemarjanja drugih vidikov življenja v pokrajini.

Eno temeljnih gonil dinamične avtonomije so – poleg procesa decentralizacije v okviru italijanske države – spremembe v Evropi: tako izzivi, ki jih prinaša institucionalizacija čezmejnega sodelovanja (evroregije), kot tudi nevarnosti, ki se skrivajo v prenosu številnih pristojnosti na naddržavne organe, nezadostnem predstavljanju poddržavnih avtonomij na ravni EU ter prevladi štirih svoboščin in načela enakosti nad zaščito manjšin v pravu ES. Po eni strani se mora Južna Tirolska pripraviti na oster boj z Brusljem – za ohranitev širokih pristojnosti in privilegijev, ki si jih je v preteklosti priborila v okviru italijanske države, še posebej pa za obrambo obstoječega modela manjšinskega varstva. Da bi bila za ta boj primerno oborožena, mora nujno odložiti že omenjena 'etnična očala' ter poiskati pomoč in zavezništvo sicer 'tradicionalnega sovražnika' Rima. Po drugi strani pa lahko v novi multikulturni in večnivojski (*multilevel*) Evropi, v kateri različne kulture ne pomenijo grožnje ampak obogatitev in v kateri so meje vse manj pomembne, preživi le, če se odpre in usmeri v prihodnost. Dokler se zapira sama vase, vztraja na segregaciji in se upira bolj fleksibilnemu pristopu k varstvu manjšin, Južna Tirolska ne bo sposobna ustrezno odgovoriti na spremembe, ki so bistveni del sodobne Evrope.

Nacionalna država je vse manj sposobna izvrševati svoje 'tradicionalne' funkcije, še zlasti na področju gospodarstva; nezadovoljstvo zaradi neučinkovitosti in oddaljenosti velike birokratske države narašča. Odgovor na to predstavlja oblika politične organizacije, ki sodelovanje in integracijo držav na naddržavni ravni združuje s splošnim trendom v smeri decentralizacije oz. prenosa vedno novih pristojnosti in dolžnosti na poddržavne entitete. Čezmejno sodelovanje je pomemben in nujno potreben (z vidika povečevanja učinkovitosti) 'podaljšek' decentralizacije znotraj posameznih držav, poleg tega pa v skladu z logiko geografske bližine in pritiski gospodarske soodvisnosti dopolnjuje 'makro-integracijo' na ravni EU. Tendencia po čezmejnem povezovanju in sodelovanju, tudi v okviru evroregije, je na Južnem Tirolskem očitna, vendar pa to sodelovanje ne more in ne sme biti etnično motivirano, kot je bilo v preteklosti, ko je nemška manjšina v njem videla predvsem možnost ponovne združitve z avstrijsko Tirolsko. Prihodnost je v tesnem funkcionalnem sodelovanju, namenjenem predvsem reševanju določenih problemov, specifičnih za alpski gospodarski in življenjski prostor.

7. LITERATURA

7.1 Sekundarni viri

- Alcock, Antony (2000) *A History of the Protection of Regional Cultural Minorities in Europe: From the Edict of Nantes to the Present Day*. London: MacMillan Press LTD.
- Alcock, Antony (2001) *The South Tyrol Autonomy – A Short Introduction*. County Londonderry, Bozen/Bolzano.
- Andeweg, Rudy B. (2000) Consociational Democracy. *Annual Review of Political Science* 3(1), 509–36.
- ASTAT (2003a) Landesinstitut für Statistik »Ausländer in Südtirol/Gli stranieri in provincia di Bolzano«, http://www.provincia.bz.it/astat/publ2/publ_getreso.asp?PRES_ID=27480 (23. 3. 2005).
- ASTAT (2003b) Landesinstitut für Statistik »Indikatoren zur Lebensqualität in Südtirol/Indicatori di Qualità di vita in Alto Adige«, http://www.provincia.bz.it/astat/publ2/publ_getreso.asp?PRES_ID=15980 (23. 3. 2005).
- ASTAT (2004a) Landesinstitut für Statistik »Jugendstudie. Werthaltungen, Lebensformen und Lebensentwürfen der Südtiroler Jugend/Indagine sui giovani. Valori, stili di vita e progetti per il futuro dei giovani altoatesini«, http://www.provincia.bz.it/astat/publ2/publ_getreso.asp?PRES_ID=32242 (23. 3. 2005).
- ASTAT (2004b) Landesinstitut für Statistik »Statistisches Jahrbuch für Südtirol/Annuario statistico della Provincia di Bolzano«, www.provincia.bz.it/astat/jb2004/JB04_K3.pdf (23. 3. 2005).
- Autonome Provinz Bozen – Südtirol (NDa) »Südtirols Autonomie«, <http://www.provincia.bz.it/aprov/suedtirol/autonomie.htm> (25. 12. 2004).
- Autonome Provinz Bozen – Südtirol (NDb) »Südtirol und Europa«, <http://www.provincia.bz.it/aprov/suedtirol/europa.htm> (25. 12. 2004).
- Autonome Provinz Bozen – Südtirol (NDc) »Schule und Ausbildung«, <http://www.provincia.bz.it/aprov/suedtirol/schule.htm> (25. 12. 2004).
- Autonome Provinz Bozen – Südtirol (NDč) »Volksgruppen in Südtirol«, <http://www.provinzia.bz.it/aprov/suedtirol/volksgruppen.htm> (25. 12. 2004).
- Bartole, Sergio (1998) Regionalism and Federalism in the Italian Constitutional Experience. V Markku Suksi (ur.) *Autonomy: Applications and Implications*, 173–93. The Hague: Kluwer Law International.

- Baur, Sigfried (2000) *Die Tücken der Nähe. Kommunikation und Kooperation in Mehrheits-/Minderheitssituationen. Kontextstudie am Beispiel Südtirol*. Meran/Merano: Alpha&Beta Verlag.
- Benôit-Rohmer, Florence (1996) *The Minority Question in Europe. Texts and Commentary*. Strassbourg: Council of Europe Publishing.
- Bešter, Romana (2002) Vpliv Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin in Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih na ustavno zaščito manjšin v državah članicah Sveta Evrope. *Razprave in gradivo* (41), 32–67.
- Bonell, Lukas in Winkler, Ivo (2002) *Südtirols Autonomie. Beschreibung der autonomen Gesetzgebungs- und Verwaltungszuständigkeiten des Landes Südtirol*, 7. izdaja. Bozen: Presseamt der Südtiroler Landesregierung.
- Brežigar, Bojan (2002) Slovenska manjšina v Italiji v luči postopka preverjanja uresničevanja Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin. *Razprave in gradivo* (41), 8–31.
- Brežigar Bojan (2003) Jeziki, jezikovna različnost in manjšine v osnutku ustavne listine Evropske unije. *Razprave in gradivo* (42), 6–17.
- Brežigar, Bojan (2004) Jezikovna raznolikost, manjšinski jeziki in manjšine v novi Ustavni pogodbi Evropske unije. *Razprave in gradivo* (44), 18–37.
- Brunner, Georg in Küpper, Herbert (2002) European Options of Autonomy: A Typology of Autonomy Models of Minority Self-Governance. V Kinga Gál (ur.) *Minority Governance in Europe*, 11–36. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative (Open Society Institute) in European Centre for Minority Issues.
- Bullain, Inigo (1998) Autonomy and the European Union. V Markku Suksi (ur.) *Autonomy: Applications and Implications*, 343–56. The Hague: Kluwer Law International.
- Casonato, Carlo (2004) Tridentinsko – Gornje Poadižje. V Sonja Novak Lukanovič (ur.) *Manjšine in čezmejno sodelovanje v prostoru Alpe-Jadran*, 335–69. Trento: delovna skupnost Alpe-Jadran.
- Committee of Regions (ND) »Devolution in Italy«, http://www.cor.eu.int/document/documents/italy_en.pdf (7. 10. 2004).
- Czernilofsky, Barbara (1998) Momentaufnahme: Sprachenpolitik in Südtirol. Muss die 'Trennungspolitik' überdacht werden? *Europa Ethnica* (3–4), 140–8.

- Devetak, Silvo (1999) *Pravica do različnosti: pravno varstvo manjšin v Evropi*. Maribor: ISCOMET.
- Eichinger, Ludwig (2002) South Tyrol: German and Italian in a Changing World. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 23(1–2), 137–49.
- Ermacora, Felix (1991) *Südtirol: Die verhinderte Selbstbestimmung*. Wien-München: Amalthea Verlag.
- Europaregion Tirol – Südtirol/Alto Adige – Trentino (ND) »Purposes«, <http://www.europaregion.info/en/19.htm> (11. 3. 2005).
- European Centre for Minority Issues (ND) »Conflict Theory: Classical Approaches« (projekt Complex Power-Sharing), http://www.ecmi.de/cps/about_approaches.html (03. 10. 2005).
- European Union (NDa) »Institutions of the Union«, http://europa.eu.int/scadplus/european_convention/institutions_en.htm (13. 5. 2005).
- European Union (NDb) »Structural policy reform«, <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/160013.htm> (22. 10. 2004).
- European Union (NDc) »The Schengen acquis and its integration into the Union«, <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/133020.htm> (11. 9. 2005).
- Free University Bozen – Bolzano (ND) »Multilingual, international, practice-oriented«, <http://www.unibz.it/uni/index.html?LanguageID=EN> (4. 4. 2005).
- Gehler, Michael (2003) Vollendung der Bilateralisierung als diplomatisch-juristisches Kunststück: Die Streitbeilegungserklärung zwischen Italien und Österreich 1992. V Siglinde Clementi in Jens Woelk (ur.) *1992: Ende eines Streits. Zehn Jahre Streitbeilegung im Südtirolkonflikt zwischen Italien und Österreich*, 17–82. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Gismann, Robert (2003) Die Südtiroler Autonomie und die österreichische Schutzfunktion. Neue Entwicklungen aus österreichischer Sicht. *Europa Ethnica* (1–2), 10–17.
- Hannikainen, Lauri (1998) Self-Determination and Autonomy in International Law. V Markku Suksi (ur.) *Autonomy: Applications and Implications*, 79–95. The Hague: Kluwer Law International.
- Heintze, Hans-Joachim (1998) On the Legal Understanding of Autonomy. V Markku Suksi (ur.) *Autonomy: Applications and Implications*, 7–32. The Hague: Kluwer Law International.

- Kager, Thomas (1998) South Tyrol: Mitigated but not Resolved. *Online Journal of Peace and Conflict Resolution* (1.3), http://www.trinstitute.org/ojpcr/1_3kag.htm (23. 8. 2004).
- Klemenčič, Matjaž (1980) Razvoj južnotirolskega vprašanja od leta 1915 do leta 1945. *Razprave in gradivo* (11–12), 33–50.
- Klopčič, Vera (1999) Novejši dokumenti o varstvu narodnih manjšin. V Saša Zagorc (ur.) *Pravno varstvo manjšin/Der Volksminderheitenschutz/La tutela delle minoranze nazionale*, 4–6. Ljubljana: The European Law Students' Association.
- Komac, Miran (2002) *Varstvo manjšin: uvodna pojasnila in dokumenti*. Ljubljana: Društvo Amnesty International Ljubljana in Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Kovač, Tomaž (2005) *Uresničevanje manjšinskih mednarodnopravnih obveznosti v Sloveniji: primer italijanske narodne skupnosti po letu 1991*, diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kravos, Lea (2002) *Zaščita slovenske manjšine v Italiji (1947–2001)*, diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kymlicka, Will (1995/1999) *Multicultural Citizenship: a Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Langer, Alexander (1984/1996) Gesamtsüdtiroler gesucht. V Sigfried Baur in Riccardo dello Sbarba (ur.) *Alexander Langer: Aufsätze zu Südtirol 1978–1995/Alexander Langer: Scritti sul Sudtirolo 1978–1995*, 167–73. Meran/Merano: Alpha&Beta Verlag.
- Langer, Alexander (1988/1996) Südtirol ABC. Ein unveröffentlichtes Fragment. V Sigfried Baur in Riccardo dello Sbarba (ur.) *Alexander Langer: Aufsätze zu Südtirol 1978–1995/Alexander Langer: Scritti sul Sudtirolo 1978–1995*, 305–55. Meran/Merano: Alpha&Beta Verlag.
- Lijphart, Arend (1977) *Democracy in plural societies: a comparative exploration*. New Haven in London: Yale University Press.
- Lukšič, Igor (1991) *Demokracija v pluralni družbi*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Mercator-Education (2002) European Network for Regional or Minority Languages and Education »The German Language in Education in South Tyrol, Italy«, http://www1.fa.knaw.nl/mercator/regionale_dossiers/regional_dossier_german_in_italy.htm#foreword (11. 9. 2004).
- Murgel, Jasna (1997) *Avtonomija kot možni način urejanja varstva etničnih manjšin*, magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Office of United Nations High Commissioner for Human Rights (ND) »United Nations Guide for Minorities: Pamphlet No. 8«, <http://www.ohchr.org/english/issues/minorities/guide.htm> (11. 10. 2004).
- Palermo, Francesco (1999a) Die zwei Dimensionen des Zusammenlebens in Südtirol. *Europa Ethnica* (1–2), 9–21.
- Palermo, Francesco (1999b) Self-Government (and Other?) Instruments for the Prevention of Ethnic Conflicts in South Tyrol. V Mitja Žagar, Boris Jesih in Romana Bešter (ur.) *The Constitutional and Political Regulation of Ethnic Relations and Conflicts*, 299–311. Ljubljana: Institute for Ethnic Studies.
- Palermo, Francesco (2000) »A Never-Ending Story? The Italian Draft Bill on the Protection of Linguistic Minorities«. European Academy Bozen/Bolzano (EURAC), <http://www.eurac.edu/SummerAcademy/progr/PaFEurYearb.pdf> (23. 11. 2004).
- Palermo, Francesco (2001) The Use of Minority Languages: Recent Developments in EC Law and Judgements of the ECJ. *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 8(3), 299–318.
- Palermo, Francesco (2003) Südtirol und die italienische Föderalismusreform. V Siglinde Clementi in Jens Woelk (ur.) *1992: Ende eines Streits. Zehn Jahre Streitbeilegung im Südtirolkonflikt zwischen Italien und Österreich*, 119–34. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Palermo, Francesco (2004) Asymmetric, 'Quasi-Federal' Regionalism and the Protection of Minorities: The Case of Italy. V Alan G. Tarr, Robert F. Williams in Josef Marko (ur.) *Federalism, Subnational Constitutions, and Minority Rights*, 107–31. Westport: Praeger.
- Palermo, Francesco in Alessandro Santini (2004) From NUTS to Constitutional Regions: Addressing EU Regions in the EU Framework. V Roberto Toniatti, Marco Dani in Francesco Palermo (ur.) *An Ever More Complex Union. The Regional Variable as Missing Link in the EU Constitution?*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft. (osebna kopija posredovana s strani soavtorja Francesca Palerma, str. 1–25)
- Palermo, Francesco in Jens Woelk (2003) Grenzüberschreitender Regionalismus als Konfliktlösungsinstrument? Die Entwicklung der Brennerkooperation. *Europäisches Zentrum für Föderalismus-Forschung: Jahrbuch des Föderalismus 2003*, 381–93. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Palermo, Francesco in Jens Woelk (2004) Cross-Border Cooperation as Indicator for the Institutional Evolution of Autonomy. V Zelim Skurbaty (ur.) *Beyond One-Dimensional*

State: An Emerging Right to Autonomy?. The Hague: Kluwer Law International.
(osebna kopija posredovana s strani soavtorja Francesca Palmera, str. 1–27)

- Pallaver, Günther (2000) Kopfgeburt Europaregion Tirol. Genesis und Entwicklung eines politischen Projekts. *Geschichte und Region/Storia e regione. Jahrbuch der Arbeitsgruppe Regionalgeschichte/Annuario del Gruppo di ricerca per la storia regionale*, 245–60. Bolzano/Bozen.
- Pallaver, Günther (2001a) Die Südtiroler Volkspartei. Erfolgreiches Modell einer Ethnoregionalen Partei. Trends und Perspektiven. *Razprave in gradivo* (38/39), 314–58.
- Pallaver, Günther (2001b) Ist Südtirol ein multikulturelles Land? Probleme und Perspektiven einer mehrsprachigen Gesellschaft. V Erna Appelt (ur.) *Demokratie und das Fremde: Multikulturelle Gesellschaften als demokratische Herausforderung des 21. Jahrhunderts*, Demokratie im 21. Jahrhundert (1), 134–52. Innsbruck-Wien-München: StudienVerlag.
- Pallaver, Günther (2003) Südtirols Konkordanzdemokratie. Ethnische Konfliktregelung zwischen juristischem Korsett und gesellschaftlichem Wandel. V Siglinde Clementi in Jens Woelk (ur.) *1992: Ende eines Streits. Zehn Jahre Streitbeilegung im Südtirolkonflikt zwischen Italien und Österreich*, 177–203. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Pallaver, Günther (2004) »The Südtiroler Volkspartei and its ethno-populism«. Prispevek na konferenci 'The Heart of Europe: The Alpine political Culture and its Relationship to European Integration'. Florence: European University Institute. (osebna kopija posredovana s strani avtorja, str. 1–28)
- Pan, Christoph (2004) Autonomierecht und Europarecht: Zur Auseinandersetzung um die Sprachgruppenerklärung in Südtirol. *Europa Ethnica* (3–4), 104–9.
- Pelinka, Anton (2003) Politik und Medien zwischen Modernität und Tradition. V Siglinde Clementi in Jens Woelk (ur.) *1992: Ende eines Streits. Zehn Jahre Streitbeilegung im Südtirolkonflikt zwischen Italien und Österreich*, 205–9. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Perkmann, Markus (2003) Cross-border regions in Europe. Significance and drivers of regional cross-border co-operation. *European Urban and Regional Studies* 10(2), 153–71.
- Peterlini, Oskar (1997) *Autonomy and the Protection of Ethnic Minorities in Trentino-South Tyrol*. Ethnos (48). Wien: Braumüller.

- Petrič, Ernest (1977) *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*. Sociološka in politološka knjižnica Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani (7). Maribor: Založba Obzorja.
- Pfanzer, Eva (1997) South Tyrol and the Principle of Self-determination: An Analysis of a Minority Problem. *Canadian Review of Studies in Nationalism* XXIV(1–2), 75–87.
- Pizzinini, Hilda (2003) Die ladinische Frage – noch immer offen. V Siglinde Clementi in Jens Woelk (ur.) *1992: Ende eines Streits. Zehn Jahre Streitbeilegung im Südtirolkonflikt zwischen Italien und Österreich*, 95–8. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Polzer Srienz, Mirjam (2000) Reprezentacija in participacija etničnih skupin v zakonodajnih organih. *Razprave in gradivo* (36/37), 227–54.
- Rainer, Karl (2002) The Autonomous Province of Bozen/Bolzano – South Tyrol. V Kinga Gál (ur.) *Minority Governance in Europe*, 89–103. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative (Open Society Institute) in European Centre for Minority Issue.
- Research Centre of Multilingualism – Euromosaic (ND) »German in Italy«, <http://www.uoc.es/euromosaic/web/document/alemany/an/i4/i4.html> (2. 9. 2004).
- Roter, Petra (1999) Towards an International Regime Relating to the Protection of National Minorities in Europe. V Mitja Žagar, Boris Jesih in Romana Bešter (ur.) *The Constitutional and Political Regulation of Ethnic Relations and Conflicts*, 247–66. Ljubljana: Institute for Ethnic Studies.
- Schmidtke, Oliver (1998) Ethnic Mobilization in South Tyrol: A Primordial Identity in Crisis. *Innovation: The European Journal of Social Sciences* 11(1), 25–42.
- Schneckener, Ulrich (2002) Minority Governance between Self-Rule and Shared-Rule. V Kinga Gál (ur.) *Minority Governance in Europe*, 349–71. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative (Open Society Institute) in European Centre for Minority Issue.
- Seaver, Brenda M. (2000) The regional sources of power-sharing failure: The case of Lebanon. *Political Science Quarterly* 115(2), 247–72.
- Sisk, Timothy D. (1996) Power Sharing: Issues, Strategies, Institutions. Power Sharing in Multiethnic Societies: Principal Approaches and Practices. V Gail W. Lapidus in Svetlana Tsalik (ur.) *Preventing Deadly Conflict Strategies and Institutions. Proceedings of a Conference in Moscow, Russian Federation*. Woodrow Wilson

International Center for Scholars, <http://wwics.si.edu/subsites/ccpdc/pubs/moscow/4.htm> (03. 10. 2005).

- Siviero, Carmen (2003) Die Südtiroler Schule zwischen Autonomie und Utopie. V Siglinde Clementi in Jens Woelk (ur.) *1992: Ende eines Streits. Zehn Jahre Streitbeilegung im Südtirolkonflikt zwischen Italien und Österreich*, 211–25. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Thornberry, Patrick (1998) Images of Autonomy and Individual and Collective Rights in International Instruments on the Rights of Minorities. V Markku Suksi (ur.) *Autonomy: Applications and Implications*, 97–124. The Hague: Kluwer Law International.
- Toniatti, Roberto, Sergio Ortino, Marco Dani, Francesco Palermo, Giuseppe Avolio, Alessandro Santini, in Alex Huber (2002) »Trentino, Alto Adige/Südtirol and European Governance. Joint Opinion on the White Paper on European Governance«. Europäische Akademie Bozen/Bolzano (EURAC) in Istituto Trentino di cultura (ITC). European Union, http://europa.eu.int/comm/governance/contrib_eurac_en.pdf (11. 8. 2005).
- Trop, Melita (2002) Manjšina kot subjekt pravnega varstva. *Javna uprava* (3), 429–37.
- Unrepresented Nations and Peoples Organisation (1998) »Implementation of the right to self-determination as a contribution to conflict prevention«, http://www.unpo.org/news_detail.php?arg=01&par=446 (7. 6. 2005).
- Vizi, Balazs (2002) Minority Groups and Autonomy from an International Political Perspective. V Kinga Gál (ur.) *Minority Governance in Europe*, 37–54. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative (Open Society Institute) in European Centre for Minority Issue.
- Vršaj, Egidij (2004) *Slovenija in evroregije*. Knjižna zbirka Krožka za družbena vprašanja Virgil Šček (39). Trst: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček in Založba Mladika.
- Wimmer, Norbert in Esther Happacher Brezinka (2001) Der ethnische Proporz im öffentlichen Dienst – ein Instrument des Minderheitenschutzes im Wandel der Zeit. *Europa Ethnica* (3–4), 97–127.
- Woelk, Jens (2002) »Reconciliation impossible or (only) indeseable«. Alexander Langer Stiftung, <http://www.alexanderlanger.org/cms/index.php?r=50&k=178&id=936> (23. 8. 2004).
- Woelk, Jens (2003) Staatsbürgerrechte und Autonomie im europäischen Kontext. V Siglinde Clementi in Jens Woelk (ur.) *1992: Ende eines Streits. Zehn Jahre*

Streitbeilegung im Südtirolkonflikt zwischen Italien und Österreich, 145–61. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

- Žagar, Mitja (2004) Nekateri novejši trendi razvoja mednarodnopravnega varstva manjšin in nekaj poudarkov glede varstva narodnih manjšin v Avstriji, Italiji, na Madžarskem in v Sloveniji. V *X. dnevi javnega prava, Portorož, 14. – 16. junij 2004*, 513–37. Ljubljana: Inštitut za javno upravo.
- (1992) Italien: Ladiner in Aufwind?. *Europa Ethnica* (2), 91–5.
- (2005) Südtirol Handbuch, 24. izdaja. Bozen: Presseamt der Südtiroler Landesregierung.

7.2 Primarni viri

- Bela knjiga: Evropska uprava (*White Paper: European Governance*), besedilo dostopno na http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2001/com2001_0428en01.pdf (3. 5. 2005).
- Deklaracija o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin (*Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*), besedilo dostopno na <http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm> (10. 6. 2005).
- Direktiva Sveta 2000/43/EC o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na narodnost ali raso (*Council Directive 2000/43/EC implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin*), besedilo dostopno na http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2000/l_180/l_18020000719en00220026.pdf (20. 8. 2005).
- Dodatni protokol k Evropski okvirni konvenciji o čezmejnem sodelovanju med teritorialnimi skupnostmi ali oblastmi (*Additional Protocol to the European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities*), besedilo dostopno na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/159.htm> (23. 2. 2005).
- Dokument Kopenhavnskega srečanja Konference o človekovi razsežnosti KVSE (*Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*), besedilo dostopno na http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf (8. 6. 2005).

- Dokument temeljnih načel o vprašanju jezika v nemških šolah in vrtcih (*Grundsatzpapier zur Sprachenfrage in deutschen Schulen und Kindergärten*), besedilo dostopno na <http://www.svpartei.org/de/politik/themen/362.html> (13. 5. 2005).
- Drugo poročilo Italije v skladu s prvim odstavkom 25. člena Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin (*Second report submitted by Italy pursuant to article 25, paragraph 1 of the Framework convention for the protection of national minorities*), besedilo dostopno na http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_%28MONITORING%29/2._Monitoring_mechanism/3._State_Reports_and_UNMIK_Kosovo_Report/2._Second_cycle/PDF_2nd_SR_Italy.pdf (15. 10. 2005).
- Helsinška deklaracija o regionalni samoupravi (*Helsinki Declaration on Regional Self-Government*), besedilo dostopno na http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Local_and_Regional_Democracy/Conference_of_Specialised_Ministers/2002_Helsinki/2002HelsinkiDeclaration.asp#TopOfPage (10. 6. 2005).
- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (*International Covenant on Civil and Political Rights*), besedilo dostopno na <http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm> (10. 6. 2005).
- Novi program Južnotirolske ljudske stranke (*Das neue Programm der Südtiroler Volkspartei*), besedilo dostopno na <http://www.svpartei.org/de/politik/programm/> (16. 10. 2005).
- Odločitev Sodišča ES v primeru C-274/96 *Bickel-Franz* [1998] ECR I-7637, besedilo dostopno na <http://www.curia.eu.int/jurisp/cgi-bin/gettext.pl?lang=en&num=80018875C19960274&doc=T&ouvert=T&seance=ARRET&where=%28%29> (13. 1. 2005).
- Odločitev Sodišča ES v primeru C-281/98 *Angonese* [2000] ECR I-4139, besedilo dostopno na <http://www.curia.eu.int/jurisp/cgi-bin/gettext.pl?lang=en&num=7999933C19980281&doc=T&ouvert=T&seance=ARRET&where=%28%29> (13. 1. 2005).
- Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin (*Framework Convention for the Protection of National Minorities*), besedilo dostopno na <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm> (11. 1. 2005).
- Pariški sporazum (*The Paris Agreement*), besedilo v Südtirol Handbuch (2005: 28–30).
- Pogodba o Evropski uniji (*Treaty on European Union*), besedilo dostopno na http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/c_325/c_32520021224en00010184.pdf (22. 11. 2004).

- Pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti (*Treaty establishing European Community*), besedilo dostopno na http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2002/c_325/c_32520021224en00010184.pdf (22. 11. 2004).
- Pogodba o Ustavi za Evropo (*Treaty Establishing a Constitution for Europe*), besedilo dostopno na <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/JOHtml.do?uri=OJ:C:2004:310:SOM:SL:HTML> (22. 11. 2004).
- Pojasnjevalno poročilo k Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin (*Explanatory report on the Framework Convention for the Protection of National Minorities*), besedilo dostopno na <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/157.htm> (11. 1. 2005).
- Poročilo Italije v skladu s prvim odstavkom 25. člena Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin (*Report submitted by Italy pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*), besedilo dostopno na [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/2._Monitoring_mechanism/3._State_reports/1._First_cycle/1st_SR_Italy.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2._Monitoring_mechanism/3._State_reports/1._First_cycle/1st_SR_Italy.asp#TopOfPage) (20. 2. 2005).
- Pozitivne izkušnje avtonomnih regij kot vir navdiha za reševanje konfliktov v Evropi (*Positive experiences of autonomous regions as a source of inspiration for conflict resolution in Europe*), Doc. 9824, besedilo dostopno na http://www.andigross.ch/html/auton_coe.pdf#search='parliamentary%20assembly%20positive%20experiences%20autonomous' (7. 6. 2005).
- Priporočilo št. R (97) 18 Odbora ministrov državam članicam glede zaščite osebnih podatkov, zbranih in obdelanih v statistične namene (*Recommendation No. R (97) 18 of the Committee of Ministers to Member States concerning the protection of personal data collected and processed for statistical purposes*), besedilo dostopno na <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?Command=com.instranet.CmdBlobGet&DocId=578854&SecMode=1&Admin=0&Usage=4&IntranetImage=41531> (13. 4. 2005).
- Resolucija Deset točk za močno Južno Tirolsko (*Resolution Zehn Punkte für ein starkes Südtirol*), besedilo dostopno na <http://www.svpartei.org/de/politik/themen/197.html> (20. 8. 2005).
- Resolucija 1334: Pozitivne izkušnje avtonomnih regij kot vir navdiha za reševanje konfliktov v Evropi (*Resolution 1334: Positive experiences of autonomous regions as a source of inspiration for conflict resolution in Europe*), besedilo dostopno na

<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA03/ERES1334.htm> (8. 10. 2005).

- Resolucija 1497 (XV) – Status nemško govorečega prebivalstva v pokrajini Bolzano/Bozen: uresničevanje Pariškega sporazuma z dne 5. septembra 1946 (*Resolution 1487 (XV) – The status of the German-speaking element in the Province of Bolzano/Bozen: implementation of the Paris agreement of 5 September 1946*), besedilo v Südtirol Handbuch (2005: 34–6).
- Resolucija 1661 (XVI) – Status nemško govorečega prebivalstva v pokrajini Bolzano/Bozen (*Resolution 1661 (XVI) – The status of the German-speaking element in the Province of Bolzano/Bozen*), besedilo v Südtirol Handbuch (2005: 37–8).
- Splošni komentar št. 23: Pravice manjšin, 27. člen (*General Comment No. 23: The rights of minorities, Art. 27*), besedilo dostopno na [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument) (10. 6. 2005).
- Sporazum o čezmejnem sodelovanju v okviru evropske regije med avtonomno pokrajino Bozen – Južna Tirolska, avtonomno pokrajino Trentino in deželo Tirolsko (*Vereinbarung über die grenzüberschreitende Zusammenarbeit im Rahmen einer Europaregion zwischen der Autonomen Provinz Bozen – Südtirol, der Autonomen Provinz Trient und dem Land Tirol*), besedilo dostopno na http://www.europaregion.info/files/GrenzuebZusArbeit_de.pdf (25. 8. 2005).
- Sporočilo Komisije za države članice z dne 2. septembra 2004 o določitvi smernic pobude Skupnosti o vseevropskem sodelovanju, namenjenem spodbujanju skladnega in uravnoveženega razvoja evropskega ozemlja, Interreg III, besedilo dostopno na http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/inter2004/226_sl.pdf (23. 2. 2005).
- Statut o avtonomiji iz leta 1972, besedilo v nemščini v (2003) *Das neue Autonomiestatut*, 11. izdaja. Bozen: Presseamt der Südtiroler Landesregierung.
- Svetovalni odbor o Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin: drugo mnenje o Italiji (*Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: Second Opinion on Italy*), besedilo dostopno na http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_%28MONITORING%29/2._Monitoring_mechanism/4._Opinions_of_the_Advisory_Committee/1._Country_specific_opinions/2._Second_cycle/2nd_OP_Italy_ang.asp#TopOfPage (30. 11. 2005).

- Svetovalni odbor o Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin: mnenje o Italiji (*Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: Opinion on Italy*), besedilo dostopno na [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/2._Monitoring_mechanism/4._Opinions_of_the_Advisory_Committee/1._Country_specific_opinions/1._First_cycle/1st_OP_Italy.asp#TopOfPage](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2._Monitoring_mechanism/4._Opinions_of_the_Advisory_Committee/1._Country_specific_opinions/1._First_cycle/1st_OP_Italy.asp#TopOfPage) (20. 2. 2005).
- Ustava Republike Italije (*Costituzione della Repubblica Italiana*), besedilo v angleščini dostopno na http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/it00000_.html (15. 10. 2004).
- Zakon za varstvo zgodovinskih jezikovnih manjšin (*Legge quadro sulla tutela delle minoranze linguistiche storiche*), besedilo v Brezigar, Bojan (1999) Okvirni zakon za zaščito jezikovnih manjšin v Italiji. *Razprave in gradivo* (35), 305–318.

PRILOGA: STATUT O AVTONOMIJI DEŽELE TRIDENTINSKO-GORNJE POADIŽJE/JUŽNA TIROLSKA

DEKRET DES PRÄSIDENTEN DER REPUBLIK

vom 31. August 1972, Nr. 670¹⁹³

Genehmigung des vereinheitlichten Textes der Verfassungsgesetze, die das Sonderstatut für Trentino-Südtirol betreffen

DER PRÄSIDENT DER REPUBLIK

verfügt

auf Grund des Artikels 87 der Verfassung,
auf Grund des Artikels 66 des Verfassungsgesetzes vom 10. November 1971, Nr. 1, der den Erlass des neuen Textes des Sonderstatuts für Trentino-Südtirol vorsieht, wie er sich aus den Bestimmungen des Verfassungsgesetzes vom 26. Februar 1948, Nr. 5, des Gesetzes vom 31. Dezember 1962, Nr. 1777, und der Verfassungsgesetze vom 10. November 1971, Nr. 1, und vom 23. Februar 1972, Nr. 1, ergibt,
nach Einholen der Stellungnahme des Staatsrates;
nach Anhören des Ministerrates;
auf Vorschlag des Ministerpräsidenten:

Einzigster Artikel

Der diesem Dekret beiliegende und vom Ministerpräsidenten mit Sichtvermerk versehene vereinheitlichte Text der Gesetze betreffend das Sonderstatut für Trentino-Südtirol ist genehmigt.

Dieses Dekret, versehen mit dem Staatssiegel, ist in die amtliche Sammlung der Gesetze und der Dekrete der Republik Italien aufzunehmen. Jeder, den es angeht, ist verpflichtet, es zu befolgen und dafür zu sorgen, dass es befolgt werde.

Gegeben in Rom, am 31. August 1972

¹⁹³ Kundgemacht im G.Bl. vom 20. November 1972, Nr. 301; der deutsche Text wurde im Ord. Beibl. zum A.Bl. vom 21. November 1978, Nr. 59, veröffentlicht.

Vereinheitlichter Text der Gesetze über das Sonderstatut für Trentino-Südtirol

I. ABSCHNITT

Errichtung der Region Trentino-Südtirol und der Provinzen Trient und Bozen

1. KAPITEL

Allgemeine Bestimmungen

1. Trentino-Südtirol, das das Gebiet der Provinzen Trient und Bozen umfasst, ist innerhalb der politischen Einheit der einen und unteilbaren Republik Italien nach den Grundsätzen der Verfassung und gemäß diesem Statut als autonome Region mit Rechtspersönlichkeit errichtet.

Hauptstadt der Region Trentino-Südtirol ist die Stadt Trient.

2. In der Region wird den Bürgern jeder Sprachgruppe Gleichheit der Rechte zuerkannt; die entsprechende ethnische und kulturelle Eigenart wird geschützt.

3. Die Region umfasst die Provinzen Trient und Bozen.

Die zur Provinz Trient gehörenden Gemeinden Proveis, Unsere Liebe Frau im Walde, Tramin, Auer, Branzoll, Aldein, Laurein, St. Felix, Kurtatsch, Neumarkt, Montan, Truden, Margreid, Salurn, Altrei und die Fraktion Tanna der Gemeinde Rumo sind der Provinz Bozen angegliedert.

Den Provinzen Trient und Bozen ist gemäß diesem Statut eine nach Art und Inhalt besondere Autonomie zuerkannt. Die Region, die Provinz Trient und die Provinz Bozen führen je ein eigenes Banner und ein Wappen, die mit Dekret des Präsidenten der Republik genehmigt werden; die Bestimmungen über den Gebrauch der Staatsflagge bleiben unberührt.

2. KAPITEL

Befugnisse der Region

4. Die Region ist befugt, in Übereinstimmung mit der Verfassung und den Grundsätzen der Rechtsordnung der Republik,¹⁹⁴ unter Achtung der internationalen Verpflichtungen und der nationalen Interessen - in welchen jenes des Schutzes der örtlichen sprachlichen

¹⁹⁴ Das Wort wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe c) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

Minderheiten inbegriffen ist - sowie der grundlegenden Bestimmungen der wirtschaftlichsozialen Reformen der Republik Gesetzesbestimmungen auf folgenden Sachgebieten zu erlassen:

1. Ordnung der Regionalämter und des zugeordneten Personals,
2. Ordnung der halbregionalen Körperschaften,
3. Ordnung der örtlichen Körperschaften und der entsprechenden Gebietsabgrenzung,¹⁹⁵
4. Enteignung aus Gründen der Gemeinnützigkeit, soweit sie nicht Arbeiten betreffen, die vorwiegend und unmittelbar zu Lasten des Staates gehen und soweit sie nicht die Sachgebiete betreffen, für die die Provinzen zuständig sind,
5. Anlegung und Führung der Grundbücher,
6. Feuerwehrdienste,
7. Ordnung der sanitären Körperschaften und der Krankenhauskörperschaften,
8. Ordnung der Handelskammern,
9. Entfaltung des Genossenschaftswesens und Aufsicht über die Genossenschaften,
10. Meliorierungsbeiträge in Zusammenhang mit öffentlichen Arbeiten, die von den anderen im Gebiet der Region bestehenden öffentlichen Körperschaften durchgeführt werden.

5. Die Region erlässt innerhalb der im vorhergehenden Artikel gesetzten Grenzen und im Rahmen der in den Gesetzen des Staates festgelegten Grundsätze Gesetzesbestimmungen auf folgenden Sachgebieten:

1.¹⁹⁶
2. Ordnung der öffentlichen Fürsorge- und Wohlfahrtseinrichtungen,
3. Ordnung der Körperschaften für Boden- und Agrarkredit, der Sparkassen und der Raiffeisenkassen sowie der Kreditanstalten regionalen Charakters.

6. Auf dem Gebiete der Sozialvorsorge und der Sozialversicherungen kann die Region Gesetzesbestimmungen zur Ergänzung der Vorschriften der Gesetze des Staates erlassen und kann eigene autonome Institute errichten oder ihre Errichtung fördern.

Die in der Region bestehenden wechselseitigen Krankenkassen, die dem Krankenfürsorgeinstitut für Arbeiter einverleibt wurden, können vorbehaltlich der Regelung der vermögensrechtlichen Beziehungen vom Regionalrat wiedererrichtet werden.

¹⁹⁵ Die Zahl 3 wurde ersetzt durch Art. 6 des Verfassungsgesetzes vom 23. September 1993, Nr. 2.

¹⁹⁶ Aufgehoben durch Art. 6 des Verfassungsgesetzes vom 23. September 1993, Nr. 2.

Die Leistungen der genannten wechselseitigen Kassen zu Gunsten der Versicherten dürfen nicht geringer sein als die des vorgenannten Institutes.

7. Mit Gesetzen der Region können nach Befragung der betroffenen Bevölkerung neue Gemeinden errichtet und ihre Gebietsabgrenzungen und Benennungen geändert werden. Sofern sich diese Änderungen auf die Gebietszuständigkeit staatlicher Ämter auswirken, werden sie erst zwei Monate nach der Kundmachung der Maßnahme im "Amtsblatt" der Region wirksam.

3. KAPITEL

Befugnisse der Provinzen

8. Die Provinzen sind befugt, im Rahmen der im Artikel 4 gesetzten Grenzen Gesetzesbestimmungen auf folgenden Sachgebieten zu erlassen:

1. Ordnung der Landesämter und des zugeordneten Personals,
2. Ortsnamengebung, mit der Verpflichtung zur Zweisprachigkeit im Gebiet der Provinz Bozen,
3. Schutz und Pflege der geschichtlichen, künstlerischen und volklichen Werte,
4. örtliche Sitten und Bräuche sowie kulturelle Einrichtungen (Bibliotheken, Akademien, Institute, Museen) provinzialen Charakters; örtliche künstlerische, kulturelle und bildende Veranstaltungen und Tätigkeiten; in der Provinz Bozen können hierfür auch Hörfunk und Fernsehen verwendet werden, unter Ausschluss der Befugnis zur Errichtung von Hörfunk- und Fernsehstationen,
5. Raumordnung und Bauleitpläne,
6. Landschaftsschutz,
7. Gemeinnutzungsrechte,
8. Ordnung der Mindestkultureinheiten, auch in bezug auf die Anwendung des Artikels 847 des Bürgerlichen Gesetzbuches; Ordnung der geschlossenen Höfe und der auf alten Satzungen oder Gepflogenheiten beruhenden Familiengemeinschaften,
9. Handwerk,
10. geförderter Wohnbau, der ganz oder teilweise öffentlichrechtlich finanziert ist; dazu gehören auch die Begünstigungen für den Bau von Volkswohnhäusern in Katastrophengebieten sowie die Tätigkeit, die Körperschaften außerprovinzialer Art mit öffentlichrechtlichen Finanzierungen in den Provinzen entfalten,
11. Binnenhäfen,

12. Messen und Märkte,
13. Maßnahmen zur Katastrophenvorbeugung und -soforthilfe,
14. Bergbau, einschließlich der Mineral- und Thermalwässer, Steinbrüche und Gruben sowie Torfstiche,
15. Jagd und Fischerei,
16. Almwirtschaft sowie Pflanzen- und Tierschutzparke,
17. Straßenwesen, Wasserleitungen und öffentliche Arbeiten im Interessenbereich der Provinz,
18. Kommunikations- und Transportwesen im Interessenbereich der Provinz einschließlich der technischen Vorschriften für Seilbahnanlagen und ihren Betrieb,
19. Übernahme öffentlicher Dienste in Eigenverwaltung und deren Wahrnehmung durch Sonderbetriebe,
20. Fremdenverkehr und Gastgewerbe einschließlich der Führer, der Bergträger, der Schilehrer und der Schischulen,
21. Landwirtschaft, Forstwirtschaft und Forstpersonal, Vieh und Fischbestand, Pflanzenschutzanstalten, landwirtschaftliche Konsortien und landwirtschaftliche Versuchsanstalten, Hagelabwehr, Bodenverbesserung,
22. Enteignungen aus Gründen der Gemeinnützigkeit in allen Bereichen von Landeszuständigkeit,
23. Errichtung und Tätigkeit von Gemeinde- und Landeskommisionen zur Betreuung und Beratung der Arbeiter auf dem Gebiete der Arbeitsvermittlung,
24. Wasserbauten der dritten, vierten und fünften Kategorie,
25. öffentliche Fürsorge und Wohlfahrt,
26. Kindergärten,
27. Schulfürsorge für jene Zweige des Unterrichtswesens, für die den Provinzen Gesetzgebungsbefugnis zusteht,
28. Schulbau,
29. Berufsertüchtigung und Berufsausbildung.

9. Die Provinzen erlassen im Rahmen der im Artikel 5 gesetzten Grenzen Gesetzesbestimmungen auf folgenden Sachgebieten:

1. Ortspolizei in Stadt und Land,

2. Unterricht an Grund- und Sekundarschulen (Mittelschulen, humanistische Gymnasien, Realgymnasien, pädagogische Bildungsanstalten, Fachoberschulen, Fachlehranstalten und Kunstschulen),
3. Handel,
4. Lehrlingswesen; Arbeitsbücher; Kategorien und Berufsbezeichnungen der Arbeiter,
5. Errichtung und Tätigkeit von Gemeinde- und Landeskommissionen zur Kontrolle der Arbeitsvermittlung,
6. öffentliche Vorführungen, soweit es die öffentliche Sicherheit betrifft,
7. öffentliche Betriebe, unbeschadet der durch Staatsgesetze vorgeschriebenen subjektiven Erfordernisse zur Erlangung der Lizenzen, der Aufsichtsbefugnisse des Staates zur Gewährleistung der öffentlichen Sicherheit und des Rechts des Innenministeriums, im Sinne der staatlichen Gesetzgebung die auf diesem Gebiete getroffenen Verfügungen, auch wenn sie endgültig sind, von Amts wegen aufzuheben. Die Regelung der ordentlichen Beschwerden gegen die genannten Verfügungen erfolgt im Rahmen der Landesautonomie,
8. Förderung der Industrieproduktion,
9. Nutzung der öffentlichen Gewässer, mit Ausnahme der Großableitungen zur Erzeugung elektrischer Energie,
10. Hygiene und Gesundheitswesen, einschließlich der Gesundheits- und Krankenhausfürsorge,
11. Sport und Freizeitgestaltung mit den entsprechenden Anlagen und Einrichtungen.

10. Zur Ergänzung der staatlichen Gesetzesbestimmungen sind die Provinzen befugt, Gesetzesbestimmungen auf dem Gebiete der Arbeitsvermittlung und -zuweisung zu erlassen; bis zur Errichtung eigener Ämter können sie sich zur Ausübung der Verwaltungsbefugnisse in Zusammenhang mit den ihnen zustehenden Gesetzgebungsbefugnissen auf dem Gebiete der Arbeit der Außenstellen des Arbeitsministeriums bedienen.

Die Leiter der Arbeitsämter in den Gemeinden werden von den staatlichen Organen nach Einholen der Stellungnahme des Landeshauptmanns¹⁹⁷ und der zuständigen Bürgermeister ausgewählt und ernannt.

Die in der Provinz Bozen ansässigen Bürger haben das Recht auf Vorrang bei der Arbeitsvermittlung innerhalb des Gebietes dieser Provinz; jegliche auf

¹⁹⁷ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

Sprachgruppenzugehörigkeit oder Ansässigkeitsdauer beruhende Unterscheidung ist ausgeschlossen.

11. Die Provinz kann nach Einholen der Stellungnahme des Schatzministeriums die Eröffnung und Verlegung von Bankschaltern von Kreditanstalten örtlichen, provinziellen und regionalen Charakters genehmigen.

Die Genehmigung zur Eröffnung und zur Verlegung von Bankschaltern der anderen Kreditanstalten innerhalb der Provinz wird vom Schatzministerium nach Einholen der Stellungnahme der betreffenden Provinz erteilt.

Die Provinz ernennt nach Einholen der Stellungnahme des Schatzministeriums den Präsidenten und den Vizepräsidenten der Sparkasse.

12. Bezüglich der Konzessionen für große Wasserableitungen zur Erzeugung elektrischer Energie und der Verlängerung ihrer Dauer haben die gebietsmäßig zuständigen Provinzen das Recht, bis zur Abgabe der endgültigen Stellungnahme des Obersten Rates für öffentliche Arbeiten jederzeit ihre Bemerkungen und Einsprüche vorzulegen.

Die Provinzen haben außerdem das Recht, gegen das Konzessions- und das Verlängerungsdekret beim Obersten Gericht für öffentliche Gewässer Beschwerde zu erheben.

Die gebietsmäßig zuständigen Landeshauptleute¹⁹⁸ oder deren Bevollmächtigte werden eingeladen, mit beratender Stimme an den Sitzungen des Obersten Rates für öffentliche Arbeiten teilzunehmen, in denen die im ersten Absatz genannten Verfügungen behandelt werden.

Das zuständige Ministerium trifft die Verfügungen, die die Tätigkeit der "Nationalen Körperschaft für Elektroenergie" (ENEL) in der Region betreffen, nach Einholen der Stellungnahme der betroffenen Provinz.

13. Bei Konzessionen für große Wasserableitungen zur Erzeugung elektrischer Energie haben die Konzessionsinhaber die Pflicht, den Provinzen Bozen und Trient jährlich und unentgeltlich für öffentliche Dienste und für bestimmte, durch Landesgesetz festzusetzende Verbrauchergruppen 220 Kilowattstunden für jedes Kilowatt konzessionierter mittlerer Nennleistung zu liefern; der Strom muss entweder beim Kraftwerk oder längs der

¹⁹⁸ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

Hochspannungsleitung zu Transport und Verteilung, die mit dem Kraftwerk verbunden ist, an der Stelle abgegeben werden, die für die Provinz am günstigsten ist.

Außerdem bestimmen die Provinzen durch Gesetz die Richtlinien zur Preisfestsetzung für den obenerwähnten, an die Verteilerbetriebe abgegebenen Strom; ebenso setzen sie die Richtlinien für die Verbrauchertarife fest, die jedenfalls die vom Interministeriellen Preiskomitee (CIP) beschlossenen Tarife nicht überschreiten dürfen.

Die Inhaber von Konzessionen für große Wasserableitungen zur Erzeugung elektrischer Energie sind verpflichtet, den Provinzen halbjährlich 6,20 Lire für jede Kilowattstunde von ihnen nicht übernommener elektrischer Energie zu entrichten. Diese Vergütung je Einheit ändert sich im Verhältnis zu den nicht unter 5 Prozent liegenden Änderungen des Mittelwertes des ENEL-Stromverkaufspreises, wie er aus den Jahresabschlussrechnungen dieser Körperschaft hervorgeht.

Über die Konzessionsansuchen für große Wasserableitungen zur Erzeugung elektrischer Energie, die in den Provinzen Trient und Bozen im Wettbewerb vom ENEL und von den durch ein nachfolgendes Staatsgesetz zu bezeichnenden örtlichen Körperschaften eingereicht werden, befindet der Minister für öffentliche Arbeiten im Einvernehmen mit dem Minister für Industrie, Handel und Handwerk und im Einverständnis mit der Provinz, auf deren Gebiet sich das Konzessionsansuchen bezieht.

14. Auf dem Gebiete des Kommunikations- und Transportwesens muss vor Erteilung von Konzessionen für Verkehrslinien, die das Gebiet der Provinz durchqueren, die Stellungnahme der Provinz eingeholt werden.

Außerdem muss die Stellungnahme der Provinz auch für Wasserbauten der ersten und zweiten Kategorie eingeholt werden. Der Staat und die Provinz erstellen jährlich im Einvernehmen einen Koordinierungsplan der in ihre Zuständigkeit fallenden Wasserbauten.

Die Nutzung der öffentlichen Gewässer durch den Staat und durch die Provinz im Bereich der entsprechenden Zuständigkeit erfolgt auf Grund eines Gesamtplanes, der in einem aus Vertretern des Staates und der Provinz gebildeten eigenen Ausschuss im Einvernehmen erstellt wird.

15. Vorbehaltlich eines anderen Finanzierungssystems auf Grund der allgemeinen Bestimmungen über die Wirtschaftsprogrammierung weist das Ministerium für Industrie, Handel und Handwerk den Provinzen Trient und Bozen Anteile der im Staatshaushalt zur Durchführung von Staatsgesetzen eingetragenen Jahresansätze zu, die Finanzierungshilfen

zur Förderung der Industrie vorsehen. Die Anteile werden nach Einholen der Stellungnahme der Provinz, unter Berücksichtigung der Höhe der im Staatshaushalt eingetragenen Ansätze und der Bedürfnisse der Bevölkerung der Provinz festgesetzt. Die zugewiesenen Beträge werden im Einvernehmen zwischen dem Staat und der Provinz verwendet. Sofern der Staat in den Provinzen Trient und Bozen in Durchführung der gesamtstaatlichen außerordentlichen Pläne für den Schulbau eigene Mittel einsetzt, werden sie im Einvernehmen mit der Provinz verwendet.

Die Provinz Bozen setzt die im Haushalt zu Zwecken der Fürsorge sowie zu sozialen und kulturellen Zwecken bestimmten eigenen Mittel im direkten Verhältnis zur Stärke und mit Bezug auf das Ausmaß des Bedarfes einer jeden Sprachgruppe ein; ausgenommen sind außerordentliche Fälle, die wegen besonderer Erfordernisse Sofortmaßnahmen erheischen.

Die Provinz Trient sichert die Bereitstellung von genügend Mitteln, um den Schutz und die kulturelle, soziale und wirtschaftliche Entfaltung der in der Provinz wohnhaften Ladinern, Fersentaler und Zimbern unter Berücksichtigung ihrer Anzahl und ihrer besonderen Erfordernisse fördern zu können.¹⁹⁹

4. KAPITEL

Gemeinsame Bestimmungen für die Region und die Provinzen

16. Auf den Sachgebieten und in den Grenzen, innerhalb derer die Region oder die Provinz Gesetzesbestimmungen erlassen kann, werden die Verwaltungsbefugnisse, die nach der früheren Ordnung dem Staate zustanden, von der Region beziehungsweise von der Provinz ausgeübt.

Die den Provinzen auf Grund der geltenden Gesetze zustehenden Befugnisse bleiben aufrecht, soweit sie mit diesem Statut vereinbar sind.

Darüber hinaus kann der Staat der Region, der Provinz und anderen öffentlichen örtlichen Körperschaften mit Gesetz eigene Befugnisse seines Verwaltungsbereiches übertragen. In diesem Falle gehen die Kosten für die Ausübung dieser Befugnisse weiterhin zu Lasten des Staates.

Die Übertragung von Verwaltungsbefugnissen des Staates kann mit einfachem Staatsgesetz geändert oder widerrufen werden, auch wenn sie durch dieses Gesetz erfolgt ist.

¹⁹⁹ Absatz 3 wurde angefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe d) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

17. Mit Staatsgesetz kann der Region und den Provinzen die Befugnis zuerkannt werden, Gesetzesbestimmungen für Dienste zu erlassen, die sich auf Sachgebiete beziehen, die nicht in die jeweiligen Zuständigkeitsbereiche gemäß diesem Statut fallen.

18. In der Regel übt die Region die Verwaltungsbefugnisse aus, indem sie diese den Provinzen, den Gemeinden und anderen örtlichen Körperschaften überträgt oder sich deren Ämter bedient. Auf dem Sachgebiet der Feuerwehrdienste ist die Übertragung auf die Provinzen Pflicht.

Die Provinzen können einige ihrer Verwaltungsbefugnisse den Gemeinden oder anderen örtlichen Körperschaften übertragen oder sich deren Ämter bedienen.

19. In der Provinz Bozen wird der Unterricht in den Kindergärten, Grund- und Sekundarschulen in der Muttersprache der Schüler, das heißt in italienischer oder deutscher Sprache, von Lehrkräften erteilt, für welche die betreffende Sprache ebenfalls Muttersprache ist. In den Grundschulen, von der 2. oder 3. Klasse an, je nachdem, wie es mit Landesgesetz auf bindenden Vorschlag der betreffenden Sprachgruppe festgelegt wird, und in den Sekundarschulen ist der Unterricht der zweiten Sprache Pflicht; er wird von Lehrkräften erteilt, für die diese Sprache die Muttersprache ist.

Die ladinische Sprache wird in den Kindergärten verwendet und in den Grundschulen der ladinischen Ortschaften gelehrt. Dort dient diese Sprache auch als Unterrichtssprache in den Schulen jeder Art und jeden Grades. In diesen Schulen wird der Unterricht auf der Grundlage gleicher Stundenzahl und gleichen Enderfolges in Italienisch und in Deutsch erteilt.

Die Einschreibung eines Schülers in die Schulen der Provinz Bozen erfolgt auf Grund eines einfachen Gesuches des Vaters oder seines Stellvertreters. Gegen die Verweigerung der Einschreibung kann der Vater oder sein Stellvertreter bei der Autonomen Sektion Bozen des regionalen Verwaltungsgerichtshofes Berufung einlegen.

Für die Verwaltung der Schulen mit italienischer Unterrichtssprache und für die Aufsicht über die Schulen mit deutscher Unterrichtssprache sowie über die im zweiten Absatz genannten Schulen der ladinischen Ortschaften ernennt das Ministerium für den öffentlichen Unterricht nach Einholen der Stellungnahme des Landesausschusses von Südtirol einen Hauptschulamtsleiter.

Für die Verwaltung der Kindergärten, Grund- und Sekundarschulen mit deutscher Unterrichtssprache ernennt der Landesausschuss von Südtirol nach Einholen der

Stellungnahme des Ministeriums für den öffentlichen Unterricht einen Schulamtsleiter aus einem Dreivorschlag der Vertreter der deutschen Sprachgruppe im Landesschulrat.

Für die Verwaltung der im zweiten Absatz dieses Artikels genannten Schulen ernennt das Ministerium für den öffentlichen Unterricht einen Schulamtsleiter aus einem Dreivorschlag der Vertreter der ladinischen Sprachgruppe im Landesschulrat.

Das Ministerium für den öffentlichen Unterricht ernennt im Einvernehmen mit der Provinz Bozen die Präsidenten und die Mitglieder der Kommissionen für die Staatsprüfungen an den Schulen mit deutscher Unterrichtssprache.

Um die Gleichwertigkeit der Abschlussdiplome zu gewährleisten, muss für die Schulen der Provinz Bozen die Stellungnahme des Obersten Rates für den öffentlichen Unterricht über die Unterrichts- und Prüfungsprogramme eingeholt werden.

Die Verwaltungsbediensteten des bisherigen Schulamtes und die der Sekundarschulen sowie die Verwaltungsbediensteten der Schulinspektorate und der Grundschuldirektionen werden von der Provinz Bozen übernommen und bleiben den Dienststellen jener Schulen zugeteilt, an denen die Muttersprache dieser Bediensteten als Unterrichtssprache verwendet wird.

Unbeschadet der Abhängigkeit des Lehrpersonals vom Staate wird dem Schulamtsleiter für die Schulen mit deutscher Unterrichtssprache und dem Schulamtsleiter für die im zweiten Absatz genannten Schulen die Zuständigkeit für Maßnahmen, die das Lehrpersonal ihrer Schulen betreffen, hinsichtlich Versetzungen, Beurlaubungen, Wartestandes und Disziplinarstrafen bis zur einmonatigen Dienstenthebung mit Gehaltsentzug übertragen.

Gegen die von den Schulamtsleitern im Sinne des vorigen Absatzes getroffenen Maßnahmen kann Berufung an den Minister für den öffentlichen Unterricht eingereicht werden, der nach Einholen der Stellungnahme des Hauptschulamtsleiters endgültig entscheidet.

Die italienische, die deutsche und die ladinische Sprachgruppe sind im Landesschulrat und im Landesdisziplinarrat für die Lehrer vertreten. Die Vertreter der Lehrkräfte im Landesschulrat werden vom Lehrpersonal im Verhältnis zur Zahl der Lehrkräfte der einzelnen Sprachgruppen durch Wahl bestimmt. Die Zahl der Vertreter der ladinischen Sprachgruppe darf jedenfalls nicht weniger als drei betragen.

Der Landesschulrat erfüllt die in den geltenden Gesetzen vorgesehenen Aufgaben; darüber hinaus muss er bei der Errichtung und Auflassung von Schulen, bei der Erstellung der Programme und Stundenpläne, bei der Festlegung der Unterrichtsfächer und deren Zusammenfassung in Fachgruppen gehört werden.

Hinsichtlich der allfälligen Errichtung von Universitäten im Gebiet von Trentino-Südtirol muss der Staat vorher die Stellungnahme der Region und der betreffenden Provinz einholen.²⁰⁰

20. Die Landeshauptleute²⁰¹ üben die der Behörde für öffentliche Sicherheit zustehenden und in den geltenden Gesetzen vorgesehenen Befugnisse auf folgenden Sachgebieten aus: gefährliche Industrien, lärm erzeugende und störende Gewerbe, öffentliche Betriebe, Agenturen, Druckereien, Wandergewerbe, Arbeiter und Hausangestellte, Geisteskranke, Süchtige und Bettler, Jugendliche unter 18 Jahren.

Zur Ausübung der obengenannten Befugnisse bedienen sich die Landeshauptleute²⁰² auch der Organe der staatlichen Polizei oder der Ortspolizei in Stadt und Land.

Die übrigen Befugnisse, die durch die geltenden Gesetze über die öffentliche Sicherheit den Präfekten zustehen, werden dem Polizeidirektor übertragen.

Davon unberührt bleiben die Befugnisse der Bürgermeister in ihrer Eigenschaft als Sicherheitsbehörde oder die der Leiter der Sicherheitspolizei in den Außendienststellen.

21. Die von der staatlichen Behörde aus Gründen der öffentlichen Ordnung verfügten Maßnahmen, die sich auf die Wirksamkeit von Bewilligungen der Landeshauptleute²⁰³ auf dem Gebiete des Polizeiwesens oder auf andere Anordnungen aus dem Zuständigkeitsbereich des Landes auswirken, sie zeitweilig aufheben oder in irgendeiner Weise beschränken, werden nach Einholen der Stellungnahme des zuständigen Landeshauptmanns²⁰⁴ getroffen; die Stellungnahme muss innerhalb der in der Aufforderung gestellten Frist abgegeben werden.

²⁰⁰ Siehe Art. 17 Absätze 120/128 des Gesetzes vom 15. Mai 1997, Nr. 127.

²⁰¹ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

²⁰² Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

²⁰³ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

²⁰⁴ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

22. Um die Befolgung der Gesetze und Verordnungen der Region und der Provinzen durchzusetzen, können der Präsident der Region²⁰⁵ und die Landeshauptleute²⁰⁶ den Einsatz und die Unterstützung der staatlichen Polizei oder der Ortspolizei in Stadt und Land anfordern.

23. Zum Schutze der in den eigenen Gesetzen enthaltenen Bestimmungen verwenden die Region und die Provinzen die strafrechtlichen Sanktionen, die die Staatsgesetze für die gleichen Tatbestände vorsehen.

II. ABSCHNITT

Organe der Region und der Provinzen

1. KAPITEL

Organe der Region

24. Organe der Region sind: der Regionalrat, der Regionalausschuss und der Präsident der Region.²⁰⁷

25. Der Regionalrat besteht aus den Mitgliedern des Landtags des Trentino und des Südtiroler Landtags.²⁰⁸

.....²⁰⁹

.....²¹⁰

Voraussetzung für die Ausübung des aktiven Wahlrechtes in der Provinz Bozen ist eine vierjährige ununterbrochene Ansässigkeit im Gebiet der Region. Voraussetzung für die Ausübung des aktiven Wahlrechtes in der Provinz Trient ist eine einjährige ununterbrochene Ansässigkeit im Gebiet der Provinz. Der Wähler, der die vierjährige ununterbrochene Ansässigkeit im Gebiet der Region erreicht hat, wird für die Landestageswahlen in die Wählerverzeichnisse der Gemeinde der Provinz eingetragen, in der er innerhalb der vier

²⁰⁵ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

²⁰⁶ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

²⁰⁷ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe e) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "e il suo Presidente" durch die Worte "e il Presidente della Regione" ersetzt.

²⁰⁸ Der derzeitige Absatz 1 ersetzt die ursprünglichen Absätze 1, 2 und 3 aufgrund des Art. 4 Absatz 1 Buchstabe f) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²⁰⁹ Der derzeitige Absatz 1 ersetzt die ursprünglichen Absätze 1, 2 und 3 aufgrund des Art. 4 Absatz 1 Buchstabe f) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²¹⁰ Der derzeitige Absatz 1 ersetzt die ursprünglichen Absätze 1, 2 und 3 aufgrund des Art. 4 Absatz 1 Buchstabe f) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

Jahre länger ansässig war. Im Falle gleich langer Ansässigkeitsdauer wird er in die Wählerverzeichnisse der Gemeinde seiner letzten Ansässigkeit eingetragen. Während der vier Jahre übt der Wähler sein Wahlrecht zur Wahl der Landtage und zu der im Artikel 63 vorgesehenen Wahl der Gemeinderäte in der Gemeinde aus, in der er vorher ansässig war.²¹¹

26. Der Regionalrat übt die der Region zuerkannte Gesetzgebungsgewalt sowie die übrigen Befugnisse aus, die ihm durch die Verfassung, durch dieses Statut und die anderen Staatsgesetze zugewiesen sind.

27. Die Tätigkeit des Regionalrates wickelt sich in zwei gleich langen Zeitabschnitten ab; dabei finden die Sitzungen jeweils in Trient bzw. in Bozen statt.

Der neue Regionalrat tritt binnen zwanzig Tagen nach der Bekanntgabe der in den Landtag des Trentino und in den Südtiroler Landtag gewählten Personen auf Einberufung seitens des amtierenden Präsidenten der Region zusammen.²¹²

28. Die Mitglieder des Regionalrates vertreten die gesamte Region.

Sie können wegen der in Ausübung ihrer Befugnisse geäußerten Ansichten und abgegebenen Stimmen nicht zur Verantwortung gezogen werden.

Das Amt eines Landtags- bzw. Regionalratsabgeordneten ist mit dem Amt eines Mitgliedes einer der Parlamentskammern, eines anderen Regionalrates oder des Europäischen Parlaments unvereinbar.²¹³

29.²¹⁴

30. Der Regionalrat wählt unter seinen Mitgliedern den Präsidenten, zwei Vizepräsidenten und die Sekretäre.

Die Amtsdauer des Präsidenten und der Vizepräsidenten beträgt zweieinhalb Jahre.

Für die ersten dreißig Monate der Tätigkeit des Regionalrates wird der Präsident unter den Abgeordneten der italienischen Sprachgruppe gewählt. Für den darauffolgenden Zeitraum

²¹¹ Absatz 4 wurde geändert durch Art. 4 Absatz 1 Buchstaben g), h), i) und l) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²¹² Art. 27 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe m) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²¹³ Absatz 3 wurde angefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe n) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²¹⁴ Art. 29 wurde aufgehoben durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe o) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

wird der Präsident unter den Abgeordneten der deutschen Sprachgruppe gewählt. Mit Zustimmung der Mehrheit der Abgeordneten der italienischen bzw. der deutschen Sprachgruppe kann für den jeweiligen Zeitraum ein Abgeordneter der ladinischen Sprachgruppe zum Präsidenten gewählt werden. Die Vizepräsidenten werden unter den Abgeordneten gewählt, die nicht der Sprachgruppe des Präsidenten angehören.

Scheiden der Präsident oder die Vizepräsidenten des Regionalrates wegen Rücktritt, wegen Ableben oder aus einem anderen Grund aus ihrem Amt, so wählt der Regionalrat den neuen Präsidenten bzw. die neuen Vizepräsidenten nach den im Absatz 3 vorgesehenen Modalitäten. Die Wahl muss in der nächstfolgenden Sitzung erfolgen und gilt bis zum Ende des laufenden zweieinhalbjährigen Zeitraums.

Die Vizepräsidenten unterstützen den Präsidenten. Dieser bestimmt den Vizepräsidenten, der ihn bei Abwesenheit oder Verhinderung vertreten soll.²¹⁵

31. Die Bestimmungen zur Regelung der Tätigkeit des Regionalrates werden in einer Geschäftsordnung festgelegt, die von den Abgeordneten mit absoluter Mehrheit genehmigt werden muss.

Die Geschäftsordnung enthält auch die Vorschriften zur Bestimmung der Sprachgruppenzugehörigkeit der Abgeordneten.

32. Der Präsident und die Vizepräsidenten²¹⁶ des Regionalrates, die ihren Amtspflichten nicht nachkommen, werden vom Regionalrat selbst mit Mehrheitsbeschluss seiner Mitglieder abberufen.

Zu diesem Zwecke kann der Regionalrat auf Antrag von wenigstens einem Drittel der Abgeordneten im Dringlichkeitswege einberufen werden.

Wenn der Präsident oder die Vizepräsidenten²¹⁷ des Regionalrates diesen nicht innerhalb von fünfzehn Tagen nach Antragstellung einberuft, so beruft ihn der Präsident der Region²¹⁸ ein.

²¹⁵ Art. 30 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe p) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²¹⁶ Die Worte "die Vizepräsidenten" wurden so ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe q) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²¹⁷ Die Worte "die Vizepräsidenten" wurden so ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe q) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²¹⁸ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

Wenn der Präsident der Region²¹⁹ den Regionalrat nicht innerhalb von fünfzehn Tagen nach Ablauf der im vorhergehenden Absatz vorgeschriebenen Frist einberuft, so erfolgt die Einberufung durch den Regierungskommissar.

220

33. Die im Artikel 49/bis Absätze 1 und 2 genannten Auflösungsgründe werden auf den Regionalrat ausgedehnt. Im Falle der Auflösung des Regionalrates werden binnen drei Monaten neue Landtagswahlen abgehalten.

Die Auflösung wird nach den im Artikel 49/bis vorgesehenen Verfahren verfügt. Mit dem Auflösungsdekret wird zugleich eine dreiköpfige Kommission ernannt, deren Mitglieder unter den zu Landtagsabgeordneten wählbaren Bürgern zu wählen sind; ein Mitglied muss der deutschen Sprachgruppen angehören.

Die aufgelösten Landtage üben bis zur Wahl der neuen Landtage weiterhin ihre Befugnisse aus.²²¹

34. Der Regionalrat wird vom Präsidenten in der ersten Woche eines jeden Halbjahres zu einer ordentlichen Tagung einberufen; außerordentliche Tagungen beruft er ein: auf Antrag des Regionalausschusses oder ihres Präsidenten, auf Antrag von wenigstens einem Fünftel der im Amt befindlichen Regionalratsabgeordneten sowie in den in diesem Statut vorgesehenen Fällen.

35. Auf Sachgebieten, die nicht in die Zuständigkeit der Region fallen, die aber für sie von besonderem Interesse sind, kann der Regionalrat Begehrensanträge und Begehrensgeetzentwürfe verabschieden. Beide werden vom Präsidenten der Region²²² der Regierung zur Vorlage an die Kammern Übermittelt und in Abschrift dem Regierungskommissar zugestellt.

²¹⁹ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

²²⁰ Absatz 5 wurde aufgehoben durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe o) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²²¹ Art. 33 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe r) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²²² Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

36. Der Regionalausschuss besteht aus dem Präsidenten der Region der den Vorsitz führt, aus zwei Vizepräsidenten, aus wirklichen Assessoren und Ersatzassessoren.²²³

Der Präsident der Region, die Vizepräsidenten und die Assessoren werden vom Regionalrat aus seiner Mitte in geheimer Abstimmung und mit absoluter Mehrheit gewählt.

Die Zusammensetzung des Regionalausschusses muss im Verhältnis zur Stärke der Sprachgruppen stehen, wie sie im Regionalrat vertreten sind. Von den Vizepräsidenten gehört einer der italienischen, der andere der deutschen Sprachgruppe an. Der ladinischen Sprachgruppe wird die Vertretung im Regionalausschuss auch abweichend von der proporzmäßigen Vertretung gewährleistet.²²⁴

Der Präsident bestimmt den Vizepräsidenten, der ihn bei Abwesenheit oder Verhinderung vertritt.

Die Ersatzassessoren vertreten die wirklichen Assessoren in den entsprechenden Aufgabenbereichen, wobei die Sprachgruppenzugehörigkeit der Vertretenen zu berücksichtigen ist.

37. Die Amtsdauer der Präsidenten der Region und der Mitglieder des Regionalausschusses fällt mit der des Regionalrates zusammen; nach Ablauf der Amtszeit des Regionalrates führen sie nur die ordentlichen Verwaltungsgeschäfte bis zur Ernennung des Präsidenten der Region und der Mitglieder des Regionalausschusses durch den neuen Regionalrat.

Die Mitglieder des Regionalausschusses, die einem aufgelösten Landtag angehören, üben ihr Amt bis zur Wahl des neuen Landtages weiterhin aus.²²⁵

38. Der Präsident der Region²²⁶ und die Assessoren, die ihren gesetzlich vorgeschriebenen Amtspflichten nicht nachkommen, werden vom Regionalrat abberufen.

.....²²⁷

²²³ Absatz 1 wurde ergänzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe s) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²²⁴ Absatz 3 wurde ergänzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe t) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²²⁵ Absatz 2 wurde angefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe u) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²²⁶ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

²²⁷ Absatz 2 wurde aufgehoben durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe o) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

39. Ergibt sich die Notwendigkeit, den Präsidenten der Region²²⁸ oder die Assessoren wegen Ablebens, Rücktrittes oder Abberufung zu ersetzen, so beruft der Präsident des Regionalrates diesen innerhalb von fünfzehn Tagen ein.

40. Der Präsident der Region²²⁹ vertritt die Region.

Er nimmt an den Sitzungen des Ministerrates teil, wenn Fragen behandelt werden, die die Region betreffen.

41. Der Präsident der Region²³⁰ leitet die vom Staate der Region übertragenen Verwaltungsfunktionen und hat sich dabei an die Weisungen der Regierung zu halten.

42. Der Präsident der Region²³¹ bestimmt die Aufteilung der Aufgabenbereiche unter die einzelnen wirklichen Assessoren mit eigenem Dekret, das im Amtsblatt der Region kundgemacht werden muss.

43. Der Präsident der Region²³² erlässt mit eigenem Dekret die vom Regionalausschuss beschlossenen Verordnungen.

44. Der Regionalausschuss ist das Vollzugsorgan der Region. Ihm obliegen:

1. die Beschlussfassung über die Durchführungsverordnungen zu den vom Regionalrat verabschiedeten Gesetzen,
2. die Verwaltungstätigkeit für die Angelegenheiten von regionalem Interesse,
3. die Verwaltung des Vermögens der Region sowie die Kontrolle über die Führung der regionalen öffentlichen Dienste zu Erzeugungs- und Handelszwecken, die durch Sonderbetriebe versehen werden,
4. die übrigen Befugnisse, die ihr durch dieses Gesetz oder andere gesetzliche Bestimmungen zuerkannt werden,

²²⁸ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

²²⁹ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

²³⁰ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

²³¹ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

²³² Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

5. Im Dringlichkeitsfalle das Ergreifen von Maßnahmen, die in die Zuständigkeit des Regionalrates fallen; diese müssen dem Regionalrat in der ersten darauffolgenden Sitzung zur Ratifizierung vorgelegt werden.

45. Bei Einführung und Regelung gesamtstaatlicher Kommunikations- und Transportdienste, die in besonderer Weise die Region betreffen, muss der Regionalausschuss befragt werden.

46. Der Regionalrat kann dem Regionalausschuss die Behandlung von Angelegenheiten des eigenen Zuständigkeitsbereiches übertragen; ausgenommen ist das Erlassen von Gesetzesbestimmungen.

2. KAPITEL

Organe der Provinz

47. Organe der Provinz sind: der Landtag, der Landesausschuss und der Landeshauptmann.²³³

In Übereinstimmung mit der Verfassung und den Grundsätzen der Rechtsordnung der Republik sowie unter Achtung der internationalen Verpflichtungen und der Bestimmungen dieses Kapitels bestimmt das Landesgesetz, das vom Landtag mit der absoluten Mehrheit seiner Mitglieder zu genehmigen ist, die Regierungsform der Provinz und insbesondere die Modalitäten für die Wahl des Landtages, des Landeshauptmanns und der Landesräte, die Beziehungen zwischen den Organen der Provinz, die Einreichung und die Genehmigung des begründeten Misstrauensantrags gegen den Landeshauptmann, die Fälle von Unwählbarkeit und Unvereinbarkeit in Zusammenhang mit diesen Ämtern sowie das Initiativrecht der Bürger hinsichtlich der Landesgesetze und das Verfahren zur Durchführung der Volksabstimmung zur Abschaffung von Landesgesetzen sowie der Volksbefragung auf Landesebene in Zusammenhang mit der Billigung von Vorhaben bzw. der Verwirklichung von Projekten. Um zu erreichen, dass beide Geschlechter in gleichem Maße vertreten sind, werden mit genanntem Landesgesetz paritätische Bedingungen für die Teilnahme an den Wahlen gefördert. Der gleichzeitige Rücktritt der Mehrheit der Landtagsmitglieder zieht die Auflösung des Landtags und die gleichzeitige Wahl des neuen Landtags und des Landeshauptmanns nach sich, wenn letzterer in allgemeiner direkter Wahl gewählt wird.

²³³ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe v) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "e il suo Presidente" durch die Worte "e il Presidente della Provincia" ersetzt.

Wird der Landeshauptmann vom Landtag gewählt, so wird der Landtag aufgelöst, wenn innerhalb neunzig Tagen nach der Wahl oder nach dem Rücktritt des Landeshauptmanns keine Mehrheit gebildet werden kann und der Landtag somit nicht funktionsfähig ist.²³⁴

In der autonomen Provinz Bozen erfolgt die Wahl des Landtags nach dem Verhältniswahlssystem. Sieht das Landesgesetz die Wahl des Landeshauptmanns von Südtirol in allgemeiner direkter Wahl vor, so ist genanntes Landesgesetz mit der Zweidrittelmehrheit der Landtagsmitglieder zu genehmigen.²³⁵

Die in den Absätzen 2 und 3 genannten Landesgesetze werden nicht dem Regierungskommissar im Sinne des Artikels 55 Absatz 1 bekanntgegeben. Die Regierung der Republik kann die Frage der Verfassungsmäßigkeit dieser Landesgesetze innerhalb dreißig Tagen nach deren Kundmachung beim Verfassungsgerichtshof geltend machen.²³⁶

Über die im Absatz 2 genannten Landesgesetze wird eine Volksabstimmung auf Landesebene durchgeführt, wenn binnen drei Monaten nach ihrer Kundmachung ein Fünftel der Wahlberechtigten oder ein Fünftel der Landtagsmitglieder dies beantragt; die Volksabstimmung wird durch das diesbezügliche Landesgesetz der jeweiligen Provinz geregelt. Erhält das Landesgesetz bei der Volksabstimmung nicht die Mehrheit der gültigen Stimmen, so wird es nicht beurkundet.²³⁷

Wurden die Landesgesetze mit der Zweidrittelmehrheit der Landtagsmitglieder genehmigt, so wird die Volksabstimmung nur dann durchgeführt, wenn der diesbezügliche Antrag binnen drei Monaten nach der Kundmachung von einem Fünftel der bei der Landtagswahl wahlberechtigten Personen unterschrieben wird.²³⁸

48. Jeder Landtag wird in allgemeiner, direkter und geheimer Wahl gewählt, besteht aus fünfunddreißig Abgeordneten und bleibt fünf Jahre im Amt. Die Fünfjahresperiode beginnt mit dem Wahltag. Die Wahlen finden gleichzeitig am selben Tag statt. Wird ein Landtag vorzeitig neu gewählt, so bleibt er bis zum Ablauf der fünfjährigen Amtsperiode des nicht neu gewählten Landtags im Amt.

²³⁴ Die Absätze 2, 3, 4, 5 und 6 wurden angefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe v) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²³⁵ Die Absätze 2, 3, 4, 5 und 6 wurden angefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe v) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²³⁶ Die Absätze 2, 3, 4, 5 und 6 wurden angefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe v) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²³⁷ Die Absätze 2, 3, 4, 5 und 6 wurden angefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe v) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²³⁸ Die Absätze 2, 3, 4, 5 und 6 wurden angefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe v) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

Das Gesetz über die Wahl des Südtiroler Landtags muss die Vertretung der ladinischen Sprachgruppe gewährleisten.

Ein Sitz im Landtag des Trentino steht dem Gebiet zu, das die Gemeinden Moena, Soraga, Vigo di Fassa, Pozza di Fassa, Mazzin, Campitello di Fassa und Canazei einschließt, in dem die Dolomitenladiner des Fassatales ansässig sind, und wird gemäß den Bestimmungen des im Artikel 47 Absatz 2 genannten Gesetzes zugeteilt.

Die Wahlen zum neuen Landtag werden vom Landeshauptmann ausgeschrieben und finden frühestens am vierten Sonntag vor und spätestens am zweiten Sonntag nach dem Ablauf der Fünfjahresperiode statt. Das Dekret über die Wahlausschreibung wird spätestens am fünfundvierzigsten Tag vor dem Wahltag veröffentlicht.

Der neue Landtag tritt innerhalb zwanzig Tagen nach der Bekanntgabe der Gewählten auf Einberufung seitens des amtierenden Landeshauptmanns zusammen.²³⁹

48/bis. Die Mitglieder des Landtags vertreten die gesamte Provinz. Vor der Übernahme ihres Amtes müssen sie den Eid leisten, der Verfassung treu zu sein.

Die Mitglieder des Landtags können wegen der in Ausübung ihrer Befugnisse geäußerten Ansichten und abgegebenen Stimmen nicht zur Verantwortung gezogen werden.²⁴⁰

48/ter. Der Landtag des Trentino wählt unter seinen Mitgliedern den Präsidenten, einen Vizepräsidenten und die Sekretäre.

Der Südtiroler Landtag wählt unter seinen Mitgliedern den Präsidenten, zwei Vizepräsidenten und die Sekretäre. Die Vizepräsidenten werden unter den Abgeordneten gewählt, die nicht der Sprachgruppe des Präsidenten angehören. Der Präsident bestimmt den Vizepräsidenten, der ihn bei Abwesenheit oder Verhinderung vertreten soll.

Für die ersten dreißig Monate der Tätigkeit des Südtiroler Landtags wird der Präsident unter den Abgeordneten der deutschen Sprachgruppe gewählt; für den darauffolgenden Zeitraum wird der Präsident unter den Abgeordneten der italienischen Sprachgruppe gewählt. Mit Zustimmung der Mehrheit der Abgeordneten der deutschen bzw. der italienischen Sprachgruppe kann für den jeweiligen Zeitraum ein Abgeordneter der ladinischen Sprachgruppe zum Präsidenten gewählt werden.²⁴¹

²³⁹ Art. 48 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe z) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²⁴⁰ Die Artikel 48/bis und 48/ter wurden eingefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe aa) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²⁴¹ Die Artikel 48/bis und 48/ter wurden eingefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe aa) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

49. Für die Landtage gelten, soweit anwendbar, die Bestimmungen der Artikel 31, 32, 34, 35 und 38.²⁴²

49/bis. Der Landtag kann aufgelöst werden, wenn er verfassungswidrige Handlungen oder schwere Gesetzesverletzungen begeht oder wenn er den Landesausschuss oder den Landeshauptmann, die solche Handlungen oder Gesetzesverletzungen begangen haben, nicht ersetzt.

Der Landtag kann auch aus Gründen der nationalen Sicherheit aufgelöst werden.

Die Auflösung wird mit begründetem Dekret des Präsidenten der Republik aufgrund eines entsprechenden Beschlusses des Ministerrates und nach Anhörung eines aus Kammerabgeordneten und Senatoren gebildeten Ausschusses verfügt, der gemäß den mit Gesetz der Republik zu bestimmenden Modalitäten errichtet wird und sich mit regionalen Angelegenheiten befasst.

Mit dem Auflösungsdekret wird zugleich eine dreiköpfige Kommission ernannt, deren Mitglieder unter den zum Landtagsabgeordneten wählbaren Bürgern zu wählen sind. Für die Provinz Bozen muss die Zusammensetzung der Kommission im Verhältnis zur Stärke der Sprachgruppen stehen, welche die Bevölkerung dieser Provinz bilden. Die Kommission wählt unter ihren Mitgliedern den Präsidenten, der die Befugnisse des Landeshauptmanns ausübt. Die Kommission schreibt innerhalb dreier Monate die Wahlen zum neuen Landtag aus und trifft die in die Zuständigkeit des Landesausschusses fallenden Maßnahmen sowie die unaufschiebbaren Maßnahmen. Letztere verlieren ihre Wirksamkeit, wenn sie vom Landtag nicht innerhalb eines Monats nach seiner Einberufung bestätigt werden.

Der neue Landtag wird von der Kommission binnen zwanzig Tagen nach den Wahlen einberufen.

Die Auflösung des Landtages zieht nicht die Auflösung des Regionalrates nach sich. Die Mitglieder des aufgelösten Landtages üben bis zur Wahl des neuen Landtages weiterhin ihre Befugnisse als Regionalratsabgeordnete aus.

Mit begründetem Dekret des Präsidenten der Republik und unter Beachtung der im Absatz 3 vorgesehenen Verfahrenseinzelheiten wird die Absetzung des in allgemeiner direkter Wahl gewählten Landeshauptmanns verfügt, wenn er verfassungswidrige Handlungen oder

²⁴² Art. 49 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe bb) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

wiederholt schwere Gesetzesverletzungen begangen hat. Die Absetzung kann auch aus Gründen der nationalen Sicherheit verfügt werden.²⁴³

50. Der Landesausschuss des Trentino besteht aus dem Landeshauptmann, dem Landeshauptmannstellvertreter und den Landesräten. Der Landesausschuss von Südtirol besteht aus dem Landeshauptmann, aus zwei Landeshauptmannstellvertretern und aus den Landesräten.

Die Zusammensetzung des Landesausschusses von Südtirol muss im Verhältnis zur Stärke der Sprachgruppen stehen, wie sie im Landtag vertreten sind. Diejenigen Mitglieder des Landesausschusses von Südtirol, die keine Landtagsabgeordneten sind, werden vom Landtag mit Zweidrittelmehrheit seiner Mitglieder auf Vorschlag einer oder mehrerer Landtagsfraktionen gewählt, sofern die Abgeordneten der Sprachgruppe der namhaft gemachten Personen - und zwar nur die Abgeordneten der Mehrheit, die den Landesausschuss unterstützt - dem Vorschlag zustimmen. Von den Landeshauptmannstellvertretern gehört einer der deutschen und einer der italienischen Sprachgruppe an. Der Landeshauptmann bestimmt den Landeshauptmannstellvertreter, der ihn im Falle von Abwesenheit oder Verhinderung vertreten soll.

Der ladinischen Sprachgruppe kann die Vertretung im Landesausschuss von Südtirol auch abweichend von der proporzmäßigen Vertretung zuerkannt werden. Sitzt ein einziger ladinischer Vertreter im Landtag und wird er in den Landesausschuss gewählt, so muss er auf sein Amt als Präsident oder Vizepräsident des Landtages verzichten.

Die Genehmigung des Misstrauensantrags gegen den in allgemeiner direkter Wahl gewählten Landeshauptmann sowie dessen Absetzung oder Rücktritt ziehen den Rücktritt des Landesausschusses und die Auflösung des Landtages nach sich.²⁴⁴

51. Auf den Landeshauptmann und die Landesräte wird, sofern keine Unvereinbarkeit besteht, der Artikel 37 angewandt.²⁴⁵

52. Der Landeshauptmann²⁴⁶ vertritt die Provinz.

²⁴³ Art. 49/bis wurde eingefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe cc) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²⁴⁴ Art. 50 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe dd) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²⁴⁵ Art. 51 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe ee) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

Er trifft im Interesse der Bevölkerung zweier oder mehrerer Gemeinden die im gegebenen Fall notwendigen und dringlichen Maßnahmen auf dem Gebiete der öffentlichen Sicherheit und Gesundheit.

Der Landeshauptmann²⁴⁷ bestimmt die Aufteilung der Aufgabenbereiche unter die einzelnen wirklichen Landesräte mit eigenem Dekret, das im "Amtsblatt" der Region kundgemacht werden muss.

Er nimmt an den Sitzungen des Ministerrates teil, wenn Fragen behandelt werden, die die Provinz betreffen.

53. Der Landeshauptmann²⁴⁸ erlässt mit eigenem Dekret die vom Landesausschuss beschlossenen Verordnungen.

54. Dem Landesausschuss obliegen:

1. die Beschlussfassung über die Durchführungsverordnungen zu den vom Landtag verabschiedeten Gesetzen,
2. die Beschlussfassung über die Verordnungen auf Sachgebieten, die nach der geltenden Rechtsordnung in die Verordnungsgewalt der Provinzen fallen,
3. die Verwaltungstätigkeit für die Angelegenheiten von Landesinteresse,
4. die Verwaltung des Vermögens der Provinz sowie die Kontrolle über die Führung von Landessonderbetrieben für öffentliche Dienste,
5. die Aufsicht und Kontrolle über die Gemeindeverwaltungen, über die öffentlichen Fürsorge- und Wohlfahrtseinrichtungen, über die Verwaltungsverbände und über die anderen örtlichen Körperschaften und Anstalten, einschließlich der Befugnis zur gesetzlich begründeten Suspendierung und Auflösung ihrer Organe. In den obgenannten Fällen und wenn die Verwaltungen aus irgendeinem Grund nicht in der Lage sind, ihre Tätigkeit auszuüben, steht dem Landesausschuss auch die Ernennung von Kommissaren zu, die in der Provinz Bozen aus jener Sprachgruppe zu wählen sind, die im wichtigsten Vertretungsorgan der Körperschaft die Mehrheit der Verwalter stellt.

²⁴⁶ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

²⁴⁷ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

²⁴⁸ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

Die obenangeführten außerordentlichen Maßnahmen bleiben dem Staate vorbehalten, wenn sie aus Gründen der öffentlichen Ordnung getroffen werden müssen und wenn sie Gemeinden mit mehr als 20.000 Einwohnern betreffen,

6. die übrigen Befugnisse, die der Provinz durch dieses Statut oder durch andere Gesetze der Republik oder der Region zuerkannt werden,

7. im Dringlichkeitsfalle das Ergreifen von Maßnahmen, die in die Zuständigkeit des Landtages fallen; diese müssen dem Landtag in der ersten darauffolgenden Sitzung zur Ratifizierung vorgelegt werden.

III. ABSCHNITT

Genehmigung, Beurkundung und Kundmachung der Gesetze und Verordnungen der Region und der Provinzen.

55. Die vom Regionalrat oder vom Landtag genehmigten Gesetzesvorlagen werden, wenn es sich um die Region oder die Provinz Trient handelt, dem Regierungskommissar von Trient, wenn es sich um die Provinz Bozen handelt, dem Regierungskommissar von Bozen bekanntgegeben. Die Gesetzesvorlagen werden dreißig Tage nach der Bekanntgabe beurkundet, wenn die Regierung sie nicht an den Regionalrat oder an den Landtag mit dem Einspruch rückverweist, dass sie die entsprechenden Befugnisse überschreiten oder im Gegensatz zu den nationalen Interessen oder zu denen einer der beiden Provinzen der Region stehen.

Wenn sie der Regionalrat oder der Landtag mit absoluter Stimmenmehrheit der Mitglieder neuerdings beschließt, werden sie beurkundet, vorausgesetzt, dass die Regierung nicht innerhalb von fünfzehn Tagen nach der Bekanntgabe beim Verfassungsgerichtshof die Frage der Verfassungsmäßigkeit oder vor den Kammern den Interessengegensatz in der Sache selbst geltend macht. Im Zweifelsfalle entscheidet der Verfassungsgerichtshof, wer zuständig ist.

Wenn ein Gesetz vom Regionalrat oder vom Landtag mit der absoluten Mehrheit seiner Mitglieder als dringlich erklärt wurde, so sind die Beurkundung und das Inkrafttreten - sofern die Regierung zustimmt - nicht an die angegebenen Fristen gebunden.

Die Regional- und Landesgesetze werden vom Präsidenten der Region²⁴⁹ bzw. vom Landeshauptmann²⁵⁰ beurkundet und vom zuständigen Regierungskommissar mit Sichtvermerk versehen.

²⁴⁹ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

56. Wenn angenommen wird, dass ein Gesetzesvorschlag die Gleichheit der Rechte zwischen den Bürgern verschiedener Sprachgruppen oder die volkliche und kulturelle Eigenart der Sprachgruppen verletzt, so kann die Mehrheit der Abgeordneten einer Sprachgruppe im Regionalrat oder im Südtiroler Landtag die Abstimmung nach Sprachgruppen verlangen.

Wird der Antrag auf getrennte Abstimmung nicht angenommen oder wird der Gesetzesvorschlag trotz der Gegenstimme von zwei Dritteln der Abgeordneten jener Sprachgruppe beschlossen, die den Antrag gestellt hat, so kann die Mehrheit dieser Sprachgruppe das Gesetz innerhalb von dreißig Tagen nach seiner Kundmachung aus den im vorhergehenden Absatz angeführten Gründen beim Verfassungsgerichtshof anfechten.

Die Anfechtung hat keine aufschiebende Wirkung.

57. Die Gesetze und die Verordnungen der Region und des Landes werden im "Amtsblatt" der Region in italienischem und deutschem Wortlaut kundgemacht; wenn das Gesetz es nicht anders bestimmt, treten sie am fünfzehnten Tage nach ihrer Kundmachung in Kraft.

In Zweifelsfällen erfolgt die Auslegung der Rechtsvorschrift auf Grund des italienischen Wortlautes.

Ein Stück des "Amtsblattes" wird dem Regierungskommissar zugesandt.

58. Im "Amtsblatt" der Region werden auch die Gesetze und die Dekrete der Republik, die die Region betreffen, in deutscher Sprache veröffentlicht. Ihr Inkrafttreten wird dadurch nicht berührt.

59. Die vom Regionalrat und von den Landtagen genehmigten Gesetze sowie die vom Regionalausschuss und von den Landesausschüssen erlassenen Verordnungen müssen als Mitteilung in einer eigenen Rubrik des "Gesetzesanzeigers" der Republik veröffentlicht werden.

²⁵⁰ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

60. Das Verfahren für das Volksbegehren und die Volksabstimmung über Regionalgesetze wird durch Regionalgesetz geregelt.²⁵¹

IV. ABSCHNITT

Örtliche Körperschaften

61. In die Ordnung der örtlichen öffentlichen Körperschaften werden Bestimmungen aufgenommen, um die verhältnismäßige Vertretung der Sprachgruppen bei der Erstellung ihrer Organe zu gewährleisten.

In den Gemeinden der Provinz Bozen hat jede Sprachgruppe das Recht, im Gemeindeausschuss vertreten zu sein, wenn sie im Gemeinderat mit wenigstens zwei Räten vertreten ist.

62. Die Bestimmungen über die Zusammensetzung der Kollegialorgane der örtlichen öffentlichen Körperschaften in der Provinz Bozen müssen die Vertretung der ladinischen Sprachgruppe gewährleisten.²⁵²

63. Für die Ausübung des aktiven Wahlrechtes bei den Gemeinderatswahlen in der Provinz Bozen werden die Bestimmungen des letzten Absatzes des Artikels 25 angewandt.

64. Die Regelung der Organisation und der Tätigkeit der öffentlichen Körperschaften, deren Tätigkeitsbereich über das Gebiet der Region hinausreicht, steht dem Staate zu.

65. Das Dienstrecht des Gemeindepersonals wird von den Gemeinden selbst geregelt, vorbehaltlich der Befolgung allgemeiner Grundsätze, die durch ein Regionalgesetz festgelegt werden können.

V. ABSCHNITT

Öffentliches Gut und Vermögen der Region und der Provinzen

66. Die Straßen, die Autobahnen, die Eisenbahnen und die Wasserleitungen, die ausschließlich von regionalem Interesse sind und in den Durchführungsbestimmungen zu diesem Statut festgelegt werden, bilden das öffentliche Gut der Region.

²⁵¹ Art. 60 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe ff) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²⁵² Art. 62 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe gg) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

67. Die staatseigenen Forste in der Region, die Bergwerke, Gruben, Steinbrüche und Torfstiche, sofern das Verfügungsrecht darüber dem Grundeigentümer entzogen ist, die für öffentliche Ämter der Region bestimmten Gebäude samt Einrichtung sowie die übrigen zu öffentlichen Diensten der Region bestimmten Güter bilden das unveräußerliche Vermögen der Region.

Die in der Region gelegenen, zum Staatsvermögen gehörenden Liegenschaften werden ins Vermögen der Region übertragen.

In den Durchführungsbestimmungen zu diesem Gesetz wird die Verfahrensweise für die Übergabe der obenangeführten Güter vonseiten des Staates festgelegt.

Die in der Region gelegenen Liegenschaften ohne Eigentümer gehören zum Vermögen der Region.

68. Die Provinzen treten auf ihrem Gebiet entsprechend den in ihre Zuständigkeit fallenden neuen Sachgebieten die Nachfolge des Staates an hinsichtlich seiner Güter und Rechte des öffentlichen Gutes und des Vermögens, soweit sie sich auf Liegenschaften beziehen, ebenso die Nachfolge der Region hinsichtlich ihrer Güter und Rechte des öffentlichen Gutes und des Vermögens; ausgeschlossen sind auf alle Fälle jene des militärischen öffentlichen Gutes, solche, die sich auf Dienste gesamtstaatlichen Charakters beziehen, und solche, die zu Sachgebieten regionaler Zuständigkeit gehören.

VI. ABSCHNITT

Finanzen der Region und der Provinzen

69. Der Region werden die Einkünfte aus den Hypothekarsteuern abgetreten, die auf ihrem Gebiet für dort gelegene Güter eingehoben werden.

Außerdem werden der Region die nachstehenden, im Gebiet der Region eingehobenen Anteile am Ertrag der unten angeführten Steuereinnahmen des Staates abgetreten:

- a) neun Zehntel der Steuern auf Erbschaften und Schenkungen und auf den Netto-Gesamtwert der Erbschaften,
- b) zwei Zehntel der Mehrwertsteuer mit Ausnahme jener auf die Einfuhr, abzüglich der im Sinne des Artikels 38/bis des Dekretes des Präsidenten der Republik vom 26. Oktober 1972, Nr. 633, mit seinen späteren Änderungen vorgenommenen Rückzahlungen,
- c) neun Zehntel des Lotto-Ertrages abzüglich der Gewinne,

d) 0,5 Zehntel der im Gebiet der Region eingehobenen Mehrwertsteuer auf die Einfuhr.²⁵³

70. Den Provinzen wird der Ertrag der in ihren Gebieten eingehobenen Staatssteuer auf den dortigen Verbrauch an Strom abgetreten.²⁵⁴

71. Für die in der Provinz bestehenden Konzessionen für Großableitungen öffentlicher Gewässer - zu welchem Zweck immer sie erteilt worden sind oder erteilt werden - tritt der Staat zugunsten der Provinz neun Zehntel des Betrages der gesetzlich festgelegten Jahresgebühr ab.

72. Die Provinzen können die Fremdenverkehrssteuern und -gebühren einführen.²⁵⁵

73. Die Region und die Provinzen sind befugt, in Übereinstimmung mit den Grundsätzen des staatlichen Steuersystems mit Gesetzen eigene Steuern auf den in ihre Zuständigkeit fallenden Sachgebieten einzuführen.²⁵⁶

74. Die Region und die Provinzen sind befugt, bis zum Höchstbetrag der ordentlichen Einnahmen ausschließlich von ihnen garantierte Anleihen zur Schaffung bleibender Anlagen aufzulegen.

75. Den Provinzen werden die nachstehenden in ihrem Gebiet eingehobenen Anteile am Ertrag der unten angeführten Steuereinnahmen des Staates zugewiesen:

- a) neun Zehntel der Register- und Stempelsteuern sowie der Gebühren für staatliche Konzessionen,
- b) neun Zehntel der Verkehrssteuer auf die in den entsprechenden Gebieten zugelassenen Fahrzeuge,
- c) neun Zehntel der Steuer auf den Verbrauch von Tabakwaren, bezogen auf den Absatz in den Gebieten der beiden Provinzen,
- d) sieben Zehntel der Mehrwertsteuer mit Ausnahme jener auf die Einfuhr, abzüglich der im Sinne des Artikels 38/bis des Dekretes des Präsidenten der Republik vom 26. Oktober 1972, Nr. 633, mit seinen späteren Änderungen vorgenommenen Rückzahlungen,

²⁵³ Art. 69 wurde ersetzt durch Art. 1 des G. vom 30. November 1989, Nr. 386.

²⁵⁴ Art. 70 wurde ersetzt durch Art. 2 des G. vom 30. November 1989, Nr. 386.

²⁵⁵ Art. 72 wurde ersetzt durch Art. 9 des G. vom 30. November 1989, Nr. 386.

²⁵⁶ Art. 73 wurde ersetzt durch Art. 10 des G. vom 30. November 1989, Nr. 386.

e) vier Zehntel der im Gebiet der Region eingehobenen Mehrwertsteuer auf die Einfuhr, aufzuteilen im Verhältnis von 53% auf die Provinz Bozen und von 47% auf die Provinz Trient,

f) neun Zehntel des Ertrages der Fabrikationssteuer auf Benzin, auf das als Kraftstoff verwendete Gasöl und auf das als Kraftstoff verwendete Flüssiggas, die an den Tankstellen im Gebiet der beiden Provinzen abgegeben werden,

g) neun Zehntel aller anderen direkten oder indirekten, wie immer benannten Einnahmen aus Staatssteuern einschließlich der örtlichen Einkommenssteuer mit Ausnahme jener, die der Region oder anderen örtlichen Körperschaften zustehen.

Im Betrag der genannten Anteile sind auch die Einnahmen inbegriffen, die das Gebiet der Provinzen betreffen und in Durchführung von Gesetzes- oder Verwaltungsbestimmungen außerhalb des Gebietes der entsprechenden Provinzen gelegenen Ämtern zugeflossen sind.²⁵⁷

76.-77.²⁵⁸

78. Um die autonomen Provinzen finanziell in die Lage zu versetzen, den Zielsetzungen gerecht zu werden und die gesetzlich festgelegten Befugnisse auszuüben, wird ihnen ein Anteil im Höchstausmaß von vier Zehnteln am Ertrag der im Gebiet der Region eingehobenen Mehrwertsteuer auf die Einfuhr abgetreten, aufzuteilen im Verhältnis von 47% auf die Provinz Trient und von 53% auf die Provinz Bozen. Die Abtretung erfolgt ohne Festlegung besonderer Bestimmungszwecke, unbeschadet der Vorschriften des Artikels 15 des Statutes und der entsprechenden Durchführungsbestimmung.

Bei der Festsetzung dieses Anteiles werden auf der Bemessungsgrundlage von Bevölkerung und Fläche auch die Ausgaben für die allgemeinen Aufwendungen des Staates berücksichtigt, die im übrigen Teil des Staatsgebietes auf denselben Sachgebieten verfügt werden, die in die Zuständigkeit der Provinzen fallen. Der Anteil wird jährlich im Einvernehmen zwischen der Regierung und dem Landeshauptmann²⁵⁹ festgesetzt.²⁶⁰

²⁵⁷ Ersetzt durch Art. 3 des G. vom 30. November 1989, Nr. 386.

²⁵⁸ Laut Art. 3 des G. vom 30. November 1989, Nr. 386, ersetzt Art. 75 die ursprünglichen Art. 75, 76 und 77.

²⁵⁹ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

²⁶⁰ Art. 78 wurde ersetzt durch Art. 4 des G. vom 30. November 1989, Nr. 386.

79. Der dritte Absatz des Artikels 119 der Verfassung wird auch für die autonomen Provinzen Trient und Bozen angewandt.

80. Die Provinzen haben innerhalb der von Artikel 5 gesetzten Grenzen die gesetzgeberische Zuständigkeit auf dem Gebiete der Lokalfinanzen.²⁶¹

81. Um den Erfordernissen der Zweisprachigkeit gerecht zu werden, kann die Provinz Bozen den Gemeinden einen Ergänzungsbeitrag zuweisen.

Um die Gemeinden finanziell in die Lage zu versetzen, den Zielsetzungen gerecht zu werden und die gesetzlich festgelegten Befugnisse auszuüben, entrichten die Provinzen Trient und Bozen den Gemeinden geeignete finanzielle Mittel, die zwischen dem jeweiligen Landeshauptmann und einer einheitlichen Vertretung der betreffenden Gemeinden zu vereinbaren sind.²⁶²

82. Die Region und die Provinzen arbeiten bei der Ermittlung der staatlichen Einkommenssteuer der Personen mit Steuerwohnsitz in den entsprechenden Gebieten zusammen.

Zu diesem Zweck sind der Regionalausschuss und die Landesausschüsse befugt, innerhalb 31. Dezember des Jahres vor Verfall der Ermittlungsfrist, den Finanzämtern des Staates in der Region und in den Provinzen bedeutende Aufgaben, Tatbestände und Hinweise für die Festlegung eines höheren steuerpflichtigen Einkommens mitzuteilen, wobei jegliche für den Nachweis geeigneten Unterlagen beizubringen sind.

Die Finanzämter des Staates in der Region und in den Provinzen sind dazu angehalten, den entsprechenden Ausschüssen über die auf Grund der von diesen erhaltenen Hinweise getroffenen Maßnahmen zu berichten.²⁶³

83. Die Region, die Provinzen und die Gemeinden haben einen eigenen Haushalt; das Haushaltsjahr fällt mit dem Kalenderjahr zusammen.

²⁶¹ Art. 80 wurde ersetzt durch Art. 7 des G. vom 30. November 1989, Nr. 386.

²⁶² Absatz 2 wurde ersetzt durch Art. 8 des G. vom 30. November 1989, Nr. 386, und später geändert durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe hh) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²⁶³ Art. 82 wurde ersetzt durch Art. 11 des G. vom 30. November 1989, Nr. 386.

84. Die vom Regionalausschuss beziehungsweise vom Landesausschuss erstellten und mit ihrem Begleitbericht versehenen Haushaltsvoranschläge und Rechnungsabschlüsse werden mit Regionalgesetz beziehungsweise Landesgesetz genehmigt.

Auf Antrag der Mehrheit einer Sprachgruppe muss über die einzelnen Kapitel des Haushaltsvoranschlags der Region und der Provinz Bozen nach Sprachgruppen gesondert abgestimmt werden. Die Haushaltskapitel, die nicht die Mehrheit der Stimmen jeder einzelnen Sprachgruppe erhalten haben, werden binnen drei Tagen einer aus vier Regionalrats- bzw. Landtagsabgeordneten bestehenden Kommission unterbreitet; diese Kommission wird vom Regionalrat beziehungsweise vom Landtag zu Beginn der Gesetzgebungsperiode für deren ganze Dauer mit paritätischer Zusammensetzung aus Vertretern der beiden stärksten Sprachgruppen - gemäß der Entsendung durch diese Gruppen - gewählt.

Die im vorhergehenden Absatz genannte Kommission muss innerhalb von fünfzehn Tagen die endgültige Benennung der Kapitel und die Höhe der entsprechenden Ansätze festsetzen; ihre Entscheidung ist für den Regionalrat beziehungsweise den Landtag bindend. Die Entscheidung wird mit einfacher Mehrheit getroffen, wobei die Stimmen aller Abgeordneten gleichwertig sind.

Wenn in der Kommission keine Mehrheit für einen Lösungsvorschlag erreicht wird, so übermittelt der Präsident des Regionalrates oder des Landtages innerhalb von sieben Tagen den Entwurf des Haushaltsvoranschlags, mit allen Akten und Niederschriften über die Verhandlung im Regionalrat beziehungsweise im Landtag und in der Kommission, der Autonomen Sektion Bozen des regionalen Verwaltungsgerichtshofes, die innerhalb von dreißig Tagen mit Schiedsspruch über die Benennung der nicht genehmigten Kapitel und über die Höhe der entsprechenden Ansätze entscheiden muss.

Dieses Verfahren wird nicht angewendet auf die Einnahmenkapitel, auf die Ausgabenkapitel, deren Ansätze auf Grund bestimmter Gesetze in der für das Haushaltsjahr vorbestimmten Höhe einzutragen sind, und auf die Kapitel, die sich auf normale Kosten für die Tätigkeit der Organe und Ämter der Körperschaft beziehen.

Die Entscheidungen nach Absatz 4 und 5 dieses Artikels können nicht Gegenstand irgendeiner Anfechtung noch einer Beschwerde beim Verfassungsgerichtshof sein.

Mit Beschränkung auf die Kapitel, über die mit dem Verfahren gemäß den vorhergehenden Absätzen entschieden wurde, kann das Gesetz zur Genehmigung des Haushaltsvoranschlags von der Regierung nur aus Gründen der Rechtswidrigkeit wegen Verletzung der Verfassung oder dieses Statutes rückverwiesen oder angefochten werden.

Zur Genehmigung der Haushaltsvoranschläge und der Rechnungsabschlüsse der Region bedarf es der Zustimmung der Mehrheit der Regionalratsabgeordneten der Provinz Trient und jener der Provinz Bozen. Wenn diese Mehrheit nicht zustandekommt, so wird die Genehmigung von einem Organ auf regionaler Ebene erteilt. Dieses Organ darf die Entscheidungen über jene Haushaltskapitel nicht abändern, die allenfalls auf Grund der Bestimmungen des dritten, vierten und fünften Absatzes dieses Artikels angefochten wurden, und über die mit dem darin vorgesehenen Verfahren entschieden wurde.

85. Solange der Warenaustausch mit dem Ausland staatlichen Beschränkungen und Bewilligungen unterworfen ist, hat die Region die Befugnis, Geschäfte dieser Art innerhalb der zwischen der Regierung und der Region einvernehmlich festgelegten Grenzen zu bewilligen.

Falls der Warenaustausch mit dem Ausland auf der Grundlage von Kontingenten erfolgt, die für die Wirtschaft der Region von Bedeutung sind, wird der Region ein zwischen der Regierung und der Region einvernehmlich festzusetzender Anteil am Ein- und Ausfuhrkontingent zugewiesen.

86. Die vom Staat erlassenen allgemeinen Bestimmungen über die Devisenkontrolle gelten auch in der Region.

Der Staat bestimmt jedoch für den Einfuhrbedarf der Region einen Teil der Aktivdifferenz zwischen den Devisen, die aus den Ausfuhren von Trentino-Südtirol stammen, und jenen, die für die Einfuhr verwendet wurden.

VII. ABSCHNITT

Beziehungen zwischen Staat, Region und Land

87. Im Gebiet der Region wird ein Regierungskommissar für die Provinz Trient und ein Regierungskommissar für die Provinz Bozen eingesetzt. Ihnen obliegt:

1. gemäß den Weisungen der Regierung die Ausübung der Befugnisse des Staates in der Provinz zu koordinieren und die Tätigkeit der entsprechenden Ämter zu beaufsichtigen, mit Ausnahme jener der Justizverwaltung, der Verteidigung und der Eisenbahnen,

2. die Ausübung der vom Staat an die Provinzen und an die anderen örtlichen öffentlichen Körperschaften übertragenen Befugnisse zu beaufsichtigen und allfällige Einwände dem Landeshauptmann²⁶⁴ mitzuteilen,

3. die früher dem Präfekten zustehenden Rechtshandlungen vorzunehmen, sofern sie nicht durch dieses Statut oder durch andere Gesetze Organen der Region und der Provinzen oder anderen Organen des Staates übertragen worden sind.

Der Regierungskommissar in Trient übt die Befugnisse nach Ziffer 2 des vorhergehenden Absatzes gegenüber der Region und den anderen für das gesamte Gebiet der Region zuständigen öffentlichen Verwaltungen aus.

88. Der Regierungskommissar sorgt für die Aufrechterhaltung der öffentlichen Ordnung, für die er dem Innenminister verantwortlich ist.

Zu diesem Zwecke kann er sich der Organe und der Polizeikräfte des Staates bedienen, kann den Einsatz der anderen Streitkräfte im Sinne der geltenden Gesetze anfordern und die im Artikel 2 des vereinheitlichten Textes der Gesetze über die öffentliche Sicherheit vorgesehenen Maßnahmen treffen.

Die durch Gesetz dem Innenministerium zugewiesenen Befugnisse bleiben unberührt.

VIII. ABSCHNITT

Stellenpläne der Bediensteten von Staatsämtern in der Provinz Bozen

89. Für die Provinz Bozen werden, getrennt nach Laufbahnen, Stellenpläne für die Zivilbediensteten der staatlichen Verwaltungen geschaffen, die Ämter in der Provinz haben. Diese Stellenpläne werden auf Grund des vorgesehenen Personalstandes der einzelnen Ämter aufgestellt, so wie es - falls erforderlich - mit eigenen Bestimmungen festgelegt wird. Der vorhergehende Absatz wird nicht angewandt für die Laufbahnen des höheren Dienstes der Zivilverwaltung des Inneren, für die Bediensteten der Sicherheitspolizei und für die Verwaltungsbediensteten des Verteidigungsministeriums.

Die Stellen in den Stellenplänen nach Absatz 1 werden, nach Verwaltung und Laufbahn gegliedert, Bürgern jeder der drei Sprachgruppen vorbehalten, und zwar im Verhältnis zur Stärke der Sprachgruppen, wie sie aus den bei der amtlichen Volkszählung abgegebenen Zugehörigkeitserklärungen hervorgeht.

²⁶⁴ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe b) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidenti delle Giunte provinciali" und "Presidente della Giunta provinciale" durch die Worte "Presidenti delle Province" bzw. "Presidente della Provincia" ersetzt.

Die Zuteilung der für Bürger deutscher und ladinischer Sprache vorbehaltenen Stellen erfolgt schrittweise bis zum Erreichen der Anteile gemäß vorhergehendem Absatz durch Neueinstellung in jene Stellen, die in den einzelnen Stellenplänen aus irgendeinem Grunde frei werden.

Den Bediensteten der Stellenpläne gemäß Absatz 1 wird die Beständigkeit des Dienstsitzes in der Provinz gewährleistet mit Ausnahme der Angehörigen von Verwaltungen oder Laufbahnen, für die Versetzungen aus dienstlichen Erfordernissen und zur Weiterbildung des Personals sich als notwendig ergeben.

Die Versetzungen der Bediensteten deutscher Sprache werden jedenfalls den Umfang von zehn Prozent der von ihnen insgesamt besetzten Stellen nicht überschreiten.

Die Bestimmungen, wonach die in der Provinz Bozen bestehenden Stellen vorbehalten und unter der italienischen und der deutschen Sprachgruppe im Verhältnis zu ihrer Stärke aufzuteilen sind, werden auf die Bediensteten der rechtsprechenden und untersuchenden Gerichtsbehörde ausgedehnt. Den Richtern, die der deutschen Sprachgruppe angehören, wird die Beständigkeit des Dienstsitzes in der Provinz gewährleistet, vorbehaltlich der Bestimmungen der Gerichtsordnung über die Unvereinbarkeiten. Die im vierten Absatz dieses Artikels festgelegten Richtlinien für die Zuteilung der den Bürgern deutscher Sprache vorbehaltenen Stellen werden auch auf die Gerichtsbediensteten in der Provinz Bozen angewandt.

IX. ABSCHNITT

Organe der Rechtsprechung

90. In Trentino-Südtirol wird ein regionaler Verwaltungsgerichtshof mit einer Autonomen Sektion für die Provinz Bozen nach der hierfür festzulegenden Ordnung errichtet.

91. Die Mitglieder der im Artikel 90 dieses Statutes vorgesehenen Sektion für die Provinz Bozen müssen in gleicher Zahl den zwei stärksten Sprachgruppen angehören.

Die Hälfte der Mitglieder der Sektion wird vom Südtiroler Landtag ernannt.

Als Präsidenten der Sektion lösen sich für gleiche Zeiträume jeweils ein Richter italienischer Sprache und ein Richter deutscher Sprache, die dem Kollegium zugewiesen sind, ab. Der Präsident wird mit Dekret des Präsidenten der Republik auf Vorschlag des Präsidenten des Ministerrates aus den Berufsrichtern, die das Kollegium bilden, ernannt.

Bei Stimmengleichheit entscheidet die Stimme des Präsidenten der Sektion. Davon ausgenommen sind die Beschwerden gegen Verwaltungsmaßnahmen, die den Grundsatz der

Gleichheit zwischen den Sprachgruppen verletzen, und das Verfahren zur Genehmigung der Haushaltsvoranschläge der Region und des Landes.

92. Wenn angenommen wird, dass Verwaltungsakte der Körperschaften und Organe der öffentlichen Verwaltung, die ihren Sitz in der Region haben, den Grundsatz der Gleichheit der Bürger wegen ihrer Zugehörigkeit zu einer bestimmten Sprachgruppe verletzen, so können sie von Regionalratsabgeordneten oder Landtagsabgeordneten bei der Autonomen Sektion Bozen des regionalen Verwaltungsgerichtshofes angefochten werden; handelt es sich um Maßnahmen der Gemeinden in der Provinz Bozen, kann die Anfechtung auch durch Gemeinderatsmitglieder der Gemeinden dieser Provinz vorgenommen werden, vorausgesetzt, dass die Verletzung von der Mehrheit jener Sprachgruppe des Gemeinderates anerkannt wurde, die sich in ihren Rechten verletzt fühlt.

Wenn angenommen wird, dass die im Absatz 1 genannten Verwaltungsakte den Grundsatz der Gleichheit der in der Provinz Trient wohnhaften Bürger italienischer, ladinischer, Fersentaler und zimbrischer Sprache verletzen, so können sie von Regionalratsabgeordneten oder Landtagsabgeordneten beim regionalen Verwaltungsgerichtshof Trient angefochten werden; handelt es sich um Maßnahmen der Gemeinden, so können sie auch von Mitgliedern der Gemeinderäte der ladinischen, Fersentaler oder zimbrischen Ortschaften angefochten werden, sofern die Verletzung von einem Fünftel des Gemeinderates anerkannt wurde.²⁶⁵

93. Den Sektionen des Staatsrates, die in den Berufungsverfahren über die Entscheidungen der Autonomen Sektion Bozen des regionalen Verwaltungsgerichtshofes nach Artikel 90 dieses Statutes zu befinden haben, gehört ein Rat an, der zur deutschen Sprachgruppe der Provinz Bozen zählt.

94. Die Ernennung der Friedensrichter und ihrer Stellvertreter, die Erklärung des Amtsverlustes, die Entlassung und die Amtsenthebung erfolgen durch den Präsidenten der Region²⁶⁶ auf Grund einer Delegierung durch den Präsidenten der Republik unter Beachtung der übrigen einschlägigen Bestimmungen der Gerichtsordnung.

²⁶⁵ Absatz 2 wurde angefügt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe ii) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²⁶⁶ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

Die Ermächtigung zur Ausübung der Befugnisse eines Gerichtsschreibers und eines Amtswartes in den Ämtern der Friedensrichter wird vom Präsidenten der Region²⁶⁷ Personen erteilt, die die von der Gerichtsordnung vorgeschriebenen Voraussetzungen erfüllen.

Der Präsident der Region verfügt auch den Widerruf und die zeitweilige Aufhebung der Ermächtigung in den von der Gerichtsordnung vorgesehenen Fällen.

In den Gemeinden der Provinz Bozen ist für die Ernennung zum Friedensrichter, zum stellvertretenden Friedensrichter, zum Gerichtsschreiber und zum Amtswart in den Ämtern der Friedensrichter volle Kenntnis der italienischen und deutschen Sprache erforderlich.²⁶⁸

95. Die Aufsicht über die Ämter der Friedensrichter wird von den Landesausschüssen ausgeübt.²⁶⁹

96. In den Gemeinden, die in Ortschaften oder Fraktionen unterteilt sind, können mit Landesgesetz eigene Ämter des Friedensrichters eingerichtet werden.²⁷⁰

X. ABSCHNITT

Kontrolle durch den Verfassungsgerichtshof

97. Unbeschadet der im Artikel 56 sowie im sechsten und siebten Absatz des Artikels 84 dieses Statutes enthaltenen Bestimmungen kann ein Regional- oder Landesgesetz wegen Verletzung der Verfassung oder dieses Statutes oder des Grundsatzes der Gleichheit zwischen den Sprachgruppen vor dem Verfassungsgerichtshof angefochten werden.

Die Anfechtung kann durch die Regierung erfolgen.

Außerdem kann ein Regionalgesetz von einem der beiden Landtage der Region angefochten werden; ebenso ein Landesgesetz vom Regionalrat oder vom anderen Landtag der Region.

98. Die Gesetze der Republik und die Akte der Republik mit Gesetzeskraft können vom Präsidenten der Region²⁷¹ oder vom Landeshauptmann²⁷² nach Beschluss des Regionalrates

²⁶⁷ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

²⁶⁸ Siehe Art. 6 des L.D. vom 16. März 1992, Nr. 267.

²⁶⁹ Siehe Art. 6 des L.D. vom 16. März 1992, Nr. 267.

²⁷⁰ Siehe Art. 6 des L.D. vom 16. März 1992, Nr. 267.

²⁷¹ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

²⁷² Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe ll) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "o da quello della giunta provinciale" durch die Worte "o da quello della Provincia" ersetzt.

beziehungsweise des Landtages wegen Verletzung dieses Statutes oder des Grundsatzes des Schutzes der deutschen und ladinischen sprachlichen Minderheiten angefochten werden.

Wenn der Staat mit einer Maßnahme den durch dieses Statut der Region oder den Provinzen zuerkannten Zuständigkeitsbereich verletzt, kann die Region bzw. die betroffene Provinz beim Verfassungsgerichtshof den Antrag auf Feststellung der Kompetenz stellen.

Der Antrag wird vom Präsidenten der Region²⁷³ oder vom Landeshauptmann²⁷⁴ nach Beschluss des Regional- oder Landesausschusses gestellt.

Eine Abschrift der Anfechtungsschrift und des Rekurses wegen Zuständigkeitskonfliktes muss dem Regierungskommissar in Trient übermittelt werden, wenn es sich um die Region oder um die Provinz Trient handelt, dem Regierungskommissar in Bozen hingegen, wenn es sich um die Provinz Bozen handelt.

XI. ABSCHNITT

Gebrauch der deutschen Sprache und des Ladinischen

99. Die deutsche Sprache ist in der Region der italienischen Sprache, die die amtliche Staatssprache ist, gleichgestellt. In den Akten mit Gesetzeskraft und immer dann, wenn dieses Statut eine zweisprachige Fassung vorsieht, ist der italienische Wortlaut maßgebend.

100. Die deutschsprachigen Bürger der Provinz Bozen haben das Recht, im Verkehr mit den Gerichtsämtern und mit den Organen und Ämtern der öffentlichen Verwaltung, die ihren Sitz in der Provinz haben oder regionale Zuständigkeit besitzen, sowie mit den Konzessionsunternehmen, die in der Provinz öffentliche Dienste versehen, ihre Sprache zu gebrauchen.

In den Sitzungen der Kollegialorgane der Region, der Provinz Bozen und der örtlichen Körperschaften dieser Provinz kann die italienische oder die deutsche Sprache gebraucht werden.

Die Ämter, die Organe und Konzessionsunternehmen gemäß Absatz 1 verwenden im schriftlichen und im mündlichen Verkehr die Sprache dessen, der sich an sie wendet, und antworten in der Sprache, in der der Vorgang von einem anderen Organ oder Amt eingeleitet worden ist; wird der Schriftverkehr von Amts wegen eröffnet, so wird er in der mutmaßlichen Sprache des Bürgers geführt, an den er gerichtet ist.

²⁷³ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.

²⁷⁴ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe ll) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "o da quello della giunta provinciale" durch die Worte "o da quello della Provincia" ersetzt.

Unbeschadet der ausdrücklich vorgesehenen Fälle - und unbeschadet der Regelung mit Durchführungsbestimmungen der Fälle des gemeinsamen Gebrauchs der beiden Sprachen in Akten, die an die Allgemeinheit der Bürger gerichtet sind sowie in zum öffentlichen Gebrauch bestimmten Einzelakten und in Akten, die an mehrere Ämter gerichtet sind -, wird in den anderen Fällen der getrennte Gebrauch der italienischen oder der deutschen Sprache anerkannt. Unberührt bleibt der alleinige Gebrauch der italienischen Sprache innerhalb der Einrichtungen des Militärs.

101. In der Provinz Bozen müssen die öffentlichen Verwaltungen gegenüber den deutschsprachigen Bürgern auch die deutschen Ortsnamen verwenden, wenn ein Landesgesetz ihr Vorhandensein festgestellt und die Bezeichnung genehmigt hat.

102. Die ladinische Bevölkerung sowie die Fersentaler und Zimbern der Gemeinden Fierozzo-Florutz, Frassilongo-Gereut, Palù del Fersina-Palai im Fersental und Luserna-Lusern haben das Recht auf Förderung ihrer Initiativen und ihrer Tätigkeit auf dem Gebiete der Kultur, der Presse und der Freizeitgestaltung sowie das Recht auf Wahrung ihrer Ortsnamen und Traditionen.

In den Schulen jener Gemeinden der Provinz Trient, in denen das Ladinische, das Fersentalerische oder das Zimbrische gesprochen wird, wird der Unterricht der ladinischen bzw. der deutschen Sprache und Kultur gewährleistet.²⁷⁵

XII. ABSCHNITT

Schluss- und Übergangsbestimmungen

103. Bei Änderungen zu diesem Statut wird das in der Verfassung vorgesehene Verfahren für Verfassungsgesetze angewandt.

Das Initiativrecht zur Änderung dieses Statuts steht auch dem Regionalrat auf Vorschlag der Landtage der autonomen Provinzen Trient und Bozen nach übereinstimmendem Beschluss des Regionalrates zu.

Die von der Regierung oder von Parlamentsabgeordneten eingebrachten Vorlagen zur Änderung dieses Statuts werden von der Regierung der Republik dem Regionalrat und den Landtagen bekanntgegeben, die binnen zwei Monaten ihre Stellungnahme abzugeben haben.

²⁷⁵ Art. 102 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe mm) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

Über bereits genehmigte Statutsänderungen darf jedenfalls keine gesamtstaatliche Volksbefragung durchgeführt werden.²⁷⁶

104. Unbeschadet der Bestimmung gemäß Artikel 103 können die Bestimmungen des VI. Abschnittes und des Artikels 13 auf einvernehmlichen Antrag der Regierung und, je nach Zuständigkeit, der Region oder der beiden Provinzen mit einfachem Staatsgesetz abgeändert werden.²⁷⁷

Die in den Artikeln 30 und 49 enthaltenen Bestimmungen über die Ablösung des Präsidenten des Regionalrates und desjenigen des Südtiroler Landtages können auf einvernehmlichen Antrag der Regierung und der Region beziehungsweise der Provinz Bozen mit einfachem Staatsgesetz geändert werden.

105. Solange die Region oder das Land nicht mit eigenem Gesetz anders verfügen, werden auf den Sachgebieten, die der Zuständigkeit der Region oder des Landes zuerkannt worden sind, die Gesetze des Staates angewandt.

106. Auf den Sachgebieten, die von der Zuständigkeit der Region in jene der Provinzen übergegangen sind, werden die Gesetze der Region, die bei Inkrafttreten des Verfassungsgesetzes vom 10. November 1971, Nr. 1, in Kraft standen, weiterhin angewandt, bis mit Landesgesetz anders verfügt wird.

107. Die Durchführungsbestimmungen zu diesem Statut werden mit gesetzesvertretenden Dekreten nach Einholen der Stellungnahme einer paritätischen Kommission erlassen. Sie besteht aus zwölf Mitgliedern, davon sechs als Vertreter des Staates, zwei als Vertreter des Regionalrates, zwei als Vertreter des Landtages des Trentino und zwei als Vertreter des Südtiroler Landtages. Drei Mitglieder müssen der deutschen Sprachgruppe angehören.

Innerhalb der Kommission gemäß vorhergehendem Absatz wird eine Sonderkommission für die Durchführungsbestimmungen gebildet, die sich auf die der Zuständigkeit der Provinz Bozen zuerkannten Sachgebiete beziehen; sie besteht aus sechs Mitgliedern, davon drei in Vertretung des Staates und drei in Vertretung des Landes. Eines der Mitglieder in

²⁷⁶ Art. 103 wurde ersetzt durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe nn) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

²⁷⁷ Absatz 1 wurde geändert durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe oo) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2.

Vertretung des Staates muss der deutschen Sprachgruppe, eines der Mitglieder in Vertretung des Landes muss der italienischen Sprachgruppe angehören.

108. Die gesetzvertretenden Dekrete, die die Durchführungsbestimmungen zum Statut enthalten, werden – außer in ausdrücklich vorgesehenen Fällen - innerhalb von zwei Jahren nach dem Inkrafttreten des Verfassungsgesetzes vom 10. November 1971, Nr. 1, erlassen.

Wenn die beiden im vorhergehenden Artikel genannten Kommissionen nicht innerhalb der ersten achtzehn Monate ihre endgültige Stellungnahme zu den Entwürfen der Durchführungsbestimmungen ganz oder teilweise abgegeben haben, so erlässt die Regierung innerhalb der darauffolgenden sechs Monate die Dekrete ohne Stellungnahme der Kommissionen.

Mit Durchführungsbestimmungen, die innerhalb eines Jahres nach Inkrafttreten des Verfassungsgesetzes vom 10. November 1971, Nr. 1, zu erlassen sind, werden die im Artikel 68 dieses Statutes genannten Güter, die an die Provinzen übergehen, sowie die Einzelheiten des Verfahrens zu deren Übergabe festgesetzt.

109. Mit Durchführungsbestimmungen, die innerhalb eines Jahres nach Inkrafttreten des Verfassungsgesetzes vom 10. November 1971, Nr. 1, zu erlassen sind, werden die Güter bezeichnet, die die geschichtlichen und künstlerischen Werte von nationalem Interesse darstellen, welche aus der im Artikel 8, Ziffer 3, dieses Statutes genannten Landes-Zuständigkeit ausgeschlossen sind.

Innerhalb derselben Frist werden die Durchführungsbestimmungen zum Artikel 19 dieses Statutes erlassen.

Sollten die in den vorhergehenden Absätzen genannten Bestimmungen nicht innerhalb der festgesetzten Frist erlassen werden, so können die Provinzen mit eigenem Gesetz die entsprechenden Verwaltungsbefugnisse übernehmen.

110. Der Zeitpunkt des Beginnes und die technischen Einzelheiten zur Anwendung der im Verfassungsgesetz vom 10. November 1971, Nr. 1, enthaltenen Finanzbestimmungen, die jene des Verfassungsgesetzes vom 26. Februar 1948, Nr. 5, ergänzen und ändern, werden mit Durchführungsbestimmungen festgelegt, die in Zusammenhang mit dem Übergang der Zuständigkeiten an die Provinzen zeitgerecht, keinesfalls aber nach der im ersten Absatz des Artikels 108 dieses Statutes genannten Frist zu erlassen sind.

111. In Zusammenhang mit dem durch das Verfassungsgesetz vom 10. November 1971, Nr. 1, verfügten Übergang von Zuständigkeiten der Region auf die Provinzen wird der Übergang von Ämtern und Bediensteten von der Region auf die Provinzen mit Dekret des Präsidenten der Region²⁷⁸ nach Einholen der Stellungnahme des entsprechenden Landesausschusses verfügt; die dienstrechtliche Stellung und die Besoldung der versetzten Bediensteten müssen gewahrt, die Familienerfordernisse, der Wohnsitz und die Sprachgruppenzugehörigkeit der Bediensteten müssen berücksichtigt werden.

112. Mit Vereinbarungen zwischen der Region und der betreffenden Provinz werden die finanziellen Lasten aus mehrjährigen Darlehen geregelt, die die Region auf Grund von Befugnissen aufgenommen hat, die durch das Verfassungsgesetz vom 10. November 1971, Nr. 1, von der Region auf die Provinzen übergegangen sind. Auf die gleiche Art werden auch andere vermögensrechtliche und finanzielle Beziehungen geregelt.

113. Die Bestimmungen des Gesetzes der Provinz Bozen vom 5. Jänner 1958, Nr. 1, über Beihilfen an Universitätsstudenten bleiben unberührt, unbeschadet der Befugnis der Provinz selbst, die Wertgrenzen anzupassen und die Anzahl der Studienstipendien zu ändern.

114. Die deutsche Übersetzung dieses vereinheitlichten Textes des Sonderstatutes der Region Trentino-Südtirol wird im "Amtsblatt" der Region veröffentlicht.

115. Die im zweiten und vierten Absatz des Artikels 25 dieses Statutes enthaltenen Bestimmungen werden nach dem Ablauf der Amtsdauer des bei Inkrafttreten des Verfassungsgesetzes vom 10. November 1971, Nr. 1, amtierenden Regionalrates angewandt.

²⁷⁸ Durch Art. 4 Absatz 1 Buchstabe a) des Verfassungsgesetzes vom 31. Jänner 2001, Nr. 2, wurden die Worte "Presidente della Giunta regionale" durch die Worte "Presidente della Regione" ersetzt.